

რეპერტიუარი

ქართული

სა
ტი
ფი
ფი

ფუნდამენტალიზმი

„საბჭოთა საკრთველო“. თბილისი. 1971.

„დარწმუნებული ვარ, რომ მომავლის სკოლაში სატირას შეასწავლიან არითმეტიკის გეერდით, და არცთუ ნაკლები წარმატებით. იქნება, აუცილებლად იქნება, სიცილის უმაღლესი სკოლა“ — ექვა ერთხელ ვლადიმერ მაიაკოვსკიმ.

დღეს, დიდი საბჭოთა პოეტის მიერ ამ სიტყვების წარმოთქმიდან არცთუ დიდი ხნის შემდეგ, ჩვენს მაღალგანვითარებულ ზეითხეულებში იმითქმის უკვე იგრძნობა „სიცილის სკოლის“ საჭიროება, რადგანაც სიცილი — ჯანსაღი და ხალისიანი მეგობარი — ამ ბოლო დროს განსაკუთრებით ახლობელი გახდა კოსმოსური ეპოქის ადამიანისათვის.

იუმორის გრძნობა მოაზროვნე არსების ერთ-ერთი ყველაზე საოცარი თვისება, მისი შინაგანი კულტურის ყველაზე რაფინირებული გამოვლინებაა. იგი არ ტოვებს საბჭოთა ადამიანს კოსმონავტიკა კაბინაშიც, სურდო-კამერას სამარისებურ სიჩუმეში და დამანგრეველი მიწისძვრის დროსაც.

ქართველი მკითხველისათვის „სიცილის უმაღლესი სკოლა“ უკვე არსებობს. ამ სკოლაში ასწავლიან ქართულ ხალხურ სატირასა და იუმორს, ქართულ კლასიკურ სატირულ-იუმორისტულ ლიტერატურას, ქართულ სატირულ ჟურნალისტიკას. ამ სკოლაში ასწავლიან შოთა რუსთაველი და სულხან-საბა ორბელიანი, დავით გურამიშვილი და ბესიკ ნაბაშვილი, გიორგი ერისთავი და ილია ჭავჭავაძე, აკაკი წერეთელი და დავით კლდიაშვილი, დიდი მასწავლებლების საიმედო ცვლად მოიწიან თანამედროვე ქართულ იუმორისტთა ნიჭიერი პლეადა.

უზარმაზარი სიცილის სკოლაში სწავლის მსურველთა რიცხვი. ჭეშ-პარიტი სატირული ნაწარმოები დიდხანს როდი რჩება მაღაზიის თაროებზე. საქართველოში ერთადერთი სატირული ჟურნალი ყველა ჟურნალზე უფრო ხეტი ტირაჟით გამოდის.

მაგრამ სატირულმა ჟურნალისტიკამ, რომელსაც სარჩო სრულებითაც არ შემოჰყლებია, უკანასკნელ წლებში საგრძნობლად დათმო მეგრძოლია პოზიციები. იგი თემატურად ერთფეროვანი, მხატვრულად მოტეხილი, ზომიერ მეტად „გულჩვილი“, ზომიერ მეტად „შემგრალე“ გახდა.

ქართულმა სატირულმა ჟურნალისტიკამ კი ბრძოლით და ნერვით დაიწყო თავისი არსებობა ლიტერატურულ ფრონტზე და მისი საბრძოლო დროშის ოღანე დახრასაც კი არაღის მოუწონებს.

ერთი მხრივ, სატირისა და იუმორისადმი მკითხველთა დიდმა ინტერეს-
მა, და, მეორე მხრივ, სატირული ჟურნალისტიკის ერთი ნაწილისათვის
მის სასახლო წინაპართა რევოლუციური ტრადიციების შესხენების სურ-
ვილმა განაპირობა ჩვენი მიზანი — შევესწავლა ქართული სატირული
ჟურნალისტიკა, დაგვედგინა მისი დაბადების თარიღი, მეცნიერულად გავ-
ვეშუქებინა პირველი ქართული სატირული ჟურნალები.

ქართული სატირული ჟურნალისტიკის აღმოცენება 1905-1907 წლების
რევოლუციას დაემთხვა. მის სასახლო წინაპარად კი გვევლინება მეცხრა-
მეტე საუკუნის ქართული სატირული პუბლიცისტიკა, რომელსაც, ბუნებრი-
ვით, ვერდს ვერ ავუვლიდით.

როგორც ყველა ნაშრომს, წინამდებარე წიგნსაც, რა თქმა უნდა, არა
აქვს საკითხის ამოწურვის პრეტენზია. ეს ნაშრომი მხოლოდ ერთი ნაწი-
ლია (1905-1908 წ.წ.) ქართული სატირული ჟურნალისტიკის სრული ის-
ტორიისა, რომლის შექმნაც ჩვენი ლიტერატურათმცოდნეობის გადაუდე-
ბელი საქმეა.

• ე ტ ო რ ი.

„სატირული ჟურნალისტიკის საგანი იმთავითვე დღე-
ეანდლამდე ერთი იყო — მხილება, მხილება და მხი-
ლება. ყოველივე რაც გონჯი და ღუჭჭირია ცხოვრე-
ბაში უნდა დაიგმოს. ყოველივეს, რაც სიცრუისა და
სიყალბის ბურუსშია გახეიწული, ნათელი უნდა მო-
ეფინოს; მიუხედავად იმისა, ეწყინება ვისმე თუ ეტ-
კინება ეს მართებული მხილება“.

(„ნიშადური“, № 40, 1907 წ.)

შ ე ს ა ვ ა ლ ი

საუკუნეების განმავლობაში მსოფლიო სატირული ლიტე-
რატურა იცინის საქვეყნოდ ცნობილ სატირულ-იუმორისტულ
ნაწარმოებთა ზოგჯერ ნალვლიანი, ზოგჯერ მრისხანე, მაგრამ
ყოველთვის გულიანი სიცილით.

სიცილი ადამიანის ცხოვრების მხნე და ხალისიანი თანამ-
გზავრია.

სიცილი სულიერი თავისუფლებაა¹ და იგი საკუთარი ღირ-
სების შეცნობას გვიადვილებს.

ეზოპედან და არისტოფანედან მოყოლებული დღევანდ-
ლამდე კომედიური ჟანრი იქცა მკითხველისათვის ერთერთ
ყველაზე პოპულარულ და ახლობელ ჟანრად.

ძველი რომაელი სატირიკოსი პერსიუსი ამბობდა, თუნდაც
პატარა სიცილს „ილიადაშიც“ კი არ გავცვლიდიო.

რა თქმა უნდა, აზვიადებს პერსიუსი, მაგრამ ხომ ფაქტია
სიცილის უზარმაზარი როლი სოციალ-პოლიტიკურ ბრძოლაში
თუ მშვიდობიან მშენებლობაში. ხომ სინამდვილეა, რომ პროგ-
რესისათვის კაცობრიობის ბრძოლის ეპოპეას დროშებად შერ-
ჩნენ სერვანტესის, სვიფტის, დიდროს, ვოლტერის, რაბლეს,
მოლიერის, გრიბოედოვის, გოგოლის, სალტიკოვ-შჩედრინის,
ჩეხოვის, მარკ ტვენის, კარელ ჩაპეკის, მაიაკოვსკის, ილია ჭავ-
ჭავაძის, აკაკი წერეთლის, დავით კლდიაშვილის და სხვათა სა-
ხელები.

ადამიანს უხსოვარ დროიდან გაუჩნდა სიცილის თვისება,

¹ ჟურნალი „ნიშადური“ № 1, 1907 წ.

მაგრამ სიცილის საგანი მისი ისტორიის მთელ მანძილზე სხვადასხვა იყო კომიკურის კონკრეტულ-ისტორიული ხასიათის გამო.

სიცილი სატირა-იუმორის ზემოქმედების უშუალო გამოხატულებაა. „იუმორის წარმოშობა კი ადამიანის განვითარების გარკვეულ დონესთან არის დაკავშირებული, ის ადამიანის როგორც ონტოგონეტური, ისე საზოგადოებრივ-ისტორიული განვითარების შედეგებით უფრო მაღალ საფეხურს გულისხმობს“.¹

სატირისა და იუმორის თეორია ლიტერატურათმცოდნეობაში დიდი ხნის განმავლობაში აუღებელ მთად ითვლებოდა. ამ რთული პრობლემის ბევრ საკითხში მეცნიერები ახლაც ვერ შეთანხმებულან.

სატირული ჟანრის წარმოშობის დროიდანვე დავას იწვევდა აზრი თვით სასაცილოს ბუნების შესახებ, სიცილის სოციალური როლისა და მნიშვნელობის შესახებ, სატირისა და იუმორის განსხვავების შესახებ, კომედიურის და დადებითის ურთიერთშეპირისპირების შესახებ და ა. შ.

ჩვენ არ შევუდგებით ამ საკითხზე გამოთქმული ძველი მოსაზრებების კრიტიკას. სატირისა და იუმორის თეორიაზე პლატონის, არისტოტელეს, სპინოზას, პოპისის, ფროიდის, ჰარტმანის, კანტის და პეგელის შეხედულებანი საკმაოდ ზუსტადაა შეფასებული მარქსისტულ ესთეტიკაში.

მაგრამ თვით მარქსისტულ ესთეტიკაშივე, რომელმაც ბრწყინვალედ გადაჭრა სიცილის კონკრეტულ-ისტორიული და კლასობრივი გაგების პრობლემა, კომიკურის არსის ცალკეულ საკითხებზე დღესაც არ არსებობს კრიტიკოსთა შორის ერთიანი აზრი.

ს. ოჟეგოვის „რუსული ენის ლექსიკონი“ გვაუწყებს, რომ სიცილი ეს არის „მზიარულების სრული გამოხატულება. მისთვის დამახასიათებელი ბგერითი გამოვლინებით, აგრეთვე მოკლე და ძლიერი ამოსუნთქვითი მოძრაობებით.“²

¹ გ. კიკნაძე — ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის, თბილისი, 1953, გვ. 13.

² С. И. Ожегов — «Словарь русского языка», М., 1963, стр. 725.

შიში სიცილის რთული ბუნების ამოცნობის წინაშე, ან მისი მხოლოდ ფიზიოლოგიური მხარით დაინტერესება, კიდევ უფრო ბუნდოვანს გახდის სატირისა და იუმორის შესწავლის მდგომარეობას და ვერაფერ, ჩვენთვის სანუგეშო, წინააღმდეგობას გაუწევს კომიკურის თანამედროვე ბურჟუაზიულ თეორიებს.

მარქსისტული ფილოსოფიის სამართლიანი განსაზღვრით სიცილს მაშინ აქვს ღირებულება, როცა ის საზოგადოებრივად მნიშვნელოვანია, როცა თვით მოვლენის არსში, საფუძველშია რაიმე სასაცილო.

სიცილის მიზეზი ობიექტურია — ეს არის ამოსავალი მარქსისტული დებულებისა. მაშ რატომ არ ეცინება ყველას ერთნაირად? იმიტომ რომ იუმორის შეგრძნობის უნარი ადამიანებში სხვადასხვა დოზითაა მოცემული.

იუმორის გრძნობა ადამიანის ინტელექტის და მაღალი გემოვნების გამოხატულებაა.

სიცილის არსის და საზოგადოებრივი ძალის თანმიმდევრულ მეცნიერულ ახსნას საფუძვლად უნდა დაედოს საზოგადოების ისტორიის დიალექტიკურ-მატერიალისტური გაგება.

სატირული ლიტერატურის კლასიკოსებმა სიცილს თავიდანვე დააკისრეს დიდი საზოგადოებრივი ფუნქცია. ლიტერატურის მთელი ისტორია მოწმეა განმათავისუფლებელ ბრძოლაში სიცილის მიერ შესრულებული დიდი პოლიტიკური მისიისა.

× „სიცილი ათანაბრებს, ეს კი არ სურთ ისეთ ადამიანებს, რომლებსაც ეშინიათ თავიანთი საკუთარი ხვედრითი წონის ანაბარა დარჩენისა“¹, წერდა ა. გერცენი და შემდეგ მიუთითებდა, რომ „სიცილი დანგრევის ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი იარაღია... სიცილით ემხოზიან კერპები, ემხოზიან გვირგვინები და მოჭედილობანი, და სასწაულთმოქმედი ხატი შავდება“.² ×

¹ А. И. Герцен — Собр. соч., в 30 т. т. XIII, изд. АН СССР, М., 1953, стр. 105.

² А. И. Герцен — Собр. соч., т. XIV, изд. АН СССР, стр. 117.

სიცილი არა მარტო ზოგადსაკაცობრიო ნორმების სადარაჯოზე დადგა, არამედ მან ძველი, დრომოკმული სამყაროს დანგრევისა და ახლის, პროგრესულის დამყარებისათვის ბრძოლაში უაღრესად საშიში და შორსმსროლელი იდეოლოგიური იარაღის როლი შეასრულა.

ასე იყო კომედიის ძამის — არისტოფანეს დროსაც, როდესაც „მხედრების“, და „ბაყაყების“ ავტორს ცუდი ადამიანების დაცინვა „ღირსების საქმედ“ მიაჩნდა. ასე იყო მაშინაც, როცა, აღორძინების ეპოქამ ფეოდალური დამყაყებულობის წინააღმდეგ შვა სატირული ლიტერატურის ისეთი ტიტანები, როგორიც იყვნენ სერვანტესი და რაბლე. ასე იყო მაშინ, როცა საფრანგეთის დიდი რევოლუციის დროს აჯანყებულებთან ერთად ბარიკადებზე იდგა ვოლტერის, დიდროს, ბომარშეს და დომეს სატირა...

ისტორიის ამ „ჯიუტმა“ ფაქტებმა მარქსს დააწერიან სიცილის ისტორიული როლის ასეთი ბრწყინვალე შეფასება: „ისტორია საფუძვლიანად მოქმედებს და მრავალ ფაზას გაივლის, როცა მას ცხოვრების მოძველებული ფორმა სამარეში მიაქვს. მსოფლიო ისტორიული ფორმის უკანასკნელი ფაზა მისი კომედიია. საბერძნეთის დემეტებს, რომლებიც ერთხელ უკვე იყვნენ ტრაგიკულ ფორმაში სასიკვდილოდ დაქრილნი ესქილეს „მიჯაჭველ პრომეთეში“, კიდევ ერთხელ მოუხდათ კომიკურ ფორმაში სიკვდილი ლუკიანეს „საუბრებში“. რატომ მოძრაობს ასე ისტორია? ეს საკიროა იმისათვის, რომ კაცობრიობა მხიარულად გამოეთხოვოს თავის წარსულს“.¹

განა გრიბოედოვის, გოგოლის, სალტიკოვ-შჩედრინის, ჩეხოვის, ილია ჭავჭავაძის და სხვათა სატირამ ნაკლები როლი შეასრულა იმისათვის, რომ მრისხანე სიცილს ისტორიულად მოეშადებინა თვითმპყრობელობის დამხობა? განა უსამართლობის წინააღმდეგ ამხედრებული სატირული ლიტერატურის მოზღვავენამ, არ ათქმევინა ნ. დობროლუბოვს: „ჩვენი ლიტერატურა დაიწყო სატირით, გრძელდებოდა სატირით და დღემდე სატირაზე დგას“.²

¹ К. Маркс и Ф. Энгельс — Сочинения, т. I, М., 1955, стр. 418.

² Н. А. Добролюбов — Полн. собр. соч., т. II, стр. 133.

სიცილის რევოლუციური ხასიათი და მისი კლასობრივი სახე განსაკუთრებით ემჩნევა სატირულ პუბლიცისტიკას, რომელიც სატირული ლიტერატურის ერთ-ერთ განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს.

უპირველეს ყოვლისა, სატირულ პუბლიცისტიკას, როგორც უფრო ყოველდღიურსა და ოპერატიულს, დაეცემა ის მძლავრი ქროლვა ისტორიის ქარტეხილისა, რომელიც ქარიშხლის მაუწყებელია.

1881 წელს ენგელსი ასე განსაზღვრავდა პოლიტიკური პუბლიცისტიკის დანიშნულებას, პუბლიცისტიკისა, რომელიც უნდა დახმარებოდა გერმანიის მუშათა კლასს, მოემზადებინა რეაქციული სახელმწიფოს დამხობა:

«Нужно, прежде всего, писать о противнике с презрением, с насмешкой. Если только публика снова научится смеяться над Бисмарком и К° это будет уже большим достижением»¹.

რატომ ანიჭებდნენ მარქსიზმის კლასიკოსები სატირას იდეოლოგიური ბრძოლის სხვა იარაღებზე უფრო დიდ მნიშვნელობას?

ჯერ ერთი იმიტომ, რომ დაცინვა ხალხის თვალში მოწინააღმდეგის დამცირების და დაკნინების უებარი საშუალებაა, „დაცინვისა თვით იმასაც კი ეშინია, ვისაც თითქმის აღარავისი ეშინია ამ ქვეყნად“.² მეორეც იმიტომ, რომ «Сатира представляет большой простор «игре» формой, то сближающейся, то отделяющейся от подразумеваемого содержания, хотя, конечно, остающейся в диалектическом единстве с ним».³ და მესამეც, იმიტომ, რომ სატირა ცენზურის თვალისახვევის და მანევრირების უფრო მეტ საშუალებას იძლევა, ვიდრე ლიტერატურის სხვა რომელიმე სახე.

ცნობილია, ლენინის სიყვარული და ყურადღება სატირისა და იუმორისადმი, აგრეთვე ის სარკაზმულ-პაიფლეთური მანერა წერისა, რომელსაც ლენინი ხშირად მიმართავდა თავის

¹ Маркс, Энгельс — Соч., т. XXVII, стр. 121.

² Гоголь, Сочинения, М., 1952. стр. 399.

³ Эльсберг Я. — «Вопросы теории сатиры», М., Советский писатель, 1957 г., стр. 126.

პუბლიცისტურ შედეგებში. მაგრამ ცნობილია აგრეთვე პრო-
ლეტარიატის ბელადის მომთხოვნელობა და თავმდაბლობა
იუმორის უნარზე საუბრისას:

«Это хорошо, что вы можете относиться к неудачам юмористически. Я очень понимаю юмор, но не владею им. А смешного в жизни, пожалуй, не меньше, чем печального, право не меньше»¹.

1931 წელს სატირული ჟანრების შემსწავლელი კომისიის
ერთ-ერთ სხდომაზე ა. ვ. ლუნაჩარსკიმ თქვა:

«Вся история проходила, волнуясь, как море, а на гребнях волн этого моря всегда блистал смех... Смех был всегда чрезвычайно важной частью общественного процесса. Роль смеха велика и в нашей борьбе, последней борьбе за освобождение человечества. Мы будем поэтому счастливы и горды, если нам удастся проследить и на конкретных примерах проанализировать историческое развитие смеха и отточить таким образом оружие наших юмористов, наших сатириков»². ლუნაჩარსკის არ დასცალდა დაეწერა მის მიერ ჩაფიქრებული წიგნი სიცილის ისტორიის შესახებ, მაგრამ საბჭოთა ლიტერატურათმცოდნეობის ამ ერთ-ერთი პიონერის სურვილს თანდათანობით აზორციელებენ ლიტერატურის ისტორიის სხვა მკვლევარები, რათა მკითხველმა საზოგადოებამ მიიღოს მარქსისტული კრიტიკის შუქზე დანახული და გაანალიზებული, სრული და თანმიმდევრული ისტორია სატირულ-იუმორისტული ლიტერატურისა.

●

სატირული პუბლიცისტიკის (აგრეთვე სატირულ-იუმორისტული ლიტერატურისაც) უმთავრესი ნაწილი სატირულ ჟურნალებშია თავმოყრილი, ამიტომ კომედიური ლიტერატურის განვითარების ისტორიის დადგენისათვის სატირული ჟურნალისტიკის შესწავლას დიდი მნიშვნელობა აქვს.

თუ ჟურნალისტიკის ისტორია ფაქტიურად საზოგადოებრი-

¹ М. Горький — В. И. Ленин, Избр. М., 1936, стр. 680.

² Журнал «Литературный критик», № 4. 1935, стр. 3—9.

ვი აზრის ისტორიაა¹, სატირული ჟურნალისტიკა ამ ისტორიის ერთ-ერთ ღონიერ და უტყუარ წყაროს წარმოადგენს.

როგორც ცნობილია, სატირული ჟურნალისტიკის აღმოცენება დაკავშირებულია ისტორიის ბოზოქარ დღეებთან, ახლისა და ძველის სამკედრო-სასიცოცხლო ჰიდილთან და მის ფურცლებზე ნათლად აღიბეჭდება სოციალ-პოლიტიკური ბრძოლის მთელი სურათი.

სატირული ჟურნალისტიკა, როგორც შედარებით მოუწყიდველი და გაბედული იდეოლოგიური იარაღი, ძვირფას მასალებს შეიცავს არა მარტო ესთეტიკის, არამედ პოლიტიკური, ეკონომიური, ფილოსოფიური და სხვა დარგის სპეციალისტებისათვის.

სატირული ჟურნალისტიკის მსოფლიო ისტორია ორ საუკუნესაც კი არ ითვლის, მაგრამ მან ღრმა კვალი გააეღო ხალხთა სულიერ ცხოვრებაში. მართალია, ეს კვალი ყოველთვის როდი იყო პროგრესისათვის ბრძოლის შეუქით გაბრწყინებული, მაგრამ უდიდესი ნაწილი სატირული ჟურნალებისა — ჩაგრული კლასის ხელში, გაბატონებული კლასის წინააღმდეგ მიმართულ მრისხანე იარაღს წარმოადგენდა.

ლიტერატურის დიდი კორიფეები ყოველთვის ხალხისიტ ცდიდნენ კალამს თავისი დროის სატირული ჟურნალების ფურცლებზე. მეცხრამეტე საუკუნის პერიოდიკაში ბრწყინვალე ფელეტონების ავტორები — ფეოფილაქტ კოსიჩკინი, ანტონოა ჩეხონტე და იეგუდილ ხლამიდა, სხვა არა არიან, თუ არა, რუსული ლიტერატურის მშვენებანი — ა. პუშკინი, ა. ჩეხოვი და მაქსიმ გორკი.

ქართული სატირული ჟურნალისტიკის საბოლოო ჩამოყალიბება 1905-1907 წლების რევოლუციას დაემთხვა. ეს დამთხვევა შემთხვევითი კი არ იყო, არამედ ისტორიული აუცილებლობით გაპირობებული და რეაქციის სულისშემხუთველი რეჟიმით გამოწვეული. ამ პირველ ქართულ სატირულ ჟურნალებამდე ქართულ სატირულ პუბლიცისტიკას გააჩნდა საყურადღებო და სასახელო წინამძღვრები.

¹ ი. ნატროშვილი — ნარკვევები ზოლშევიკური პრესის ისტორიიდან. საქ. კპ-ის გამომცემლობა, თბილისი, 1964, გვ. 6.

ქართული სატირული ჟურნალისტიკა აქამდე სპეციალური შესწავლის საგნად არ ქცეულა, თუმცა ქართული ლიტერატურის ისტორიკოსების: ლ. ასათიანის, გ. კიკნაძის, დ. გამეზარდაშვილის, მ. ზანდუკელის, ს. ქილაიას, შ. გოზალიშვილის, პ. რატიანის, შ. რადიანის, ა. ბარამიძის, გ. აბზიანიძის, აპ. მახარაძის, პრ. კეკელიძის, ს. ხუციშვილის, ბ. ჟღენტის, დ. რამიშვილის, ჯ. ვათეიშვილის, ა. ქილაიას, კ. მეძველიას, ი. ნატროშვილის, ი. ბოცვაძის, ტ. კვანჭილაშვილის, ლ. კეკელიძის, ნ. ტაბიძის, ე. ლომიძის, ტ. რუხაძის, გ. ჟვანიას და სხვათა ნაწერებში ვხვდებით საუბრებს, როგორც სატირულ-იუმორისტული ლიტერატურის, ისე სატირული პუბლიცისტიკის ცალკეულ საკითხებზე.

პროფ. გრ. კიკნაძის ფუნდამენტური გამოკვლევა „ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის“, შესანიშნავ მეცნიერულ დასკვნებს შეიცავს, როგორც სატირის თეორიის, ისე მისი ისტორიის თვალსაზრისით, მაგრამ, ეს გამოკვლევა მეცხრამეტე საუკუნის ფარგლებს არ სცილდება.

ლევან ასათიანი ნაშრომში „ნარკვევები ქართული ფელეტონის ისტორიიდან“ მხოლოდ ამ ჟანრის წარმოშობისა და განვითარების შესწავლის მიზანს ისახავს და ბუნებრივია სატირულ ჟურნალისტიკას ვერცლად არ მიმოიხილავს.

სატირული ჟურნალისტიკის ისტორიის ცალკეული საკითხების და თვით თვალსაჩინო ლიტერატურული ნიმუშების გაცნობის მსურველთ დიდ დახმარებას გაუწევს გაიოზ ნიშნიანიძის ახლახანს გამოქვეყნებული „სატირა რევოლუციის სამსახურში“, რომელიც ამ წიგნის პარალელურად იწერებოდა და ქართული სატირული პერიოდიკის მეცნიერული სისტემატიზაციის ერთადერთი ცდაა.

ამრიგად, ქართული სატირული პუბლიცისტიკის შესწავლა ჩანასახოვან მდგომარეობაშია, ეს მაშინ, როცა ხელთა გვაქვს უზარმაზარი მასალა: საქართველოში მარტო ერთი წლის განმავლობაში, 1907 წელს, გამოვიდა თერთმეტი დასახელების სატირული ჟურნალი. ხოლო 1907 წლიდან 1921 წლის თებერვლამდე საქართველოში გამოვიდა 85 დასახელების სატირული-იუმორისტული კარიკატურებიანი ჟურნალი.

შედარებით უკეთესი მდგომარეობა გვაქვს 1905—1907 წლე-

ბის რევოლუციისდროინდელი რუსული ჟურნალისტიკის შესწავლის მხრივ. ამ საკითხს სხვადასხვა დროის სპეციალური ნაშრომები მიუძღვნეს პ. ნ. ბერკოვმა, ი. იამპოლსკიმ, ა. ა. ტიმონიჩმა, ლ. სპირიდონოვამ, ს. ი. სტიკალინმა და სხვებმა. ამათგან ყველაზე საყურადღებოა ს. ი. სტიკალინის გამოკვლევა: «Русская сатирическая журналистика революции 1905 года». 1905—1907 წლების რევოლუციის პერიოდში რუსეთის ბოლშევიკებს არ ჰქონიათ თავიანთი სატირული პერიოდული გამოცემა (გამონაკლისად შეიძლება მივიჩნიოთ ჟურნალი — „Жалко“, რომლის პირველივე ნომერი გასაღებადღე, სტამბაშივე აკრძალა ცენზურამ). ქართველ ბოლშევიკებს კი ასეთი ორგანო ჰქონდათ ჟურნალ „ეკალის“ (რედ. პ. გაჩეჩილაძე), სახით, მაგრამ პროფ. გ. ევანიას და ჯ. ვათეიშვილის საყურადღებო გამოკვლევებში ქართული ბოლშევიკური პრესის ისტორიიდან, არაფერია თქმული ამ ჟურნალზე.

საყურადღებოა ერთი გარემოებაც: გარდა ბოლშევიკური სატირული ჟურნალისა, ქართველი ბოლშევიკები (ან მათი უშუალო თანამგერძნობნი იმ პერიოდში) თანამშრომლობდნენ თითქმის ყველა სატირული ჟურნალის ფურცლებზე. ამიტომ, თვით ერთ და იმავე ჟურნალში სხვადასხვა რწმენისა და შეხედულების ადამიანთა მოღვაწეობა, ფრიად გვიძნელებს ამ ჟურნალების სოციალ-პოლიტიკური მიმართულების დადგენას. ქართველმა სოციალ-დემოკრატებმა ვერ შეძლეს ყველა ჟურნალისათვის მათთვის სასურველი მიმართულების მიცემა, შემდეგი მიზეზის გამო, იმ პერიოდში რსდმპ კავკასიის კავშირის კომიტეტის ბოლშევიკური ბირთვი თბილისში არ იმყოფებოდა და ჟურნალ-გაზეთებში აქტიურად ვერ მონაწილეობდა.¹

1905-1908 წლების ქართული სატირული ჟურნალისტიკა, მიუხედავად ცენზურის ზუტანელი პირობებისა, იძლევა თაკისი დროის საზოგადოებრივი ცხოვრების ფართო სურათს, 'შესე-

¹ ი. სტალინი და ს. ორჯონიკიძე ბაქოში იყვნენ. მ. ცხაკაია ქუენჯაში ბოლშევიკურ გაზეთ „პროლეტარის“ გამოცემაში ლეზულობდა მონაწილეობას. 1907 წლის მარტში ფ. მახარაძე ბერლინიდან დაბრუნდა, მაგრამ რაქდენიშე თვის შემდეგ ასტრახანის გუბერნიაში გადაასახლეს, ა. წულუკიძე და ლ. კეცხოველი უკვე აღარ იყვნენ ცოცხალთა შორის. ნოე ბუაჩიძე ციმბირში იხდიდა სასჯელს...

დუღებათა და რწმენათა პერიპეტიებს, პარტიათა შორის ბრძოლას, ხელოვნებისა და ლიტერატურის წინააღმდეგობებით აღსავსე სურათს, ინტელიგენციის ერთი ნაწილის სულიერ დეგრადაციას და ყოველივე იმ კარგსა და ცუდ მხარეს ბრძოლისას და ცხოვრებისას, რასაც რევოლუციის დროებით დამარცხებამ თავისი დალი დააჩინა.

ქართული სატირული ჟურნალისტიკის ამ პერიოდის შესწავლა საინტერესოა წმინდა ლიტერატურული თვალსაზრისითაც. მართალია, ამ ჟურნალთა უმეტესობა რეალიზმისა და დემოკრატიის პოზიციებზე დგას, მაგრამ მათში თანდათანობით მაინც იგრძნობა ლიტერატურული ინტელიგენციის ის ორი მიმართულება, რომელმაც ერთი სოციალისტურ რეალიზმამდე მოიყვანა, ხოლო მეორენი სამუდამოდ ჩაძირა მისტიციზმისა და იმპრესიონიზმის ქაობში. ეს ჟურნალები საყურადღებოა აგრეთვე, მათი ჟანრობრივი მრავალფეროვნებით, სატირული გრაფიკის შემდგომი განვითარების და ტექნიკური გაფორმების თვალსაზრისითაც.

იმის გამო, რომ ამ ჟურნალთა თანამშრომლების ერთი ნაწილი ქართველ მენშევიკთა რიგებს ეკუთვნოდა და ემიგრაციულ მთავრობას გაჰყვა უცხოეთში, ქართული ლიტერატურული კრიტიკა წლების განმავლობაში სდუმდა მათი წვლილის შესახებ ქართული სატირისა და იუმორის ისტორიაში.

სამართლიანობა მოითხოვს, რომ ამ ჟურნალთა არსებობის თვალსაჩინო მაგალითებს დავიწყების მტვერი გადავაშოროთ და მარქსისტული კრიტიკის შუქზე გავარკვიოთ მათი ადგილი, როლი და დამსახურება ქართული საზოგადოებრივი აზრის განვითარების ისტორიაში.

ს. ი. სტიკალინი თავის ნაშრომში 1905—1907 წლების რევოლუციის პერიოდის სატირულ ჟურნალისტიკაში სამ მიმართულებას გამოჰყოფს:

1. ბურჟუაზიული რევოლუციური დემოკრატიის სატირა.
2. ბურჟუაზიული ლიბერალიზმის სატირა.
3. პროლეტარული სატირა.

ამავე პერიოდის ქართული სატირული ჟურნალისტიკის გულდასმითმა ანალიზმა ჩვენ მიგვიყვანა იმ აზრამდე, რომ ქართულ სატირულ ჟურნალისტიკაში უნდა გამოვეყოთ შემდეგი სამი მიმართულება:

1. რევოლუციური დემოკრატიის სატირა.
2. ნაციონალ-დემოკრატიული ბურჟუაზიის სატირა.
3. სოციალ-დემოკრატიის სატირა.

აქვე აღვნიშნავთ, რომ ჩვენი კლასიფიკაცია პირობითია შემდეგი მიზეზების გამო:

ა) ამ ჟურნალთა უმეტესობას არ გამოუთქვამს თავიანთი პოლიტიკური კრედო (ცენზურა ამის საშუალება არ მისცემდა), ხოლო ერთი და იმავე ჟურნალების ფურცლებზე ხშირად იბეჭდებოდა იდეურად ურთიერთსაწინააღმდეგო შინაარსის წერილები.

ბ) ზოგი ამ ჟურნალებიდან არ იყო თანმიმდევრული. რეაქციის გამძვინვარებასთან ერთად ისინი თანდათანობით პესიმიზმს ეძალებოდნენ, ან უკან იხევდნენ იდეურ ბრძოლაში და ოპორტუნიზმის მხარეზე იხრებოდნენ. (ეს მოუვიდა მარტო ამ ჟურნალთა ზოგიერთ მერყევ ავტორს კი არა, ბოლშევიკური პრესის ისეთ დიდ ძალასაც კი, როგორიც იყო იროდიონ ევდოშვილი).

გ) სატირული ჟურნალისტიკის მიმართულებათა ს. სტიკალინისეულ დაყოფას საფუძვლად უდევს ჟურნალთა სოციალ-პოლიტიკური თვალსაზრისი. ქართული სატირული ჟურნალისტიკის მიმართულებებზე საუბრისას კი ამ ორგანოების მხოლოდ სოციალ-პოლიტიკური პლატფორმის მიჩნევა მათ მსოფლმხედველობად საკმარისი არ იქნება. აუცილებლად უნდა იქნეს მხედველობაში მიღებული ამ ჟურნალთა უმეტესობის ნაციონალური ხასიათი. მთელი მეცხრამეტე საუკუნის და მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქართული ლიტერატურის ერთ-ერთ საკვანძო საკითხს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისათვის ხელშეწყობა წარმოადგენდა. საქართველოს განთავისუფლება იყო მისი წმინდათა წმინდა იდეალი. რუსულ ლიტერატურას კი ანალოგიური საკითხი არ აწუხებდა და ამიტომაც 1905—1908 წლების ქართული სატირული ჟურნალისტიკის წარმომადგენელთა ერთ ნაწილს ხელალებით ვერ მივა-

კუთვნებით ბურჟუაზიული რევოლუციურ-დემოკრატიის ან ბურჟუაზიული ლიბერალიზმის პოზიციებზე მდგომ მოღვაწეებს, რადგანაც ეს იდეოლოგიები მათს შემოქმედებაში წმინდა სახით არ გამომჟღავნებულა.

ჩვენ მიზნად დავისახეთ, სატირული პუბლიცისტიკის მოკლე ისტორიული მიმოხილვის შემდეგ, მკითხველს მოუთხროთ 1905—1908 წლების ქართულ სატირულ ჟურნალისტიკაზე.

ქრონოლოგიურად ჩვენი შემოფარგვლა აღნიშნული პერიოდით განაპირობა მასალების სიუხვემ. ამიტომ ძირითადად შევჩერდებით ქართული სატირული ჟურნალისტიკის ისტორიაზე მისი წარმოშობიდან 1908 წლამდე. 1908 წლის მხოლოდ იმ ჟურნალებს შევეხებით, რომელთა არსებობა იწყება 1907 წელს და მთავრდება 1908 წელს („ნიშადური“, „ეშმაკის მათრახი“).

ქართული სატირული ჟურნალისტიკის დანარჩენი პერიოდის მეცნიერული შესწავლის საქმეს ამ სტრიქონების ავტორი ჩვენი ჟურნალისტური მეცნიერების წარმომადგენელთა საშურსაქმედ სტოვებს.

თ ა ვ ი პ ი რ ა ლ ი

ქართული საბჭოთაო მემკვიდრეობის წინამძღვრები

„სიცილი უხმ. აქს და უპარკებლო...“
სწავლანი ეფრემისა.
„იწა კარგი დღეობა დაღსა.
შევე-იქმს ლაღებელ“

მ. რუსთაველი

ქართული სატირული პრესა აღმოცენებას წინ უძღვის ჩვენი სატირულ-იუმორისტული ლიტერატურის მრავალსაუკუნოვანი ისტორია.

...ზოგიერთი მეცნიერი თვლის, რომ სიცილის თვისება სხვადასხვა ერში სხვადასხვა დოზითაა მოცემული; რომ მოვლენებისადმი სატირულ-იუმორისტული მიდგომის სხვადასხვაობა გაპირობებულია ხალხთა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული (გეოგრაფიულიც კი) პირობებზე სხვადასხვაობით. ცდილობენ ერები დაჰყონ „მხიარულ“ და „არამხიარულ“ ერებად. მართალია, ამ კონცეფციაში ბევრი რამ სადავოა, მაგრამ თვით პრინციპი, სხვადასხვა ერში იუმორის გრძნობის ისტორიულად სხვადასხვა დოზით ჩამოყალიბებისა, ფეიქრობთ, საყურადღებოა. იუმორის დიდი უნარი ერის კულტურის, ოპტიმისტური პერსპექტივის და ცხოველყოფილების მაჩვენებელია. ამასთან ერთად, სიცილი ბუნების უძველესი იარაღია. სიცილი

¹ აკად. კ. კეკელიძის სახელობის ზვი წაწერთა ინსტიტუტის ხელნაწერი, H 1662, გვ. 205.

უკვე ნიშნავს მოწინააღმდეგეზე ამაღლებას, მასში ისეთი სუსტი მხარეების დანახვას, რომელიც გამარჯვებას გადავიღებს.

კანტი შეცდომით ფიქრობდა, რომ სიცილი გაჯავრებას გამოიწვევს: სადაც სიცილია, იქ შერიგება იწყებაო, მაგრამ კენიგსბერგელი ფილოსოფოსი ვერ ითვალისწინებდა, რომ გარდა უწყინარი იუმორისა, არსებობს მასთან მკიდროდ დაკავშირებული შეუბრალებელი და მრისხანე სიცილი-სატირა.

ეზოპური ენის მახვილს ისტორიულად იქნებ უფრო ისეთი ხალხები მიმართავდნენ, რომლებსაც გარეშე და შინაურ მტრებთან გაუთავებელ კიდილში უხდებოდათ თავიანთი არსებობის შენარჩუნება. ასეა თუ ისე, ქართველი ერი „მხიარულ“ ერთა პირველ რიგებში უნდა იქნას ჩათვლილი. ამის თქმის საშუალებას გვაძლევს ქართული ხალხური სატირა და იუმორი. ქართული კლასიკური სატირული ლიტერატურა და სატირული პუბლიცისტიკა, და ბოლოს — თანამედროვე ქართული საბჭოთა სატირული მწერლობა.

უხსოვარი დროიდან შეხედა ჩვენმა წინაპარმა „ძლიერთა ამა ქვეყნისათა“ ირონიული თვალთ, უხსოვარი დროიდან შეიცნო მან ამაოება ხარბთა და მტარვალთა, ზარმაცთა და ბრიყვთა... და ჭერ კიდევ, პრეისტორიული ზამთრის ძილის პერიოდში, ცივილიზაციის ბავშვობისა და რელიგიური სიბნელის მიღმა გაისმა მისი თავისუფალი სიცილი.

ქართულმა ფოლკლორმა შემოგვინახა ჩვენი ერის დიდი სატირული ნიჭის უბადლო ნიმუშები, ხალხური სატირისა და იუმორის ბრწყინვალე მარგალიტები.

ხალხური სატირიკოსის მახვილ თვალს გაუვილავი არ დარჩენია არც უცხოელი დამპყრობლები („ტარაბუა ბელადი“, „ყარალამაზი“...) არც მეფე და მისი მოხელეები („ხელმწიფე და მისი შვილი“, „მამასახლისი და გლეხი“...) არც ვაჟკრებისა და სასულიერო პირების თვითნებობა („მღვდელი და მაცხოვარი“, „გაფუფქული მღვდელი“, „ქოსატყუილა დიაკონი“...), ოდითგანვე ათეისტურად განწყობილი სატირიკოსის მახვილი მისწვდა თვით ღმერთსაც კი („ელია, ქრისტე და წმინდა გიორგი“).

სატირულ ელემენტებს უხვად შეიცავს ფოლკლორის ყველაზე ძველი ჟანრი, სიტყვიერების გარიჟრაჟზე შექმნილი —

ცხოველთა ეპოსი („ლომი და მელა“, „ნადირთა ძმობა“, „შელია და მწყერჩიტა“ და სხვ.).

„ცხოველთა ეპოსში ნათლად აისახა ქართული ხალხური სატირისა და იუმორის კლასობრივი ხასიათი, რომ ცხოველთა შორის დამოკიდებულება შეპირობებულია ადამიანთა ხასიათებით“.¹

სატირასა და იუმორს მოკლებული როდია ხალხის სიბრძნისა და გამოცდილების ლაკონიური, მხატვრული გამოვლინება-ანდაზები, რითაც ასე მდიდარია ჩვენი ზეპირსიტყვიერება. საილუსტრაციოდ რამდენიმე მათგანს მოვიტანთ:

„ვირს კურტანი არ მოხადეს, აქაოდა შეენისო“.

„აქლემს უთხრეს კისერი მრუდე გაქესო და სხვა რა მაქეს სწორიო“.

„ფარა მობრუნდა და კოკლი ცხვარი წინ მოექცაო“.

„ყვავს არ ჰქონდა, ბუს გაჰქონდაო“.

„ხემ თქვა, ეს რეინის ცული მე ვერას დამაკლებდა, რომ ჩემივე ძმა შიგ არ ეჩრებოდესო“.

„კალიას თვალები არ ჰქონდა და ღმერთს წამწამს თხოვდაო“.

„ვის უჩივი და ბატონსაო, ვისთან ჩივი და ბატონთანო“.

„კაცმა ხელეჩო დაკარგა და იმას დარდობდა, ნეტავი გარეთა პირიდან არ გალესონო“.

სატირისა და იუმორის შემცველობის თვალსაზრისით ეს, ღმილგარეული სიბრძნით გაელენთილი ანდაზები, კომენტარებს არ საჭიროებენ.

ქართული პაგოგრაფიული მწერლობის ჩვენამდე შემონახული ძეგლები (ი. ცურტაველის, გ. მერჩულეს, ა. ხანძთელის თხზულებანი) სატირასა და იუმორს არ შეიცავენ. ამას თავისი მიზეზები აქვს:²

¹ აბ. ცანავა — სატირა და იუმორი ქართულ ხალხურ სიტყვიერებაში, თბილისი, 1960, გვ. 16.

² უმჯობესია პაგოგრაფიულ მწერლობაში სატირისა და იუმორის არარსებობის მიზეზებზე შევნიშნავთ, ვიდრე მკითხველს თავი მოვაბეზროთ ამ თხზულებებში მოცემული სატირისა და იუმორის მეტად საეჭვო და უპნიშვნელო ელემენტების ჩამოთვლით.

[illegible]

დამოკიდებულებისაც. ამ პერიოდის მწერლობაში ჩვენთვის ხელჩასაჭიდ ლიტერატურულ ფაქტებს მაინც სულხან-საბა ორბელიანის იგავ-არაკები, ზაქარია გაბაშვილის „კატისა და თაგვების ომი“ და ბესიკის პოემა „რძალ დედამთილიანი“, აგრეთვე მზეკაბუკ ორბელიანის წინააღმდეგ მიმართული ბესიკისავე სატირები წარმოადგენენ.

ილია ჭავჭავაძე წერდა: „არაკი, იგავი მხოლოდ მაშინ აიყოლიებს ხოლმე გატაცებით ადამიანის გულისყურს, როცა გამცნებთ რასმე საჭკუთა და საზიგოა მართალს, როგორც ესე შიშელად, ხორცშეუსხეღად, უსახოდ, უსურათოდ, უფერადოდ ყველასათვის ადვილად დასანახი არ არის. ამიტომაც ესეთი სიტყუე არამც თუ ცოდვად... არამედ მადლია, რომლითაც ასე გამოიხენილნი არიან ეზოპე, კრილოვი, საბა ორბელიანი და სხვანი“.¹

ასეთ მაღალ შეფასებას კეშმარიტად იმსახურებენ მაზვილი სატირითა და ჭანსალი იუმორით შთაგონებული სულხან-საბას იგავ-არაკები („მელია და მწევარი“, „აქლემი და ვირი“, „მელა მოძღვარი“, „მეფე ანაკოფიისა“ და სხვ.).

სიამოვნებით მოგაგონებთ მკითხველს ერთ მათგანს:

..მწევრებმა მელა დაიჭირეს. მელიამ მოხერხებულად მოატყუა მწევრები და სოროში მიიშალა. ჭკუანასწავლი მწევრები ეხვეწებიან მელას „მელო, გამოდი, ერთი თაგვი კიდევ ათამაშე, ის ხომ დიდად გიყვარსო. მელამ უთხრა: „შარშან რაც ეაომამე, ისიც მიმძიმს, არა თუ ახლა გამოვიდე და ვათამაშო“. („მელია და მწევარი“).

ზაქარია გაბაშვილის „კატისა და თაგვების ომი“ ანტონ კათალიკოსის წინააღმდეგ მიმართული სატირული ალეგორიის ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს. ეს ნაწარმოები, როგორც აღორძინების ხანის ლიტერატურის სხვა სატირულ-იუმორისტული ძეგლები, საკმაოდ ვრცლად არის განხილული ა. ბარამიძის, ტ. რუხაძის და ლ. კეკელიძის წიგნებში, ამიტომ ჩვენ, მათს ღირსება-ნაკლოვანებათა დასახასიათებლად სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ.

¹ ი. ჭავჭავაძე, ტომი მე-3, თბილისი, 1958, გვ. 408.

ქართული რომანტიზმის წარმომადგენელთა შემოქმედებაში სატირა და იუმორი თითქმის უმნიშვნელო ადგილს იკავებს. რომანტიკოსები იშვიათად მიმართავენ სატირას, როგორც განმათავისუფლებელ ბრძოლაში ერთ-ერთ საიმედო საზოგადოებრივ იარაღს. ასეთი იარაღი კი. მითუმეტეს, სჭირდებოდათ მათ, ბიუროკრატიული რუსეთის კლანკებში მგმინავი სამშობლოს დაღვრემილ ქირისუფალთ. აკაკი ამბობდა: „...მისთანა მწერალი არ გამოჩენილა რომელიმე ხალხში, რომ საოხუნჯო რამაც არ დაეწეროს“¹ და ქართველი რომანტიკოსებიც არ წარმოდგენენ ამ მხრივ აბსოლუტურ გამონაკლისს. ჩვენ ვიცით ა. ჭავჭავაძის სატირულ-იუმორისტული ლექსები „მუხამბაზი ლათაიური“ და „მართას ავადმყოფობა და ექიმის ნახვა“. გრ. ორბელიანის იუმორი მეტნაკლები სიძლიერით გამჟღავნებულია ლექსებში — „სალომეს ბეჟანა მკერვალის მაგიერ“, „დიმიტრი ონიკოვს და რდები“ და „მუხამბაზი“.

ქართული სატირისა და იუმორის ისტორიაში ბრწყინვალე ფურცლები ჩაწერა ჩვენში კრიტიკული რეალიზმის პირველმა მერცხალმა გიორგი ერისთავმა.

გიორგი ერისთავმა ჩვენში პირველმა მიანიჭა სატირასა და იუმორს ის დიდი ძალა და მნიშვნელობა, რომლითაც ქართული საზოგადოებრივი აზრი შესანიშნავი დრამატურგის, ჟურნალისტის და რეჟისორის პირით წინ აღუდგა დამყაყებულ ფეოდალურ წყობილებას და არც იმ დროისათვის აღმავალი კლასი — ბუზუყუაზია მიიჩნია ქვეყნის წინსვლისა და განვითარების ძირითად ბერკეტად. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ კრიტიკული რეალიზმი ქართულ მწერლობაში სატირითა და იუმორით შემოვიდა. მე-19 საუკუნის 50-იანი წლების შემდეგ კრიტიკული რეალიზმის სატირულ-იუმორისტულმა ლიტერატურამ სულ აღმავალი გზით იარა და დაგვირგვინდა ქართველი სერვანტესის — დ. კლდიაშვილის შემოქმედებით.

იმდენად დიდი და გაბედული იყო სატირისა და იუმორის განვითარებაში გიორგი ერისთავის როლი, რომ ილია ჭავჭავაძემ „გაყრის“ ავტორი ჩვენს მწერლობაში სატირისა და იუმორის

¹ აკაკი წერეთელი — თხზულებანი 15 ტომად, „საბჭოთა საქართველო“, 1961, ტ. 14.

რის შემომტანად მიიჩნია: „მან ჩვენს პოეზიას ჩაუმატა ის პირ-
წვეტიანი ეკალი, რომელსაც „სატირას“ ეძახიან და რომელიც
ზოგჯერ გამოსაკეთებლად აწყლულებს ხოლმე იმას, ვისაც
დაეძგერება და სხვას კი ყოველთვის აფრთხილებს“.¹

გიორგი ერისთავი თავისი შემოქმედების ადრეულ პერიოდ-
შიც (როცა რომანტიზმს უხდიდა ხარკს) წერდა სატირულ
ლექსებს, მაგრამ მისი ნიჭი ყველაზე უფრო სრულად დრამა-
ტურგიაში გამოჟღავნდა და გაიფურჩქნა. „შეშლილი“, „და-
ვა“, „გაყრა“, „ძუნწი“, „წარსული დროების სურათები“ —
თავისი დროის შესანიშნავ სატირულ ნაწარმოებებს და ეროვ-
ნული დრამატურგიის პირველ შედეგებს წარმოადგენენ.

„ეტუ ნასვეტე ჩესტნა ბუდიტ ბუდით ნასიტ ხლება გუ-
ლით“ — ამბობს მიკირტუმ გასპარიჩი („გაყრის“ პერსონაჟი)
და ამით მთელი თავისი წოდების სულიერ სილატაკეს გამოხა-
ტავს. გიორგი ერისთავმა მართალი ლიტერატურული განაჩენი
გამოუტანა თავისი დროის სოციალურ-პოლიტიკურ უხამსო-
ბებს და ამით ჩვენს ლიტერატურაში სოციალურ სატირულ სა-
ხეთა პირველი შემქმნელის საპატიო ადგილი დაიმკვიდრა.

„გ. ერისთავის კომიზში თავს დასტრიალებს არა გამოგო-
ნილ ამბებს, არამედ ყველას თვალწინ აღმართულ სიმახინჯეს,
რომელიც კრიტიკული თვალით ჭერ კიდევ არავის შეუფასე-
ბია. ამაშია მისი სიძლიერე და ცხოველმყოფელობა“.²

მეცხრამეტე საუკუნის საზოგადოებრივი ცხოვრების სატი-
რულ ქრონიკებს რუსულ-ლიტერატურიდან („ობლომოვი“,
„მკვდარი სულები“, „პომპადურები და პომპადურშები“) თამა-
მად ამოუდგება გვერდით გ. ერისთავის სასახელო თანამედრო-
ვის, ლავრენტი არდაზიანის რომანი — „სოლომონ ისაკიჩ მე-
ჩლანუაშვილი“.

და მაინც ქართული სატირულ-იუმორისტული ლიტერა-
ტურის მწვერვალად ილია ჭავჭავაძის „კაცია-ადამიანი?!“
რჩება.

1 ი. ჭავჭავაძე, თხზულებანი, ტ. 2. გვ. 89.

2 დ. გამეზარდაშვილი, ნარკვევები ქართული რეალიზმის ისტორიიდან,
„საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1961. გვ. 127.

თერგდალეულთა გამოხედვამ სამწერლო ასპარეზზე ეროვნული სატირის განახლებისა და აღორძინების ზარი დარეკა.

ჯერ კიდევ 1857 წელს დაწერა ილიამ მექრთამე ჩინოვნიკების წინააღმდეგ მიმართული სატირული ლექსი „სმა სამარი-დამ“, იმავე წელს მან დაიწყო სატირული მოთხრობა „დიამბე-გობა“ და „შემდეგში სატირა პოეტისათვის გახდა ერთ-ერთი ყველაზე საყვარელი ჟანრი“.¹

ლუარსაბ თათქარიძე, დარეჯანი, გლახა ჭრიაშვილი, რუსის ოფიცერი — ქართული სატირულ-იუმორისტული ლიტერატურის ის სწორუპოვარი ტიპებია, ღღესაც რომ არ დაუკარგავთ მხატვრული ბრწყინვალეობა და ზემოქმედების დიდი ძალა.

„ლუარსაბი და დარეჯანი შენს კალთაში დაბადებულან — ეუბნება ილია მკითხველს „კაცია-ადამიანში?! — შენი ძუძუ-თი გაზრდილან. ვინდა მიწყინე, ვინდა არა, თუ იმათ დასცინებ, ეგ კაი ნიშანია. სჩანს სწუხარ. რომ ამისთანანი ვართ, სჩანს შენის თავის გასწორების განზრახვამ ღრთა აიბა... ამ იმედს ნუ წაგვართმევ. ნუ იფიქრებ, რომ ამ მოთხრობას შენი გაჯავრება უნდა. ამას მარტო ის უნდა, რომ შენ დაგანახვოს — რამდენადაც შეძლება აქვს, — შენი ცული, შენი ავი, რომ იცოდე. რა გაისწორო“. ასეთივე იყო ილიას თეორიული პრინციპი სატირისა და იუმორის მომარჯვებაში. მას არასოდეს გადაუხვევია რეალისტი სატირიკოსის ამ კეშმარიტი გზიდან და მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოს სულიერი მამის ბრავალრიცხოვან შემოქმედებით არსენალში ერთ-ერთ ყველაზე მთავარ ადგილს პირწვეტიანი სატირა და მკითხველის ხარხარამდე მიმყვანი იუმორი იკავებს.

„მგზავრის წერილებში“ ილია წერდა: „ოჰ მამულის კვამლო, მართლად ტკბილი და სასიამოვნო ხარ. ხანდისხან ისე აგვიბამ თვალებს ხოლმე. რომ ჩვენ ჩვენს საკუთარს უბედურებასაც ვერა ვხედავთ“. მაგრამ ივით ი. ჭავჭავაძისათვის ამ კვამლს თვალები ისე არასოდეს აუბამს, რომ ვერ შეემჩნია და მკაცრად არ დაეგმო ის. რაც მისი შეხედულებით ერის ღირსებას არცხვენდა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე უარყოფითად

¹ დ. გამეზარდაშვილი — ნარკვევები ქართული რეალიზმის ისტორიიდან, სახელმწიფო გამომცემლობა, თბილისი, 1957, გვ. 227.

მოქმედებდა.¹ ამის უტყუარი საბუთია მძაფრი ირონიის შემცველი სატირული ლექსები „რა ვაკეთეთ, რას ვშვრებოდით“... „ბედნიერი ერი“ და ეპიგრამების სერია („გამოცანები“, „ადეგ გამოცანები“).

ილიას ხელში სატირა თვალმოუხუჭავად იღვწა საზოგადოებრივი ცხოვრების სადარაჯოზე. მის წმინდათა წმინდა მოვალეობას საზოგადო ნაკლის გამოსწორება შეადგენდა და „კაცია ადამიანის“ ავტორი უსაგნო, უპრინციპო სიცილს ლაზღანდარობად თვლიდა: „დაუქინიათ სასაცილოო!... ბევრი რამ არის ქვეყანაზედ სასაცილო, მაგრამ ესთეტიური გრძნობა ყველა სიცილს ვერ შეიწყნარებს, თავის შვილად ვერ გაიხდის. სიცილი თავის დღეში არ უნდა გარდაიქმნას ლაზღანდარობად“.²

აკაკი წერეთელს სატირულ ლიტერატურაში არ შეუქმნი, ისეთი ფართო და მონუმენტური ტილოები, როგორც ეს ილია ჭავჭავაძემ შესძლო (აკაკის კალამს ეკუთვნის რამდენიმე სატირული ლექსი და ერთი სატირული მოთხრობა „სიკვდილი“), მაგრამ მისი სატირული ნიჭი ყოვლისმომცველი ძალით სატირულ პუბლიცისტიკაში გამომჟღავნდა, რისთვისაც აკაკი სამართლიანად მიგვაჩნია ქართული სატირული ჟურნალისტიკის მამად. აკაკიმ სათავე დაუდო ჩვენში ახალ ჟურნალისტურ ჟანრს — ფელეტონს, აკაკიმ გამოსცა პირველი სატირული ჟურნალი „ხუმარას“ სახელწოდებით... (ამის შესახებ ქვემოთ ვისაუბრებთ).

სატირასა და იუმორს უხვად შეიცავს გიორგი წერეთლის — „კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა“.

ვაჟა-ფშაველას და ალექსანდრე ყაზბეგის მხატვრულ შემოქმედებაშიც გვხვდება იუმორის ელემენტები, მაგრამ მეცხრამეტე საუკუნის დასასრულს სატირულ-იუმორისტული შედევრები დ. კლდიაშვილმა შექმნა.

დ. კლდიაშვილი, „შემოდგომის აზნაურთა“ უკვდავყოფელი მწერალი, განსაკუთრებულ, განუმეორებელ ადგილს იკავებს ქართული ლიტერატურის ისტორიაში.

1 დ. გამეზარდაშვილი — ნარკვევები ქართულ რეალიზმის ისტორიიდან, ტ. 2. სახელმწიფო გამომცემლობა, თბილისი, 1957, გვ. 461.

2 ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, ტ. III, გვ. 120.

დ. კლდიაშვილმა ქართული ლიტერატურის თითებზე ჩამოსათვლელ სატირულ ხასიათებს გვერდით ამოუყენა უძლიერეს ტიპთა მთელი წყება სოლომონ მორბელაძის, პლატონ სამანიშვილის, დარისპანის, კირილე მიმინოშვილის და სხვათა სახით.

„შეიძლება გავაცინოთ მკითხველი — წერდა მარკ ტვენი — მაგრამ ეს ცარიელი საქმეა, თუ ნაწარმოების საფუძვლად ადამიანის სიყვარული არ დევს“¹ და სწორედ დიდი ადამიანური სიყვარულით, თანაგრძნობითა და გულისტკივილით გვიამბო დ. კლდიაშვილმა თავადაზნაურობის — ამ ერთდროს ბრწყინვალე და ამაყი წოდების, უკანასკნელ დღეებზე. გვიამბო ისეთი მაღალი და ხალასი იუმორით, ისეთი ფარული ირონიით, რომ მოხუცობისას თვითვე აღმოხდა, — მე არასოდეს არავისთვის დამიცინიაო.

სატირული პუბლიცისტიკა პერიოდულ პრესასთანაა დაკავშირებული და ბუნებრივია, რომ მას არ გააჩნია ისე მრავალსაუკუნოვანი ისტორია, როგორც სატირულ მხატვრულ ლიტერატურას.

სატირული პუბლიცისტიკა პუბლიცისტიკის სხვა დარგებთან შედარებით მხატვრულ ლიტერატურასთან ყველაზე ახლოს დგას. ფაქტების მისეული დამუშავება წმინდა ლიტერატურულია, ხოლო ფაქტებისადმი დამოკიდებულება კი პუბლიცისტური. ამიტომ არის, რომ სატირული ლიტერატურა და სატირული პუბლიცისტიკა ხშირად ვერ გაგვიმიჯნავს ერთმანეთისაგან. მაგალითად, ჩეხოვის თანამედროვენი მის უკვდავ ნოველებს სატირული პუბლიცისტიკის ნიმუშებად თვლიდნენ, რადგანაც ეს ნოველები სატირულ ჟურნალებში, ფელეტონებად, სწორედ იმ ადგილას იბეჭდებოდნენ, სადაც მხატვრულ ნაწარმოებებს კი არა, რუსეთის ყოველდღიურობის ამსახველ პუბლიცისტურ წერილებს ბეჭდადნენ ხოლმე.

შემდგომში სატირულმა პუბლიცისტიკამ თანდათანობით

¹ М. Твен — Избранные произведения, стр. 541.

ჩამოაყალიბა თავისი ჟანრები (ფელეტონი, პამფლეტი...) და საკმაოდ გაემიჯნა სატირულ მხატვრულ ლიტერატურას. თუმცა ეს „გამიჯვნის“ პროცესი ჯერაც არ დამთავრებულა და ალბათ, არც არასოდეს დამთავრდება, რადგანაც პუბლიცისტიკა და ლიტერატურა ფაქტიურად ერთი მედლის ორი მხარეა. ოდონდ პირველი დროით უფრო შეზღუდულია, უფრო ოპერატიულია და ზოგჯერ ისეთ საჭირობოროტო წვრილმანებზე გვესაუბრება, რაზედაც მასზე მაღლა მდგომი — წმინდა ლიტერატურის მუზა, იქნებ არც კი შეჩერდეს.

ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ სატირული ჟურნალების მოზღვაება ხდება გამძაფრებული კლასობრივი ბრძოლის პერიოდში. ჟურნალისტიკის ისტორიაში თითქოს დაკანონდა, რომ როცა სატირული ჟურნალები მომრავლდებოდნენ, ამას აუცილებლად მოჰყვებოდა ან სახალხო მოძრაობის გააქტიურება, ან დიდი სახელმწიფოებრივი რეფორმები და ან ორი ეპოქის სამკედრო-სასიცოცხლო შეჯახება. რუსული სატირული ჟურნალისტიკის ისტორიაში ასეთი პერიოდი სამია:

1. მეთვრამეტე საუკუნის 60-70-იანი წლები. 2. მეცხრამეტე საუკუნის სამოციანი წლები და 3. 1905—1907 წლები.

ჯერ კიდევ მეთვრამეტე საუკუნის 60-70-იან წლებში, როცა ეკატერინე მეორემ გადაწყვიტა საზოგადოებრივ აზრზე ემოქმედნა სატირული ჟურნალისტიკის მეოხებით, გამომქლავნდა სხვადასხვა შეხედულებანი დაცინვის ობიექტისა და ხასიათის შესახებ. ეკატერინე მეორის რედაქტორობით გამოშვებული ჟურნალის „ვსიაკაია ვსიაჩინას“ დევიზი იყო: «Не целить на особ, но единственно на пороки». ამიტომაც ჟურნალი თავს იკავებდა მაშინდელ საზოგადოებრივ ნაკლოვანებათა წინააღმდეგ. მაგრამ იმავე პერიოდში გამოდიოდა ნოვიკოვის ჟურნალები, რომლებიც შეძლებისდაგვარად ცდილობდნენ არამართო ადამიანურ სისუსტეთა, არამედ მთელი მისდროინდელი საზოგადოებრივი წყობილების გაკრიტიკებას.

რუსული სატირული ჟურნალისტიკის მშვენიერია იყო რევოლუციურ-დემოკრატიული მიმართულების ჟურნალი „ისკრა“ (1859—1873), რომლის რედაქტორ-გამომცემლები იყვნენ პოეტი ვ. ს. კუროჩინი და კარიკატურისტი ნ. ა. სტეპანოვი.

„ისკრამ“ და „სოვრემენნიკის“ სატირულმა დამატებამ

„სეისტოკმა“ (რომელსაც დობროლუბოვი განაგებდა) დიდი როლი შეასრულეს რუსული სატირის განვითარებაში, ასევე ღიღია მათი საზოგადოებრივი როლი, როგორც პროგრესული ორგანიზებისა, ნ. კრუპსკაია მოგონებებში ლენინზე, ერთ ადგილას წერდა: «Меня удивило, когда мы были с Ильичом в ссылке в Сибири, какое количество стихов поэтов «Искры» он знал»¹.

„ისკრას“ და „სეისტოკის“ პარალელურად გამოდიოდნენ ჟურნალები: „გუდოკი“, „ზანოზა“, „ოსა“ და „ბუდილნიკ“, აქედან პირველი დემოკრატიული მიმართულების ორგანო იყო, მაგრამ თავისი მებრძოლური სასიათით „ისკრას“ ვერ შეედრებოდა, „ზანოზა“ და „ოსა“ კონსერვატიულ-მონარქიულ შესედულებებს შეიცავდნენ, ხოლო „ბუდილნიკმა“ მათ შორის ყველაზე მეტხანს გაძლო და 80-იან წლებში მსუბუქ, გასართობ, ბულვარულ ჟურნალად იქცა.

მეცხრამეტე საუკუნის 80-იანი წლებიდან რუსული სატირული ჟურნალისტიკა უკან იხევს რევოლუციურ-დემოკრატიული პოზიციებიდან და ლიბერალურ გამოცემებად იქცევა. ეს აუტანელი ცენზურული პირობების შედეგიც გახლდათ. 1882 წლის ბექდვითი სიტყვის კანონის ძალით მეფე ოთხი მინისტრის თათბირს უფლებას აძლევდა ხელაღებით დაეხურა ოპოზიციური მიმართულების ყოველი ორგანო, თუნდაც ეს „ოპოზიცია“ უმნიშვნელო წვრილმანებში ყოფილიყო გამომჟღავნებული. 1884 წელს იხურება «Отечественные записки». იმპერატორი ალექსანდრე მესამე და მისი ობერ-პროკურორი — პობედონოსცევი აუტანელ თვითნებობას იჩენენ პრესის მიმართ. თავზე ხელს უსვამენ მხოლოდ ლიბერალურ-ბურჟუაზიულ, ლიბერალურ-ნაროდნიკულ და სუვორინების და კატკოვების რეაქციულ პრესას. საპყრობილის გარეთ დარჩენილი დემოკრატი ჟურნალისტები, რომლებიც ერთგულნი დარჩნენ 60-70-იანი წლებისა, იძულებული ხდებიან ითანამშრომლონ ლიბერალურ გამოცემებში. ლიტერატურულ ასპარეზზე ახალგამოსული ა. ჩეხოვი თანამშრომლობს ისეთ ლიბერალურ გა-

¹ Н. К. Крупская, Педагогические сочинения в 10 томах, т. VI, Детство и ранняя юность Ильича, стр. 415.

მოცემებში, როგორცაა «Стрекоза», «Осколки», «Будильник», «Зритель», «Сверчок» და სხვ.

ამ პერიოდის სატირული ჟურნალისტიკა მცირე გამონაკლისს გარდა, იყო არა სატირული, არამედ მხოლოდ იუმორისტული (ამ სიტყვის ყველაზე მშვიდი გაგებით). გათვალისწინებული იყო მემჩანების და ობიექტულების გემოვნების დასაკმაყოფილებლად.

აი რას წერდა თვით ჩეხოვი 1892 წელს სუვორინს:

«У нас нет ни ближайших, ни отдаленных целей, и в нашей душе хоть шаром покати. Политики у нас нет, в революцию мы не верим, бога нет, приведений не боимся, а я лично даже смерти и слепоты не боюсь»¹.

დევნამ, შევიწროებამ, ხელმოკლეობამ და ცენზურამ „გრძნობა-გონების ჯალათმა“, დაათმობინეს მებრძოლის პოზიციები რუსულ რევოლუციურ-დემოკრატიულ სატირულ ჟურნალისტიკას მე-19 საუკუნის 80-იან წლებში, და მაშინ, როცა თვით რუსული პერიოდული გამოცემები ასეთ დღეში იყვნენ, როცა ბეჭდვითი სიტყვის მთავარი სამმართველოს უფროსმა ლიბერალური სატირული ჟურნალის «Осколки»-ს რედაქტორს ნ. ა. ლეიკისს განუცხადა, რომ მე საერთოდ წინააღმდეგი ვარ სატირული პრესისა, და არა მგონია, იგი საზოგადოებისათვის საჭირო იყოსო, ადვილი გასაგებია, თუ რა დღეში იქნებოდა რუსეთის განაპირა პროვინციაში მცხოვრები „ინოროდეცების“ ბეჭდვითი სიტყვა. პირველი და კარგა ხანს ერთადერთი „ქართული გაზეთი“ ჯერ რუსულ ენაზე დგებოდა, საკმაოდ იგემებდა ცენზურის მაკრატელსა და წითელ ფანქარს და მხოლოდ შემდეგ ითარგმნებოდა ქართულ ენაზე.

რატომ „უფრთხილდებოდა“ ასე თვითმპყრობელობა საწერი ქალაქის ერთი გვერდის ტოლს ქართულ გაზეთს? მხოლოდ იმიტომ, რომ ქართველ საზოგადოებას თავისუფალი აზრების გამოთქმის მაღა არ აღძროდა.

ამიტომაც ამაოდ ვეძებთ ჩვენ პირველი ქართული გამოცემების („საქართველოს გაზეთი“, „ტფილისის უწყებანი“, „სალიტერატურონი ნაწილნი ტფილისის უწყებათანი“, „კავკასიის

¹ ციტირებულია წიგნიდან: «Л. Мышковская, «Чехов и юмористические журналы 80-х годов», Москва, 1929, стр. 43.

მხარეთა უწყებანი“, გ. ერისთავის „ცისკარი“) ფურცლებზე სატირული პუბლიცისტიკის ნიმუშებს. ქართულმა სატირულმა პერიოდიკამ მთელი ორი საუკუნე დაიგვიანა და მხოლოდ რუსეთის პირველი რევოლუციის დროს იჩინა თავი. ამ პერიოდში მან ისეთი ძალით იჩინა თავი, რომ ჩვენი ქვეყნის არცერთ კუთხეში თერთმეტი დასახელების ჟურნალი ერთბაშად არ გამოსულა. ქართული სატირული პერიოდიკა ისე ერთდროულად მოზღვადა, თითქოს პრესის შედარებითი თავისუფლების ამ პერიოდში გაცდენილი დროის ანაზღაურებას ერთბაშად აპირებსო. ქართული სატირული ჟურნალისტიკა დაიბადა დემოკრატიული სატირული პუბლიცისტიკის მიერ გაპოხიერებულ მსუყე ნიადაგზე.

პირველი ქართველი ფელეტონისტი „ისკრის“ დაარსებამდე ორი წლით ადრე მოვიდა (1857 წელს) და ცენზურის თვალის ასახვევად (და სხვა მიზეზთა გამოც) მან თავის თავს „მოლაყბე“ უწოდა. „ცისკრის“, „სალაყბოს ფურცელში“ თავიანთ ფელეტონებს ბეჭდავდნენ ჟურნალისტები და მწერლები: მიხეილ თუმანიშვილი, გრიგოლ წინამძღვრიშვილი, გაბო სულხანიშვილი, ლავრენტი არღაზიანი, ალექსანდრე სავანელი, ჟურნალის რედაქტორი ივანე კერესელიძე და სხვები.

„სალაყბოს ფურცელში“ იუმორი ძალიან ცოტაა. „მოლაყბე“ სატირიკოსი ცხოვრებაში სასაცილო შემთხვევებს არ დაეძებდა. მოლაყბე ველარ ახერხებს სიცილს — იგი იმდენად გულმოკლული სატირიკოსია, რომ მისი სახის ნაკვთებზე სიცილის კვალის შემჩნევა ძნელდება.¹ მაშ რა ნიშნის მიხედვით ვთვლით „სალაყბოს ფურცლებს“ სატირული პუბლიცისტიკის ნიმუშებად? ჯერ ერთი, ჟურნალის ამ ახალი განყოფილებით ჩვენს პრესაში პირველად გამოჩნდა ქართულ საზოგადოებრივ ნაკლოვანებებზე პოლემიკურად მოსაუბრე სტატია, მეორეც, მოლაყბემ მოურიდებელი პირდაპირობით ამხილა ცხოვრების ის მანკიერი მხარეები, რომელთა შესახებ ქართველი ჟურნალისტის კალამს ჯერ არაფერი დაეწერა, და მესამეც, მოლაყბემ პირველმა გადალახა პერიოდული პრესის ის მძიმე

¹ გრიგოლ კიცნაძე — ქართული სატირისა და იუმორის განვითარების ისტორიისათვის, უნ. გამომცემლობა, თბილისი, 1953, გვ. 230.

და მაღალფარდოვანი სტილი, რომლითაც ჩვენი ბეჭდვითი სიტყვის წინამორბედნი ხასიათდებოდნენ და რომელიც შეეფერებოდა მათს, თითქოსდა მოკრძალებულ და უწყინარ, ხასიათს. მოლაყბის სახით ქართულმა პუბლიცისტიკამ პირველად სცადა ეკეთებინა თავისი ნამდვილი საქმე.

პირველივე ბრალდება პირველი ქართული ფელეტონისა, მიმართული იყო თავადაზნაურული ინტელიგენციის წინააღმდეგ. იგი მდგომარეობდა თავადაზნაურობის გულგრილობაში ეროვნული კულტურის ისეთი მოვლენისადმი, როგორიც არის — ქართული თეატრი და ქართული ჟურნალი.

მოლაყბე შემდეგ შეეხო საზოგადოებრივი ცხოვრების მრავალ საკითხს. მისი „ლაყბობის“ საგანი იყო იმ პერიოდში ისე მტკივნეული რამ ქართველი კაცისათვის, როგორიც იყო ენის დაცვა, საქართველოს რუსეთთან შეერთების მნიშვნელობა, და თვით ბატონყმობის საკითხიც.

მოლაყბემ თავისი, ჯერ კიდევ სუსტი და გამოუწრთობი, სატირული მახვილი ენერგიულად მიმართა მლიქვნელობის, სიზარმაცის, უცხოური მოდით გატაცების, ლოტოს გაუთავებელი თამაშის, უზომო ქორწილისა და ქელების წინააღმდეგ. და მეტი რა შეეძლო ეთქვა მას, ყოველმხრივ შევიწროებულ პირველ ქართველ ფელეტონისტს, რომელსაც ძალიან კარგად ახსოვდა 1832 წელი. განა შეეძლო მიეთითებინა მოლაყბეს იმ მთავარისათვის, რომელიც საქართველოს ეროვნული და სოციალური უკუღმართობის ძირითადი მიზეზი იყო? — არა, არ შეეძლო. და მხოლოდ ამიტომ, მოლაყბემ ამ მიზეზების ძებნა ქართველებშივე დაიწყო. „კიდევ ვიტყვი და გავიმეორებ რო ჩუენის უბედურებით მდგომარეობის მიზეზნი ვართ თვითონ ჩუენ და ამას კიდევ დავამტკიცებ“ („ცისკარი“, 1857 № 1).

...და როცა მოლაყბემ თანდათანობით შორს გაიწია სიმართლის თქმის გზაზე, თეატრისადმი და ჟურნალისადმი გულგრილი თავადაზნაურობა გულგრილი არ აღმოჩნდა სალაყბოს ფურცლისადმი და აიძულა რედაქტორი გაეჩუმებინა მოლაყბე. მაგრამ უკვე იმ პერიოდშივე სამოღვაწეო ასპარეზზე არსებობდა ძალა, რომელმაც ნათლად დაინახა მოლაყბის ქადგების დიდი მნიშვნელობა და ჯეროვნად შეაფასა „ცისკრის“ ფურცლებზე გავლებული ქართული სატირული პუბლიცისტი-

კიბეა... ეს ძალა იყო ქართველ „თერგდალეულ-თა“ სასულიერო პლემად, რომელმაც ხელთ აიღო და წასევარი საუკუნის მანძილზე ღირსეულად ატარა ძმობის, ერთობის, თავისუფლების და კაცური კაცობის წმიდათაწმიდა დროშა.

ამ პერიოდში აკაკი წერდა: „ცისკარს (რ. მ.) სსება ამ წლამდის ქართველობა არ ეტყობოდა, დღეს, თქვენი ჰირომე, ვილა-ციები კარგი მასწავლებლები გამოუჩნდნენ, განსაკუთრებით ერთი მოლაყბე გამოუჩნდა და, მართალია, ლაყბობას კი ეძახის თავის სტატიებს, მაგრამ იმას უფრო სარგებლობა მოაქვს იმის ლაყბობით. როგორც თვითონ უწოდებს, ვიდრე იმ ფილოსოფოსებს, რომელნიც ხან-ინახით ჯდებიან გორს“.¹

ქართველ სამოციანელთა თაობამ „ცისკარის“ ფურცლებზე განოქვეყნებულ თავიანთ პირველ წერილებშივე (ნ. ნიკოლაძე, ი. ქავჭავაძე, ა. წერეთელი, კირილე ლორთქიფანიძე) ხელთ აიღო სატირის ბასრი მასხვილი და დაუნდობლად მიმართა იგი ძველი სამყაროს წინააღმდეგ. დამანგრეველი ძალა ჰქონდა ილიას და აკაკის ფელეტონებს. წარმოიდგინეთ რაოდენი სიძლიერით გასჭრიდა აკაკის დაცინვა ექვთიმე წერეთლის მისამართით თქმული: „საღმრთო სიტყვა და პოეზია იმ დალოცვილს ერათმეგობრია. ასე რომ ერთი ალილუია ერთი პოეზია, ჰგონია, ორი ალილუია — ორი პოეზია, სამი-სამი და ამგვარათ“...²

ილიას სტატია — „ორიოდე სიტყვა თ. რევაზ შალვას ძის ერისთავის მიერ კოზლოვიდგან „შეშლილის“ თარგმანზედა“, რომელიც „ცისკარის“ 1861 წლის აპრილის ნომერში გამოქვეყნდა და ლიტერატურულ თაობათა შორის ბრძოლის დაწყების საბაზად იქცა, სატირული პუბლიცისტიკის ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს.

მეცხრამეტე საუკუნის სატირულ პუბლიცისტიკაში ყველაზე დიდ და მაღალპროდუქციულ ფიგურად აკაკი წერეთელი წარმოგვიდგება.

აკაკის პირველი პუბლიცისტური წერილი, რომელიც „ცის-

¹ აკაკი წერეთელი, თხზულებათა კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. 11, გვ. 16.

² იქვე.

კარში“ გამოქვეყნდა, იყო არა „ახირებული ფურცელი“ („ცისკარი“, 1852) როგორც ეს ზოგ მკვლევარს მიაჩნია, არამედ ფელეტონი — „ლოტოთი ლოთობა ქუთაისში“, („ცისკარი“ 1861 № 3) ნიშანდობლივია, რომ აკაკიმ თავისი ჟურნალისტური გზა ფელეტონის წერით დაიწყო. მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოს საპირბოროტო ყოველდღიურობის გამოძახილით შექმნილი აკაკის მძაფრი სატირული პუბლიცისტიკა თვალს უსწორებს „საქართველოს ბუღბუღის“ სწორუპოვარ მბატკრულ შემოქმედებას.

აკაკი ჟურნალისტის შრომას უაღრესად აფასებდა და თავი ყოველთვის პრესის დღიურ მუშად მიაჩნდა. „რედაქციების კარებზე ერთის მხრივ მეფსალმუნის ღალადი უნდა იყოს დაწერილი: „გული წმინდა დაბადე ჩემთანა ღმერთო და სული წრფელი განმიახლე გვამსა ჩემსა“-ო და მეორე მხრივ რუსთველის ნათქვამი: „ზოგჯერ თქმა სჯობს არათქმასა, ზოგჯერ თქმითაც დაშავდებისო“ და მაშინ, მხოლოდ, იქნება ბეჭდვითი სიტყვა მადლით მოსილი და შუქმფენი“.¹

აკაკის თითქმის ყველა პუბლიცისტური წერილი დაწერილია ზომიერი ჰუმორული ტონით, ხოლო აკაკის ფელეტონები ქართული სატირული პუბლიცისტიკის შედეგებს წარმოადგენენ.

„ამისთანა ცოცხალი კალამი, მარჯვე, მკვირცხლი სიტყვა, ირონია და ადვილი წერის ნიჭი არც ერთს ჩვენ მწერალს არა აქვს, ამიტომ ძვირფასად მიმაჩნია ის გაზეთისათვის და საზოგადოდ ჩვენი ახლანდელი ლიტერატურისათვის“ — წერდა სერგეი მესხი.

„ცხელ-ცხელი ამბების“, „შავ-შავი ამბების“, „ლაყბობის“, „ბოდვის“, „ნადულის“ და სხვა რუბრიკების ქვეშ დაბეჭდილი აკაკის ფელეტონების უმრავლესობა დღესაც აკმაყოფილებს ფელეტონის — ამ ურთულესი ჟანრის მიმართ წაყენებულ მოთხოვნებს. აქვე უნდა აღინიშნოს პოეტის ერთი დამსახურებაც: აკაკისდროინდელ პერიოდიკაში ფელეტონს, სულ სხვა გაგება და შინაარსი ჰქონდა. მაშინ ფელეტონი ეწოდებოდა გაზეთის „სარდაფში“ დაბეჭდილ ყოველგვარ წერილს. წე-

¹ აკაკი წერეთელი, თხზ. კრებული 15 ტომად, ტ. 14, გვ. 105.

რილისათვის სატირულ-იუმორისტული ჟღერადობის მინიჭებით აკაკიმ სათავე დაუდო ფელეტონს — ახალ ჟანრს ქართულ პუბლიცისტიკაში.

„კილო ჩემი მწერლობისა სულ სხვაგვარი იქნება — წერდა აკაკი ერთ ფელეტონში — ისეთ-ისეთს დავჰყეფ, რომ კურდღლები ჩირგვებში აკანკალდნენ და მსეცები სოროებიდან გამოვიყვანო.

...ვითომ მოვერიდო ვინმეს? შევეუშინდე? თქვენც არ მომიკედდეთ!

ვიცი, ბევრჯერ მესვრიან ქვას. ბევრჯერაც დამიტატანებენ, მაგრამ მე მაინც, სანამ ცოცხალი ვიქნები, ჩემსას არ მოვიშლი. პატარა, ხელფეხის მსლაქველ ფინიასავით სხვის კალთაში წოლასა და ნებივრობას, შარაგზაზედ ყეფის დროს, სიკვდილი მიარჩევნია“.¹

თავისი მოღვაწეობით თითქმის ყველა იმდროინდელ გაზეთში („დროება“, „ივერია“, „კვალი“, „თემი“, „ცნობის ფურცელი“...) აკაკიმ როგორც ფელეტონისტმა, „მთელი ეპოქა შექმნა ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში“ (ლევ. ასათიანი).

პოეტს გამომუშავებული ჰქონდა მხილებისა და დაცინვის თავისებური, ჟურნალისტური პრინციპები და მთელი თავისი ხანგრძლივი მოღვაწეობის მანძილზე არასოდეს გადაუხვევია ამ პრინციპებიდან „საჭიროა, რომ საზოგადო ავი ავად იგმოს და კარგი კარგად იქოს. მხილება წარმატებისაკენ წარმტაცი ძალაა. მაგრამ მხილებასაც თავისი წეს-რიგი და კანონი აქვს. რაში მეპრიანება მისთანა მხილება და გამოაშკარავება, რომელიც სანამ შინ მარგებდეს, უმაღ გარეთ მავნებს და სრულიად უნაყოფოდ და უსარგებლოდ ჩამაგდებს მტრის ყბაში“.² — წერდა იგი.

აკაკის სატირის ბასრი მახვილი პირველ ფელეტონებშივე მიმართული იყო ლოტოთი გატაცების, „ჭრელაძე რუსეთუმეების“, „ტანცი-მანცს“ გადაყოლილი მეტიჩარა მეჭორწინეების,

¹ „დროება“, 1876 წ. № 2.

² „ივერია“, 1901 წ. 21 მარტი, № 64, „საჭირო შენიშვნა“.

მექრთამე „ადვოკატების“, ცრუ მევირაღა პატრიოტების, „წამგლეჩია“ ვაჭრების, ერისთვის გამოუსადეგარი „სტავლულების“, ფარისეველი კაცუნების, „თავგასული“ სამღვდლოების და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა ზოცმეტების წინააღმდეგ.

აკაკიმ იცოდა, რომ — „ნაცარქექიობა“ სასაცილო გლახაკობაა, მაგრამ ზედაც თუ კულაბზიკობა დაერთო, საზიზღარ, საპალურო სენად გადაიქცევა ხოლმე“. მისი სატირული პუბლიცისტიკა უაღრესად თვითმყობადი და ორიგინალურია. აკაკის ფელეტონები ლექსისა და დიდაქტიკურ-მორალური სტატიის იუმორულ ფორმაში მოქცევის შესანიშნავ ნიმუშებს წარმოადგენენ. ფელეტონთა უმრავლესობა ლექსით მთავრდება და ხშირად ისეთი დიდებული ლექსებით, როგორიც არის: „ციცინათელა“, „თავო ჩემო ბედი არ გიწერია“, „განქრნენ ჟამნი ოცნების“, „აღმართ-აღმართ“ და სხვ.

მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოს სატირული პუბლიცისტის დიდი ტვირთი აკაკისთან ერთად სასახელოდ ატარა ილია ჭავჭავაძემ. „განა ყველა სიცილი საგანია ხელოვნებისა? სიცილიც არის და სიცილიცა. უაზრო, უმიზეზო სიცილი ლაზღანდარობაა. მარილიანს, ჯანიანს და მარგებელს სიცილს აზრი უნდა, მომავლინებლად საბუთი უნდა!“ — წერდა იგი და სწორედ იმ აზრიანი და საბუთიანი სიცილით იცინოდა თავის პუბლიცისტურ შედევრებში („რამდენიმე სიტყვა“, „სხარტულა“, „ღმერთმა ნუ დაგაბეროთ“, „საახალწლოდ“, „ამბავი ყბად-ასაღები და წყალ-წასაღები“, „ჩვენი ეხლანდელი სიბრძნე-სიცრუე“, „გომართელის ფილოსოფია და არჩილ ჭორჭაძის ფსიხოლოგია“ და სხვ.).

სატირული პუბლიცისტიკის განვითარებაში მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია, აგრეთვე, გასული საუკუნის ყველაზე პროფესიონალურ ჟურნალისტსა და კრიტიკოსს — ნიკო ნიკოლაძეს. ჯერ კიდევ ადრე, 1860 წელს, „ცისკრის“ მეცხრე და მეათე ნომრებში მან გამოაქვეყნა ორი ფელეტონი „ქუთაისის მექორის“ ფსევდონიმით. ამ ფელეტონებით თერგდალეულთა

1 ი. ჭავჭავაძე, თხზულებათა სრული კრებული ათ ტომად, პ. ინგოროვას რედაქციით, თბ., 1953, ტ. 11, გვ. 120.

ახალგაზრდა წარმომადგენელმა მკითხველის ყურადღება მასწავლა დაიხსახურა. შემდეგ აკაკი ამის შესახებ წერდა: „ერთ-
ჯელ ფელეტონი დაიბეჭდა ღროებაში სათაურით „ცხელ ცხე-
ლი ამბები“. თუ ვისი იყო, სახელი არ იყო მოწერილი. ამ ფე-
ლეტონმა ყველას ყურადღება მიიქცია. ახრიალდნენ... ალაპა-
რაყდნენ, ვინ უნდა იყოს ამის დამწერიო და ნ. ნიკოლაძეს მია-
წერეს, რადგან მხოლოდ ნიკოლაძისაგან გამოელოდნენ ამგვარი
რამეს“.¹

ამ პატარა ამონაწერიდან კარგად ჩანს, რომ სანამ აკაკი და
ილია სატირული პუბლიცისტიკის თავიანთ პირველ ნიმუშებში
გამოაქვეყნებდნენ, ნ. ნიკოლაძე-ფელეტონისტი მკითხველი-
სათვის უკვე ცნობილი იყო.

„დაცინვა და კიცხვა ისეთი ძნელი იარაღია — წერდა იგი
1873 წელს — რომ მისი ხმარება ერთობ მძიმე და საშიშია
თითქმის ყველა მწერლისათვის. ის (მწერალი რ. მ.) როდის უნ-
და სცდებოდეს თავის სჯაში, ის ნათლად უნდა ხვდებოდეს რა
კავშირი აქვს კერძო შემთხვევას ან მოვლენას საზოგადო ცხოვ-
რებასთან“.²

ქართული სატირული პუბლიცისტიკის ისტორიაში ანგა-
რიშვასაწევ მაგალითს წარმოადგენს სერგეი მესხის შემოქმე-
დება. „ღროების“ უანგარო რედაქტორი თავისი ფელეტონე-
ბით წლების განმავლობაში გულით აკეთებდა განმანათლებ-
ლის კეთილ საქმეს და „უდიერი შრომით ნაადრევად ჯანგატე-
ხილი მოულოდნელად დაიფერფლა სამშობლოსა და მშრომე-
ლი ხალხის კეთილდღეობის სადარაჯოზე“, პროფ. ი. ბოცვაძე
თავისი საინტერესო მონოგრაფიაში — „სერგეი მესხი“,
ვრცლად მიმოიხილავს მის პუბლიცისტურ წერილებს და მრავალ
საყურადღებო ცნობას გვაწვდის სერგეი მესხის ფელე-
ტონების ხასიათისა და მათი დაწერის მიზეზთა შესახებ. სერ-
გეი მესხი თავის ფელეტონებს აქვეყნებდა ლაზარე მესხის-
შვილის, სოლოლაკელის და მეკენჯის ფსევდონიმებით. „გა-

¹ აკაკი წერეთელი, თბზ., 15 ტომად, ტ. 14, გვ. 498.

² ნ. ნიკოლაძე, „თანამედროვე მწერლობა“, ჟურნალი „კრებული“, 1873 წ. № 8.

მოიკცვა, რომ ს. მესხს სხვა ფსევდონიმებიც ჰქონია, კერძოდ — ს. წყებლაძე, კოლო-ბუზი და ინიციალები. — „ს.წ.კ.“.¹

სერგეი მესხს სწორად ესმოდა სატირული პუბლიცისტიკის დანიშნულება, პუბლიცისტიკისა, რომელიც უტყუარ ფაქტებზე დაყრდნობით უნდა აშუქებდეს ცხოვრებას. „ფელეტონისტი ხომ ვერ მოიგონებს ფაქტებსა? იმის საქმე და ვალდებულება მართო ის არის, რომ აწეროს ცხოვრების მსვლელობა“,² — წერდა იგი.

ჩვენს პერიოდულ პრესაში ხშირად ქვეყნდებოდა „თიანური ფელეტონები“. ამ ფელეტონების ავტორი ვაჟა-ფშაველას გახლდათ. თვით პოეზიის ღმერთთან მოსაუბრე, „გველის მკამელის“ და „ბახტრიონის“ ავტორი, იცლიდა ისეთი საყოფაცხოვრებო „წვრილმანებისათვისაც“ კი, როგორიც იყო ბიუროკრატი ჩინოვნიკების უვიცობისა და თვითნებობის, „მწვანე მაუდის რაინდთა და შლაპოსან-პენსნებიანთა“ წურბლური ცხოვრების მხილება. იცლიდა იმიტომ, რომ ვაჟას მშვენივრად ესმოდა ახალი ცხოვრების ნაპირებს მიახლოებული სამშობლო — გემი ზღვაშივე მთლიანად უნდა დაცლილიყო საზოგადოებრივი ნაგვისაგან, თვითმპყრობელობის საუკუნოვანმა „განათლებამ“ რომ უსაჩუქრა, და ამ საქმეში დიდი როლი უნდა შეესრულებინა სატირულ პუბლიცისტიკასაც.

„მიუხედავად იმისა, რომ ამ ფელეტონებში ვაჟა საქართველოს ერთი კონკრეტული კუთხის — თიანეთის ცხოვრების სიავეკარგეს იძლევა, მათში ნათლად ჩანს მთელი საქართველოსათვის ატკივებული გული“.³

სატირული პუბლიცისტიკის ისტორიაში საპატიო ადგილი უჭირავს ილია ხონელს (ბახტაძე). 1876 წელს „დროებაში“ დაბეჭდილი ფელეტონისათვის⁴ ილია ხონელი გიმნაზიიდან

1 ი. ბოცვაძე — წინასიტყვაობა სერგეი მესხის თხზულებათა სამტომეულისათვის, თბილისი, „საბჭოთა საქართველო“, 1962, გვ. 5.

2 ს. მესხი. თხზულებანი. თბ. „საბჭოთა საქართველო“, 1962, ტ. 1. გვ. 34.

3 პროფ. ს. ხუციშვილი, „ვაჟა-ფშაველას თიანური ფელეტონები“, გაზ. „თბილისის უნივერსიტეტი“, 29 ოქტომბერი, 1965 წ.

4 ფელეტონში მხილებული იყო გიმნაზიის აუტანელი რეჟიმი და ლო-ოი, მატყუარა მასწავლებლები.

გარიცხეს. ამის შემდეგ მან თავისი ცხოვრების გზა სამუდამოდ დაუკავშირა პუბლიცისტიკას და არცთუ ხანგრძლივი ჟურნალისტური მოღვაწეობის მანძილზე მეტად ორიგინალური და ნიჭიერი ფელეტონისტის სახელი დაიმკვიდრა. „კავკაზში“, „დროებასა“ და „ივერიაში“ გამოქვეყნებულ ილია ხონელის ფელეტონებს არაერთხელ აუწევთ ზურგი იმათთვის, ვინც საზოგადოებრივ წინსვლას აფერხებდა, ვინც „არც ხნავს, არც სთესს მაგრამ მკის კი ყველგან, სადაც მომკა შეიძლება“.¹

საშუალება არა გვაქვს შევჩერდეთ ქართული სატირული პუბლიცისტიკის სხვა წარმომადგენლებზე ჩვენი ნაშრომის სხვა დანიშნულების გამო. ამჟამად მხოლოდ ამ ფელეტონისტთა არასრული ჩამოთვლით დავკმაყოფილდებით, რათა მკითხველს მიუთითოთ მათ დიდ (მაგრამ ჯერ სათანადოდ განუხილველ და შეუფასებელ) ღვაწლზე ჟურნალისტის ისტორიაში. ესენი იყვნენ: მ. ყიფიანი, (სპ. ჩიტორელიძე), ა. ახნაზაროვი („ჩიორა“), სტ. ჭრელაშვილი, პ. ჟმეიკაშვილი, რაფ. ერისთავი, ალ. სარაჯიშვილი („მოლა-ბაშირი“), ი. მანსვეტაშვილი, დ. კეზელი და სხვ.

ქართული სატირული პუბლიცისტიკა მე-19 საუკუნის პირმშოა და მან აღმოცენებისთანავე აირჩია საზოგადოებრივი ნაკლის პირუთენელი მხილებისა და არსებული მძიმე ვითარებისადმი შეურიგებლობის გზა.

რუსული რევოლუციურ-დემოკრატიული სატირის მხარდამხარ მავალმა ჩვენმა სატირულმა პუბლიცისტიკამ თვითმპყრობელობის ცეცხლსა და ქარში გამოატარა, გამოაწრთო და მომავალ თაობებს ტრადიციად დაუტოვა პროგრესისათვის მებრძოლი ჟურნალისტის მტკიცე ნებისყოფა და ამაღლებული სული.

მაგრამ, როგორც ყველაფერს ახლებურსა და გამოუცდელს, ამ სატირულ პუბლიცისტიკასაც გააჩნდა თავისი მცირეოდენი ნაკლოვანებანი, რომელთა აღნიშვნა არავითარ შემთხვევაში ჩრდილს არ მიაყენებს მის დიდ დამსახურებას და თანამედროვე კალმოსანს ერთ გაკვეთილად გამოადგება. რაში მდგომარეობდა ეს მცირეოდენი ხარვეზები?

¹ „ივერია“, 1886, № 74.

პირველი: გასული საუკუნის სატირული პუბლიცისტიკა ჟანრობრივად მეტად შეზღუდული იყო. ფელეტონს ჯერ კიდევ არ გააჩნდა ჩამოყალიბებული, მონოლითური სახე, ამიტომაც ხშირად გვიჭირს გავარჩიოთ პუბლიცისტიკის ესა თუ ის ნიმუში ფელეტონია თუ კრიტიკული სტატია. სატირული პუბლიცისტიკის სხვა ჟანრებს კი ამ გაზეთებში ძალზე იშვიათად, ან თითქმის, სრულებით არ ვხვდებით.

მეორე: უმეტესობა ამ ფელეტონებისა გაჰიანურებულია. ძნელი საპოვნია ის ლაკონიურობა სტილისა, ზომიერება ლექსიკური არსენალისა და ერთი გარკვეული ფაბულური ღერძი, რომელიც ასე აუცილებელია სატირული პუბლიცისტიკის ნიმუშისათვის. აქაოდა საკვირაო ფელეტონიო, ჟურნალისტი მოყვებოდა და ყველაფერს დადებითს თუ უარყოფითს, გასაკიცხს თუ არაგასაკიცხს, მთისას და ბარისას ჩაურთავდა ხელოვნურად გაბერილ წერილში.

მესამე: პუბლიცისტები თავის სატირულ ნიქს ხშირ შემთხვევაში ხარჯავდნენ პირადი კინკლაობისათვის, ისეთ თემებზე, რომელთა შესახებაც ყოველთვის არ ღირდა ფართო მასშტაბით ბაასი და მკითხველის შეწუხება... და ეს მოსდითადათ არა მარტო მეორეხარისხოვან ჟურნალისტებს, არამედ ქართული ჟურნალისტიკის (და არა მარტო ჟურნალისტიკის) მებაირახტრეებსაც.

ნუთუ ქართველი მოღვაწეები, რომლებიც ასე ფართო გასაქანს აძლევდნენ პრესის ფურცლებზე სატირულ პუბლიცისტიკას, რუსეთის პირველ რევოლუციამდე არ ფიქრობდნენ ცალკე სატირული ორგანოს გამოცემაზე?

როცა, 1862 წელს ილია ჭავჭავაძე „საქართველოს მოამბის“ გამოცემას აპირებდა და თანამგრძნობებს ეძებდა, ჟურნალის პროგრამის გამო გაგზავნილ წერილში, ი. პოლტორაკი პეტერბურგში მყოფ კირილე ლორთქიფანიძეს, სხვათა შორის, წერდა: «Кроме того, с нового года ожидается издавать в Тифлисе сатирическую газету» „მასხარა“. Издатель Губ.

მარშალ კნ. ა. ორბელიანი, რედაქტორა დო სიხ პორ ნე მოგ-
ლი პრინსკათ...»¹

სამწუხაროდ, ვერც ალ. ორბელიანის და ვერც საცენზურო
კომიტეტის არქივებში ჩვენ ამ საკითხთან დაკავშირებულ სხვა
მასალას ვერ მივაკვლიეთ. რა ბედი ეწია პირველ სატირულ
ორგანოს, რომლის გამოცემასაც ალ. ორბელიანი აპირებდა?
ნუთუ, ასეთი ძნელი შეიქნა მისთვის რედაქტორის გამოძებნა?
ჩვენ ფიქრობთ, ისეთმა ავტორიტეტულმა პიროვნებამაც კი,
როგორიც გუბერნიის მარშალი იყო, ვერ მიაღწია სატირული
გაზეთის გამოსაცემად ნებართვის მიღებას.

საქართველოში პირველი სატირული ჟურნალები რუსულ
ენაზე გამოვიდა. 1880—82 წლებში თბილისში გამოდიოდა
ორი ყოველკვირეული მხატვრულ-იუმორისტული კარიკატუ-
რებიანი ორგანო: «Фаланга» (რედაქტორი ი. პიტოევი, მხა-
ტვარი პიტერსონი) და «Гусли» (რედაქტორი ი. ტხორევესკი,
მხატვარი გ. ჩემოდანოვი).

„ფალანგას“ პირველ ნომერში ი. პიტოევი აცხადებდა, რომ
ჩვენს ჟურნალში მონაწილეობის სურვილი აკაკი წერეთელმაც
გამოთქვაო. მაგრამ აკაკის აღნიშნულ ჟურნალში ორიოდე სა-
ტირული განცხადების მეტი არაფერი დაუბეჭდავს.

მართალია, ეს სატირული ჟურნალები საქართველოს ბედ-
ზე თუ უბედობაზე ბევრად არ სწუხდნენ, მაგრამ ისინი 80-იანი
წლების რუსული ლიბერალური სატირული ჟურნალისტიკის
ფონზე, შედარებით პროგრესულ ორგანოებს წარმოადგენდნენ.

რუსული სატირული ჟურნალისტიკის მკვლევარი ი. იამპო-
ლსკი, ლაპარაკობს რა ოთხმოციანი წლების სატირულ ჟურნა-
ლისტიკაზე, ერთ ადგილას წერს: «В сатирических журналах
последней четверти XIX века можно обнаружить отдель-
ные произведения... которые в той или иной мере пере-
кликаются с «Искрой», «Гудком» 1862 года и «Будиль-

— 1. ციტირებულია ალ. კალანდაძის წიგნიდან — „საქართველოს შოაბე-
სახ. გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი, 1963.

ბიჭომ» 60-х годов, но не они определяли направление этих журналов (кроме одной тифлисской «Фаланги»)¹.

ამრიგად, თბილისში გამოშვებული სატირული ჟურნალი, იმ დროს, მთელი რუსეთის იმპერიის სატირულ ორგანოთაგან ერთადერთი იყო, რომელმაც შეინარჩუნა 60-იანი წლების სატირული ორგანოების სასახელო ტრადიციები.

მეცხრამეტე საუკუნეშივე გვაქვს ქართული სატირული ჟურნალის გამოცემის კიდევ ერთი მცირე ჩანასახი. 1894 წელს ვალერიან გუნიამ გამოსცა იუმორისტული წიგნაკი „ჩვენებური რამე რუმე“, მაგრამ თავისი ვიწრო დიაპაზონისა და შეზღუდული თემატიკის გამო „ჩვენებურ რამე-რუმეს“ სატირული პერიოდიკის პირველ ნიმუშად ვერ მივიჩნევთ. მითუმეტეს, რომ იგი მხოლოდ ერთი ნომერი გამოვიდა და თვით ვალერიან გუნიას სატირულ ორგანოდ კი არა, „წიგნაკად“ მიაჩნდა.

ამრიგად, მეცხრამეტე საუკუნე თავისი, საკმაოდ მაგარ საყრდენებზე მდგარი, ქართული სატირული პუბლიცისტიკით ცალკე სატირული ორგანოს გამოცემაში (ისე როგორც მრავალი სხვა საქმის დაგვირგვინებაში) მეოცე საუკუნეს დაელოდა.

¹ И. Ямпольский — Сатирическая журналистика 1860-х годов, Издательство «Художественная литература», Москва, 1964, стр. 534.

რევოლუცია, რევოლუცია...

ხალხთა ჩაგვრით და ძალმომრეობით, დიდმპყრობელური შოვინიზმით და ეკონომიური ანგარებით შეკოწიწებულ რუსეთის იმპერიას 1905—1907 წლების რევოლუციის გრიგალმა გადაუარა.

მეფის მთავრობამ თავი მიანება ფარისევლობისა და მანევრირების ნაცად ხერხებს და მუშტი აშეარად აღმართა რევოლუციისათვის ანგარიშის გასასწორებლად.

1907 წლის 3 ივნისს მეფემ გარეკა II სახელმწიფო სათათბირო. დააპატიმრა და ციმბირში გადაასახლა სოციალ-დემოკრატი დეპუტატები, გააუქმა 17 ოქტომბრის მანიფესტი და 1906 წლის 4 მარტის დროებითი წესებიც. დაიწყო სტოლიპინის რეაქციის სამარცხვინო დღეები.

თვითმპყრობელობის ერთგული ჯალათები — ტრეპოვეები, დუბასოვეები, ორლოვეები, ალიხანოვეები, ტიმოფეევი, გრიაზნოვეები და სხვები ცეცხლითა და მახვილით „ამშვიდებდნენ“ მშრომელთა მასებს.

„რევოლუცია ნელნელა ისევ ქვეშეთში ჩაიმალა... მაგრამ დამალვამდის რევოლუციამ აჩვენა კონტრრევოლუციას ის სახე, რა სახითაც კვლავ გამოეცხადება მას თავის დროზე“.¹

რეაქციის მძვინვარებამ ყოველგვარ საზღვარს გადააჭარბა. განსაკუთრებით მთელი სისასტიკით დაატყდა იგი თავს საქართველოს, რომელმაც რევოლუციის დღეებში თავი „სამაგალითო ყოფაქცევით“ როდი გამოიჩინა.

„რეაქცია ცეცხლს აძლევს და ანადგურებს იმ სახლებს, სადაც პროპაგანდისტები ეგულება, მაგრამ ვერც ერთი პროპა-

¹ ბოლშევიკური გაზეთი „მნათობი“, 1907 წ. № 1.

განდისტი, თუნდაც ქრისტეს მეორედ მოსვლამდის რომ ელაპარაკა, თავის დღეში ვერ იტყოდა და ვერც აგრძნობინებდა ხალხს მთავრობის წინააღმდეგ იმას, რასაც მთავრობა თავის წინააღმდეგ თავის მოქმედებით შერება. ეს ისეთი პროპაგანდაა, რომელმაც, თუ სადმე იყო მთელი შემაერთებული ხიდი, ჩატეხა და მისი ხელახლად გამთელება შეუძლებელი გახდა. ეს არის ზნეობრივი დამარცხება რეაქციისა“.¹

ნიკოლოზ მეორემ დამატებითი ხარჯები გამოჰყო ამიერკავკასიის პოლიციისა და ჟანდარმერიის გასაძლიერებლად.

დაიწყო რწმენისა და ნებისყოფის უმკაცრესი გამოცდის პერიოდი.

1908 წლის სექტემბერში მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარემ პ. ა. სტოლიპინმა ხელმწიფეს წარუდგინა მოხსენება, რომელშიც წერდა: „კავკასიის გარდა მთელს რუსეთში სიწყნარეაო“.² იმავე სტოლიპინის ბრძანებით „სამხედრო წესები“ ყველგან გააუქმეს და მხოლოდ კავკასიაში დატოვეს განუსაზღვრელი დროით.

რევოლუციის ყოვლისმომცველი გავლენა მხატვრულ ლიტერატურასაც დაეტყო. განმათავისუფლებელმა ბრძოლამ ლიტერატურული ინტელიგენციის უმრავლესობა აიტაცა და თავის სამსახურში ჩააყენა, ზოგი მორცხვი და გაუბედავი შუაგზაზე დატოვა, ხოლო ერთი ნაწილი სინანულით გააცილა მისტიციზმისა და სიმბოლიზმის იმქვეყნიურ გზაზე.

ლიტერატურის ისტორიაში რევოლუციისა და რეაქციის პერიოდი საკმაოდ მრავალწახნაგოვანი და ხშირად იდეურად პარადოქსალური პერიოდია. ეს არის, ერთი მხრივ, კრიტიკული რეალიზმის ტრადიციების განგრძობისა და სოციალისტური რეალიზმის ჩასახვის პერიოდი (მ. გორკი „დედა“), ხოლო მეორე მხრივ, ათასგვარი მისტიკურ-სიმბოლისტური სკოლების აღმოცენებისა და მწერლობის ერთი ნაწილის იდეური დაცემულობის პერიოდი.

ქართული ლიტერატურის მემკვიდრე 1905—1907 წლების

¹ გაზ. „ივერია“, 1906, № 1, ფილიპე გოგინაიშვილი — „საქართველოს აკლება“.

² გაზ. „ამირანი“, 1908, 7 სექტემბერი.

ისტორიის შესწავლისას მრავალ თავისებურებას გაითვალისწინებს, როგორც მწერალთა იდეური დაჯგუფებების, ისე რევოლუციურ მოძრაობაში მათი ღვაწლის გათვალისწინების საკითხში. ერთი რამ კი ცხადია: თუ რევოლუციამ დამარცხების შემდეგ საზოგადოების რომელიმე ფენაში დაჰკარგა თანამგრძნობი, უპირველეს ყოვლისა, ეს ითქმის მხატვრულ ინტელიგენციაზე. საზოგადოებრივ სარბიელზე ახლად გამოსულ თითქმის ყველა ქართველ მწერალს შეეხო პესიმიზმის მსახვრალი ხელი და, იძულებული ვხდებით ხშირად ვისაუბროთ ერთი მწერლის შემოქმედების ორ პერიოდად დაყოფის არასასურველ. მაგრამ ანგარიშგასაწევ ფაქტზე.

ამ პერიოდის რუსეთისაგან განსხვავებით ქართული მწერლობის სარბიელზე ჯერ კიდევ ანათებენ განმათავისუფლებელი მოძრაობის დემოკრატიული პერიოდის მოღვაწენი. ქართველ რევოლუციურ-დემოკრატთა თაობიდან რევოლუცია ყველაზე მტკივნეულად აკაკი წერეთელმა განიცადა. ოქტომბრის მანიფესტის გამოქვეყნების შემდეგ მოხუცი პოეტი წერდა: „რასაც დღეს გვაძლევენ, ეს წყალობა არ არის... იძულებითაა: ხალხის ოფლის ღვრითა და სისხლის თხევით მოპოვებული და ჩვენ უფლება არ გვაქვს, რომ უარი ვყოთ! უნდა მივიღოთ, მაგრამ კი არ უნდა დავჯერდეთ. ეს არის მხოლოდ ნაწილი და ჩვენ კი სავსებით უნდა ვეძიოთ. ამ მცირედმა რამ ვერ უნდა მოგვისპოს სურვილი“¹, სწორედ ამ სურვილით იყო გამსჭვალული აკაკი, როცა რევოლუციის წლებში „ინტერნაციონალს“ თარგმნიდა, როცა მწერლობის იდეური დაცემულობის წლებში სოციალ-დემოკრატებთან ერთად „ხუმარას“ გამოსცემდა და ლამენათევი რედაქტორი დილით, საცენზურო ნორმების დარღვევისათვის, „სტრაენიკების“ თანხლებით მიაბიჯებდა მეტეხის ციხისაკენ.

თერგდალეულთა იმ სახელოვან პლეადას, რომელსაც აკაკი წერეთელი ეკუთვნოდა, არასოდეს არ გამოუთქვამს ჭეშმარიტი მარქსიზმის საწინააღმდეგო შეხედულებანი. „მე რომ მოღვაწეობა დავიწყე, ამ ორმოცდაათი წლის წინათ, მაშინ პროლეტარიატი არ იყო, ეს ახალი საქმეა. ამ ახალ საქმეში მე

¹ „ივერია“, 1905 წ. № 95, 2 დეკემბერი.

ხელი არასდროს არ შემოშლია. აბა მიწვევით სად არის ჩემგან დაწერილი „არ გაუმარჯოს პროლეტარიატსო“ — თქვა აკაკი წერეთელმა. 1908 წელს ბაქოში მისი იუბილეს აღსანიშნავ საღამოზე და იქვე დასძინა: „აქ ერთმა დეპუტატმა, ბ. ხასიტოვმა, მითხრა რომ „დადგება დიდებული დრო, როცა აღარ იქნება არც ქართველი, არც სომეხი, არც მაჰმადიანი, არც რუსი და სხვა. არამედ იქნება ერთი დიადი კაცობრიობა, აგებული ძმობა ერთობა-სიყვარულზე და თანასწორობაზეო“. რა შშვენიერი სიტყვებია. ვინ დაიწუნებს ამას? მაგრამ ასე ადვილად არ მოხერხდება. თვით ბუნება არაა ერთფეროვანი. ის სხვადასხვა ადგილას სხვადასხვანაირია და ამის მიხედვით სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრები ერებიც სხვადასხვა ხასიათის და ზნე-ჩვეულებისაა, რაც აძნელებს მათ გაერთებას“.¹ განა ქართველ რევოლუციურ-დემოკრატიკულ თაობის წარმომადგენლისათვის, თაობისა, რომელმაც მთელი თავისი მოღვაწეობა ეროვნულ ინტერესებს შესწირა, ეს განცხადება დიდად პროგრესული არ არის?

აკაკის კარგად ესმოდა, რომ საქმე, რომელსაც მარქსისტები აღგანან, „არა თუ გამოსადეგია ცხოვრებაში, აუცილებლად საქიროა ჩვენთვის, მაგრამ ამ გზაზე დადგომასაც და წინსვლასაც სიფრთხილე და წინდახედულობა ეჭირვება“.²

რა სიფრთხილესა და წინდახედულობას გულისხმობს პოეტი? საქმე იმაშია, რომ იმ პერიოდის საქართველოში მარქსიზმი ხალხის ფართო მასებისათვის ხელმისაწვდომი და საფუძვლიანად თარგმნილ-განმარტებული არ იყო. რეაქციის პერიოდში პროლეტარულ მოძღვრებას უამრავი „მეპატრონე“ და მიმდევარი გამოუჩნდა. მენშევიკებს რომ თავი დავანებოთ, მარქსისტებად (ან უკეთეს შემთხვევაში მარქსის მიმდევრებად) აცხადებდა თავს უამრავი მორევოლუციონერო ელემენტი. სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში იდეური უთანხმოების გამო ბეჭდვითი ორგანოების ფურცლებზე ხშირად ქვეყნდებოდა ერთმანეთის საწინააღმდეგო თეორიული წერილები მარქსისტული მეცნიერების სახელით. ქართველ თერგდალე-

¹ აკ. წერეთელი, თხზულებანი 15 ტომად, ტ. 14, გვ. 314.

² „ივერია“, 1903 წ. 29 აგვისტო, № 185

ულთა თაობის დიდმა ნაწილმა მოასწრო მარქსიზმის საფუძვლიანი გაცნობა და მისი ძირითადი დებულებები საქართველოს სინამდვილეს მიუყენა, თუმცა ოდნავ შეცვლილი, მაგრამ ძირითადად მაინც პროგრესული და ასატანი სახით. ამასთან ერთად, მან ხმა აღიმალა მარქსიზმის ვულგარიზატორთა წინააღმდეგ. „აქ გასაკვირველი არა არის რა, თუ დღევანდელების უმეტესობა ცრუ მარქსელად მიგვაჩნია, და მათ შეცდომას გინდ უნებურიც იყოს, ტაშის კვრით არ ვეგებებით!... ჩვენ გვინდა იმისთანა თაობა, რომელიც გამარგლულ და განმტკიცებულ წარსულსა და აწმყოზე დაამყარებს მომავალს“.¹ — წერდა აკაკი წერეთელი მხოლოდ იმ „ცრუ მარქსელთა“ მისამართით, რომლებიც ჩვენი წარსულის მემკვიდრეობას უარყოფდნენ.

1905—1907 წლების რევოლუციის მიმართ თითქმის ასეთივე პოზიცია ეკავა ილია ჭავჭავაძეს. „1905 წლის რევოლუცია მან შეაფასა ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის თვალსაზრისით და მხარი დაუჭირა, რაკი მასში ქართველი ხალხის ეროვნული განთავისუფლების საშუალება დაინახა“.² რევოლუციის დღეებს ილია აკაკისებური აღტაცებით არ შეხვედრია, მაგრამ რეაქციის წლებში იგი მგზნებარედ დადგა აწიოკებული სამშობლოს ინტერესების სადარაჯოზე.

სოციალ-დემოკრატთა უმეტესობამ სწორად გაიგო და შეაფასა თერგდალეულთა ღვაწლი და დასაშვებად ჩათვალა მათი დიდი ავტორიტეტის გამოყენება მიმდინარე რევოლუციაში. აქვე დავძენთ, რომ ზოგიერთმა სოციალ-დემოკრატმა ილიას მიმართ აშკარად ტენდენციური და გაუმართლებელი პოზიცია დაიკავა.

რა ვუყოთ, რომ ისინი, მეცხრამეტე საუკუნის აგრარულ-გლეხურ საქართველოსთან თანაშეზრდილნი, ვერ ამალდნენ პროლეტარიატის დიქტატურის გაგებამდე, რა ვუყოთ, რომ უპირველეს საკითხად ეროვნული საკითხის მოგვარება მიაჩნდათ და საქართველოს განთავისუფლებისათვის ზოგჯერ „ძინაურ შერიგებასაც“ დასაშვებად თვლიდნენ, ყოველ შემთხვე-

¹ აკ. წერეთელი, თხზულებანი 15 ტომად, ტ. 14. გვ. 205.

² ლ. გორგილაძე, „იდეოლოგიური ბრძოლის ისტორიიდან საქართველოში“, თბილისი, 1963, გვ. 23.

ვაში, მათი მოღვაწეობა უკანასკნელ წლებში არასოდეს არ გამხდარა რევოლუციის ინტერესების ხელისშემშლელ ბარიერად. პირიქით, აკაკი წერეთელმა თავისი მეგრძოლი „ხუმართი“ სწორედ მაშინ დაასხა წყალი რევოლუციის იდეოლოგიურ წისკვილზე, როცა იგი მხატვრული ინტელიგენციისაგან ზურგშექცეული ძლივსდა ბრუნავდა.

„რევოლუციურ დემოკრატებთან, რომელთაც ვაჭრობა კი არა სურთ მთავრობასთან, არამედ ბრძოლა, რევოლუციის შეკვეცა კი არ უნდათ, არამედ ბოლომდე მიყვანა, — ასეთ ადამიანებთან ჩვენ ხელიხელჩაკიდებულმა უნდა ვიაროთ, თუმცა არ უნდა გავითქვიფოთ მათში“¹ — წერდა ლენინი.

როგორია სხვა იდეური მიმდინარეობების და პოლიტიკური პარტიების ესთეტიკური კრედო? — ზოგჯერ აშკარად მცდარი, ხოლო ზოგჯერ ბუნდოვანი და ჩამოუყალიბებელი. მხოლოდ ბოლშევიკთა პარტია ვ. ლენინის ახლადგამოქვეყნებული ლიტერატურული მანიფესტით² შეიარაღებული, დგას ამ მხრივ სწორ პოზიციაზე.

სოციალ-ფედერალისტები თავიანთი გაზეთების — „ამი-რანის“ და „ისარის“ ფურცლებზე აშკარა პროპაგანდას უწევენ ბურჟუაზიის ესთეტიკურ პლატფორმას — წმინდა ხელოვნებისას. „კულტურულ მუშაობაში პოლიტიკის შეტანა — ამბობს გაზეთი — გამოიწვევს პოლიტიკური პრინციპების გაბატონებას იქ, სადაც მარტო ცოდნის ლამპარი უნდა ენთოს წყვდიადით მოცულ ქვეყნის გასანათებლად“.³

ამ პერიოდში მოღვაწეობენ სხვადასხვა მხატვრული პრინციპებისა და პოლიტიკური რწმენის მოღვაწენი: ვაჟა-ფშაველა, აკაკი წერეთელი, კ. აბაშიძე, შ. არაგვისპირელი, განდგეილი, ივ. გომართელი, ირ. ევლოშვილი, ან. ერისთავ-ხოშტარია, ს. მგალობლიშვილი, დ. მეგრელი, ნ. ნაკაშიძე, ილ. ნაკაშიძე, ალ. სარაჯიშვილი, მ. ჯაფარიშვილი, ს. შანშიაშვილი...

¹ ვ. ი. ლენინი, თხზულებანი ტ. 10. გამოცემა მეოთხე. სახელგამი. 1950, გვ. 46.

² ვ. ი. ლენინი, „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“, „ნოვია ეიზნ“, 1905 წ.

³ გაზეთი „ისარი“, 1908, № 12.

უიმედობის განწყობილება თვით მარქსისტ მწერალთა რიგშიც შეიჭრა. ზოგმა სკეპტიკურად შეხედა რევოლუციას და საბოლოოდ ხელი ჩაიქნია. ზოგმა კი პოლიტიკური გეზი დაკარგა და თავის მუზას უთიანდო ნაკვეთით დააქროლებდა. „აქვე უნდა მივუთითო, რომ „მესამე დასელთა“ წარმომადგენლების სევდიან და მისტიკურ განწყობილებას ჩვენ ვერ შევუდარებთ ამ პერიოდის დეკადენტური, სიმბოლისტური სკოლების სევდასა და მისტიკას. მათ სხვადასხვა იდეური საფუძველი აქვთ, სხვადასხვა პრინციპი ამოძრავებთ“.¹

როგორ გამოიყურება პერიოდული პრესა?

ოვითმპყრობელობა, რომელსაც კარგად ესმის თავისუფალი პრესის გამარეგოლუციონერებელი როლი, მთელი თავისი პოლიტიკური მანქანით დღედაღამ დაეძებს მუშათა არალეგალური პრესის კერებს, რათა აკვანშივე ჩაკლას იგი. სოციალ-დემოკრატები თავიანთი საერთო-რუსული პოლიტიკური ორგანოს „ისკრის“ გამოცემას მხოლოდ ემიგრაციაში ახერხებენ. არც ე. წ. „ლეგალური“ პერიოდიკაა სახარბიელო დღეში. „მუშებზე მზრუნველ მთავრობას მშვენივრად აქვს მოწყობილი საქმე ლეგალურ გაზეთებთან. მთელი ხროვა ჩინოვნიკები, ცენზორებად წოდებულნი, მიჩენილი ჰყავთ მათ და ისინი საგანგებოდ აღევნებენ თვალს, წითელ მელანს და მაკრატელს მიმართავენ. თუ სადმე, თუნდ ჭუჭრუტანიდან, გამოსჰკვივის სიმართლის და ჭეშმარიტების სხივი“.²

ჯერ კიდევ ჩვენი საუკუნის გარიყრაჟზე გაღვიძებული პრესის შეკავება წინანდელ ცენზურულ მარწუხებში შეუძლებელი გახდა და მეფემ 1904 წლის 12 დეკემბერს გამოსცა ბრძანებულება ბეჭდვითი სიტყვის შესახებ“. რომელშიც ნათქვამი იყო: «...для упорядочения правильного в отечестве нашем ходе государственной и общественной жизни, устранить из ныне действующих с печати постановлений излишние стеснения».

12 დეკემბრის დადგენილების შემდეგ შეიქმნა კომისია,

1 ს. კილაია, მეოცე საუკუნის ქართული მწერლობა, ნაწ. 1, „საბჭოთა მწერალი“, თბილისი, 1956, გვ. 37.

2 ი. სტალინი, ტ. 1, 1947 წ. გვ. 169.

რომლის ხელმძღვანელად დანიშნეს სახელმწიფო საბჭოს წევრი დ. ფ. კობეკო. ამ კომისიას უნდა გადაესინჯა ძველი და შეეშუშავებინა ახალი კანონპროექტი ბექდვითი სიტყვის შესახებ. ეს კანონპროექტი თავდაპირველად გათვალისწინებული იყო მხოლოდ რუსული პრესისათვის. აი, რას წერდა ამის შესახებ გაზეთი „ივერია“: „რუსული გაზეთებიდან ვიცით, რომ კობეკოს კომისიას მიუღია პრინციპი ბექდვითი სიტყვის თავისუფლებისა და გადაწყვეტილი აქვს შეიმუშაოს ისეთი კანონპროექტი, რომელიც როცა დაკანონდება, თავისუფლებას მიანიჭებს რუსეთის პრესას. სამწუხაროდ, იმავე გაზეთებმა გადმოგვეცეს, რომ ასეთი უფლება მხოლოდ შუაგულ რუსეთის ბექდვით სიტყვას ექნება და იგი არ შეეხება იმ პრესას, რომელიც აღმოსავლეთის (ე. ი. ქართულ, სომხურ, თათრულ და სხვ.) ენებზე იბეჭდება.“

ეს ამბავი იმის მოძასწავებელია, რომ რუსეთში ბხელეთის მოყვარეთ ჯერ კიდევ ძალა და გავლენა აქვთ. „ბურჟ. ვედომის“ სიტყვით, კობეკოს კომისიაში არიან ისეთი პირები, რომელნიც ხელებს ასავალებენ, როცა არარუსულ პრესის თავისუფლებაზე ლაპარაკს გაიგონებენ. „ინოროდცები რუსეთში ცხოვრობენო, — უთქვამს კომისიის ერთ წევრს, და ისწავლონ კიდევ რუსული ლაპარაკი და წერა, თუ მართლა სურთ რომ თავისუფალი სიტყვა გაიგონონ“. რასაკვირველია, ასეთი „ლიბერალობა“ ჩვენ არა ერთხელ გაგვიგონია: თავისუფალი ხარ იმ ენაზე სწერო და იკითხო, რომელიც არ იცი და არ გაგეგება!... თავისუფალი ხარ, რაც გინდა ის სწერო და ბეჭდო, ოღონდ ხელი აიღე თავის გვარ-ტომობაზე და ისურვე გადაგვარება... ჩვენ კარგად ვიცით, თუ რა სორტისაა ესეთი „ლიბერალობა“.¹

შემდეგ, როგორც ჩანს, კომისიამ გადაიფიქრა პრესის თავისუფლების მხოლოდ რუსულ გამოცემებზე გავრცელების პრინციპი და 1905 წლის 24 ნოემბერს, იმპერატორმა ცარსკოე სელოში ხელი მოაწერა საგანგებო წესებს ბექდვითი სიტყვის შესახებ. ერთი შეხედვით, ამ კანონში ყველაფერი რიგზე იყო, თვითმპყრობელობა პრესის მიმართ საკმაოდ ღიდ დათმობაზე

¹ „ივერია“ 1905 წ. 22 თებერვალი.

წავიდა. კანონში პირდაპირ იყო ნათქვამი: «1. Предварительную, как общую, так и духовную цензуру выходящих из городов империи повременных изданий — отменить.

2. Постановления об административных взысканиях отменить.

3. Правила о залогах для повременных изданий — отменить».¹

იმპერიის ყოველ მოქალაქეს ნება დაერთო საკუთარი ორგანოს გამოცემისა (თუ მას არჩევნებში მონაწილეობის უფლება არ ჰქონდა წარმეული) ამისათვის საკმარისი იყო გუბერნატორის ან მეფისნაცვლის სახელზე შეგეტანა განცხადება და სასურველი ორგანოს პროგრამა.

რუსეთმა პრესის შედარებითი თავისუფლება მოიპოვა. „არალეგალური და ლეგალური ბეჭდვითი სიტყვის განსხვავება, — ეს სავალალო შემკვიდრება ბატონყმური, თვითმპყრობელური რუსეთის ეპოქისა, გაქრობას იწყებს“² — წერდა ლენინი.

ამ გარემოებამ გამოიწვია უამრავი ჟურნალ-გაზეთის აღმოცენება 1905—1907 წლებში. პერიოდულ ორგანოს გამოსცემდნენ ისეთი პირებიც კი, რომლებსაც არაფერი საერთო არ ჰქონდათ ლიტერატურულ საქმიანობასთან. გაზეთის დამტარებლები ვერ აუდიოდნენ ათასგვარი მიმართულების და ზოგჯერ აშკარად უპრინციპო ჟურნალ-გაზეთის გასაღებას.

მაგრამ თვითმპყრობელობას მთლიანად არ შეუშვია სადავეები პრესისათვის. „საგანგებო წესებში“ დარჩა რამდენიმე ისეთი მუხლი, რომელიც ბოლშევიკურ გაზეთ „ნოვიაა ჟიზნს“ ათქმევინებდა:

«Это намордник, который изготовило правительство для свободного слова. Он имеет «европейский» цивили-

¹ საქ. სსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 17, აღ. 1. საქმე № 6644.

² ვ. ი. ლენინი — „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“, ლენინი კულტურის, ხელოვნების შესახებ. თბილისი, სახელგამა, 1957 წ. გვ. 41.

званный вид, но все же это все тот же самодержавный намордник»¹.

თვითმპყრობელობის ჯერ კიდევ საღი თვალი ბოროტად უქცრეტს პროლეტარულ ბეჭდვით სიტყვას: „რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის ცენტრალური ორგანოსთვის, „პროლეტარისთვის“, თვითმპყრობელურ-პოლიტიკური რუსეთის კარები მაინც დახშულია“².

საცენზურო კომიტეტების ნაცვლად შეიქმნა ბეჭდვით საქმეთა კომიტეტები, რომლებსაც, თითქმის, იგივე უფლება-მოვალეობანი გააჩნდათ... „დღეს ცენზურა აღარ არის — წერდა აკაკი წერეთელი — მაგრამ, სამაგიეროდ სხვასა აქვს მინიჭებული უფლება: ჭარიმა გადაახდევინოს რედაქტორს და დაშწერს. დაიჭიროს, სამშობლოდან გააძეოს და სხვანი... ერთი სიტყვით, რომ იტყვიან „უაის გავეყარე და ვუის შევეყარეო“, ერ არის სწორედ“³.

რევოლუციის დამარცხების შემდეგ თვითმპყრობელობამ ბეჭდვით სიტყვასაც გადაუჭირა რეაქციის მწვავე მათრახი. პოლიციის დეპარტამენტი ცირკულიარს ცირკულიარზე აგზავნის პრესისადმი მეთვალყურეობის გაძლიერების შესახებ. გაზეთის კონფისკაციის და სტამბის დალუქვის უფლებას იჩემებს ყველა — მეფისნაცვლიდან დაწყებული, — პოლიციის შინაგან საქმეთა კანცელარიამდე.

1906 წლის 7 აგვისტოს კავკასიის მეფისნაცვალმა გუბერნატორებს საიდუმლო ცირკულარი გაუგზავნა. ცირკულარში მეფისნაცვალმა აღნიშნავს, რომ პრესის განთავისუფლების შემდეგ კავკასიის პრესაში გახშირდა დაცინვა და ცილისწამება სახელმწიფო მოხელეებისადმი და მაღალი წოდების პირებისადმი. მეფისნაცვალმა ავალებს გუბერნატორებს მთელი სიმკაცრით მოკიდონ ხელი პერიოდულ ორგანოებს და მათ წინააღმდეგ, საჭიროების შემთხვევაში, მიმართონ „კანონით გა-

¹ „ნოვია ჟიზნ“, 1905, № 20, 24 ნოემბერი.

² ვ. ი. ლენინი — „პარტიული ორგანიზაცია და პარტიული ლიტერატურა“, ლენინი კულტურისა და ხელოვნების შესახებ, თბილისი, სახელგ. 1957, გვ. 42.

³ „საქართველო“, 1908, № 3, 5 ოქტომბერი.

სვალისწინებული ზომების მაქსიმუმს“. ...და გუბერნატორებ-
მაც მიმართეს ყოვლად შეუწყნარებელ რეპრესიებს.

„გაზეთების სატუსალოში ადგილი არ არის. ბეჰდვითი
სიტყვის თავისუფლება გაზეთებისა და წიგნების კონფისკა-
ციაში გამოიხატება ჩვენს უბადრუკ ქვეყანაში. ატყვევებენ გა-
ზეთებს, წიგნებს, ფურცლებს. ატყვევებენ შეუჩერებელიე.
პოლიცია იტყობინება, რომ დაკავებული ლიტერატურის სკლა-
დი მთლად გაივსო და ახალ დაქერილ ლიტერატურას პოლი-
ციის სატუსალოში ვათავსებთო. ალბათ მალე შეუდგებიან სპე-
ციალურათ გაზეთებისათვის ახალი სატუსალოების „შეხე-
ბას“¹ — წერდა „მნათობი“.

როგორც იმდროინდელი ოფიციალური ცნობებიდან ჩახს.
1907 წლის 1 იანვრიდან — 1 აგვისტომდე მთავრობას აღუძ-
რავს 400 სალიტერატურო საქმე, შეუჩერებია 600 გამოცემა,
დაუკავებია და კონფისკაცია უყვია 300 ცალკეული ნომრინა-
თვის, პასუხისგებაში მიუცია 400 რედაქტორი და ავტორი.

ჟურნალისტიკისა და მხატვრული ლიტერატურისათვის
სწორედ ამ უმძიმეს დროს, ქართულმა პერიოდიკამ ერთბაშად
მიმართა ეზოპეს ენას, რეაქციის მახვილს სატირისა და იუმო-
რის ფარი შეაგება. ვერცერთს, ამ მოზღვავეებული სატირული
ჟურნალებიდან, ვერ დავწამებთ მთლიანად ბულვარული და
მოდური მწერლობით გატაცებას, კარის ფართოდ გაღებას მის-
ტიციზმისა და სიმბოლიზმისათვის და სხვა რომ არა იყოს რა,
უიმედობისა და რეაქციის მძვინვარების ქარტეხილში კრიტი-
კული რეალიზმის პოზიციებზე მყარად დგომაც მამაცობა იყო..

„შჩედრინმა ოდესღაც კლასიკურად დასცინა საფრანგეთს.
რომელმაც კომუნარები დახვრიტა, — რუსეთის ტირანების
წინაშე მლიქვნელ ბანკირთა საფრანგეთს — როგორც რეს-
პუბლიკას ურესპუბლიკელებოდ. დროა გამოჩნდეს ახალი
შჩედრინი, რომ სასაცილოდ აიგდოს ვასილიევი და მენშევიკე-
ბი, რომელნიც იცავენ რევოლუციას ლოზუნგით — „არც რე-
ვოლუციონერები და არც რევოლუცია“² — წერდა ლენინი

1 „მნათობი“, 1907, № 3, 4 იანვარი.

2 ლენინი — ჟურნალისა და ხელოვნების შესახებ, სახელგამი. თბილ.
ს., 1957, გვ. 69.

რევოლუციის პერიოდში, როცა იდეოლოგიურ ფრონტზე სატირის იარაღის გამოყენება განმათავისუფლებელმა ბრძოლამ მოითხოვა. მართალია, ახალი შჩედრინი არ გამოჩენილა, მაგრამ 1905—1908 წლების სატირულმა ორგანოებმა ღრმა კვალი გაავლეს რუსული ჟურნალისტიკის ისტორიაში.

რუსული სატირული ჟურნალების უბრალოდ ჩამოთვლა კი მიგვანიშნებს მათ იდეურ მრავალფეროვნებასა და კლასობრივ ხასიათზე. ერთი წლის განმავლობაში (1905 წელს) პრესის თავისუფლებამ წარმოშვა ჟურნალები: „Зритель“ (რევოლუციურ-დემოკრატიული), „Пулемёт“ (ლიბერალური ბურჟუაზიის ორგანო), „Сигнал“ (ანარქისტულ-ინდივიდუალისტური), გამოდის აგრეთვე ე. სნოს (იგივე ევ. პოცელუევის) ბულვარულ-პორნოგრაფიული ალმანახები: „Поцелуй“, „Книгрусть“, „Белые ночи“ „Комар“ და სხვა. მოსკოველმა ბოლშევიკებმაც სცადეს თავიანთი სატირული ორგანოს გამოცემა. ამ საქმეს სათავეში ჩაუდგა მ. გორკი და 1905 წლის ნოემბერში კიდევ დაიბეჭდა პირველი ბოლშევიკური სატირული ჟურნალი „Жалю“, მაგრამ მისი პირველივე ნომრის მთლიანად გავრცელებაც კი ვერ მოხერხდა. „Жалю“-ს ტირაჟის დიდი ნაწილი ჟანდარმერიამ სტამბაშივე „დააპატიმრა“. სხვა სატირული ჟურნალი რუს ბოლშევიკებს რევოლუციის პერიოდში არ გამოუციათ, საჭიროება კი დიდი იყო. მეზრძოლ პროლეტარიატს სატირის მახვილი შაშხანაზე ნაკლებ როდი ესაჭიროებოდა. ამის შესახებ ლენინი ამბობდა: „სამწუხაროა, რომ შჩედრინი ვერ მოესწრო რუსეთის დიდ რევოლუციას. იგი ალბათ, ახალ თავს მიუმატებდა „ბატონ გოლოვლევეს“, იგი გვიჩვენებდა იუდეუშკას, რომელიც ამშვიდებს გაწყვეტილ, ნაცემ-ნაგვემ, მშიერ, დამონებულ გლეხს“.¹

ჩვენი საუკუნის გარიყრაჟზე საქართველოში გამოვიდა რამდენიმე „სახუმარო წიგნაკი“ და ანეგდოტების კრებული, რომელთა შემგროვებლები და გამომცემლები იყვნენ მიხეილ გაჩეჩილაძე („სახუმარო გასართობი“ 1901 წ.), ალექსანდრე ნათიევი („ზმა ანუ ოხუნჯობა“), დეკადენტი („იაპონური სახე-

¹ ვ. ი. ლენინი კულტურისა და ხელოვნების შესახებ, სახელგამი, თბილისი, 1957, გვ. 71.

ლები და სხვა საოხუნჯო ლექსები“ 1904 წ.), ია ერაძე („შურ-
ღული ივერიიდან“ 1904 წ.) იაკობ სააკოვი („ქართული ანეგ-
დოტები“) და სხვ. გაძლიერდა მკითხველთა ყურადღებაც სა-
ტირული ლიტერატურისადმი. ზოგიერთმა გაზეთმა იუმორის
თეორიული განსჯაც სცადა: „იუმორი ხასიათის თვისება არის.
სიმახვილე კი ჭკუის თვისება. ორივე ხსენებული თვისება ერთ
ადამიანში თუ არის შეერთებული — მას სახელად ერქმევა
„vis comica“ კომიკური ძალა ან ნიჭი, რომელიც ადამიანის
ხასიათსა და მოქმედებაში და ცხოვრების სხვადასხვა მოვლე-
ნაში სასაცილო მხარეებს ადვილად აღმოაჩენს და გვიჩვენებს.
კომიკური ნიჭი შეიცავს სიტყვის კომიკურ ნიჭსაც. ამ ნიჭის
მქონე ადამიანი უბრალოს, სულ უმნიშვნელო რამესაც სასა-
ცილოდ გადმოგვცემს“¹ — ვკითხულობთ „ივერიაში“.

დღის წესრიგში დადგა სატირული ჟურნალის გამოცემის
საკითხი. ასეთი გამოცემის ნებართვა პირველმა აკაკი წერე-
თელმა ითხოვა და მიიღო კიდევ იგი 1905 წლის 3 სექტემბერს,
მაგრამ „ხუმარას“ გამოცემა აკაკიმ 1907 წლამდე ვერ განა-
ხორციელა იმ მიზეზების გამო, რომლებზეც ქვემოთ შევჩერ-
დებით.

თბილისში, 1905—1907 წლების რევოლუციის პერიოდის
პირველ სატირულ ორგანოდ გვევლინება ყოველკვირეული
ჟურნალი „კუკურეკუ“, რომელიც 1906 წლის 26 თებერვალს
გამოვიდა გ. ა. ერიციანის რედაქტორობით. ჟურნალი აშკარად
მებრძოლი მიმართულებისათვის პირველსავე ნომერზე დახუ-
რეს. იროდიონ ევდოშვილი თავის ერთ „საკვირაო ფელეტონ-
ში“ ასე ახასიათებდა „კუკურეკუს“ ბედს: „...ამ დღეებში უდ-
როვოდ გამოასალმეს ერთი თბილისელი „კუკურეკუ“ (სატი-
რული გაზეთი), საწყალმა ამოიყივლა პირველი, ვერ მოასწრო
მეორე და სტაცეს კისერში ხელი. თავი და ბოლო მამლის და-
ნაშაულისა, როდესაც იგი მიიყვანეს სამსჯავროში. მუხლე-
ბად აღინუსხა:

1. ყვირის მეტისმეტად ხმამაღლა და ძილს გვიშლის.

¹ „ივერია“. 1906, № 3, 19 მარტი — „იუმორი ქართველების ცხოვრე-
ბაში“.

2. მანვე, „კუკურეკუმ“, შელახა და შებღალა მსუქანი ინდოურების ღირსება.

3. იგივე „კუკურეკუმ“ გაკადნიერდა და ჩირქი მოსცხო მრავალ წარჩინებულ ბატს, რომელნიც სასარგებლონი არიან ეზოში წესრიგის დასამყარებლად.

4. იგივე „კუკურეკუმ“ შეეხო ეზოს სხვადასხვა საჭირბოროტო კითხვებს, რომელნიც ნება აქვთ განიხილონ მხოლოდ და მხოლოდ იმავე ინდოურებს, რაც მოხდება მომავალ ბატინდოურთა კრებაზე, რაიც ნაქებია საყოველთაოდ.

ერთი სიტყვით, ბრალდება დიდია და ვერც „კუკურეკუმ“ აიციდინა მზარეულის დანა.

გამოასალმეს, უდროვოდ მოაშორეს მზეს...

საუკუნოდ იყოს ხსენება შენი, მეგრძოლო მამალო!¹

ოთხი თვის შემდეგ, თბილისში, გ. ა. ერიციანმა კვლავ მოახერხა „კუკურეკუმს“ დაყივლება“. ამჯერად ჟურნალი სამ ენაზე გაესაუბრა მკითხველებს — ქართულ, რუსულ და სომხურ ენებზე. ნოშერს ყდაზე ქართულად ეწერა — „ყიყლიყო“ ჟურნალში დაბეჭდილია მენშევიკ გიორგი გვაზავას ლექსი — „კაზაკი რუსის სიმღერა“ (მიბაძვა), ლექსში რეაქციის ერთგული ლეკვი — რუსი კაზაკი მიმართავს თავის ცხენს:

...დამორჩილება განუკითხავი

მუდამ ყოფილა ჩვენი ხელობა,

დავღვარო სისხლი შევწიროთ თავი

მოდონ დავიცვათ თვითმპყრობლობა.

ავიღე ხიშტი, რომ შივტანო

თავისუფლებას იმისი წვერი,

დაიჭიხინე ჩემო მერანო,

და სთელე ფეხით ქართველი ერის!

1906 წლის აგვისტოში თბილისში ე. დ. დავიდიანცის რედაქტორობით გამოდიოდა დემოკრატიული მიმართულების სატირული ჟურნალი სახელწოდებით „Комар“. ამ ჟურნალის მხოლოდ ორი ნომერი გამოვიდა. ისე როგორც „კუკურეკუმ“, „კომარიც“ მეორე ნომრიდან სამ ენაზე გამოდის. ყდაზე აწერია „Комар“, „СНОВА“ და „კოლო“. ჟურნალის პირველი

¹ „ივერია“, 1906, 5 მარტი, № 1, „საკვირაო“ (ი. ედოშვილი).

ნომერი მხოლოდ კარიკატურებს უჭირავს. მეორე ნომერში რამდენიმე ქართული მასალაა დაბეჭდილი. ყურადღებას იპყრობს „ტლუს“ ფსევდონიმით გამოქვეყნებული უსათაურო ლექსი, იგი თვითმპყრობელობის წინააღმდეგაა მიმართული და მისი დამქაშების საკმაოდ გაბედულ მხილებას შეიცავს.
ავტორი წერს:

„ვფიცავ ვიტტეს შანსონეტებს...
და ღერნოვის შერიის გოდრებს...
ვფიცავ ტრეპოვს სისხლში მოსვრილს
და მინისტრებს ჰკუთ კოტრებს.
რომ არ მესმის: როგორ ზიდა
ერმა ტვირთი ამოტოლა...
ან როგორ ზის ჯერაც მაგრად
თავის ტახტზედ ის ბობოლა“.

ამავე ნომერში „მასხარას“ ხელმოწერით დაბეჭდილია სატირული დეპეშები. სამივე დეპეშა რეაქციის თვითნებობის მხილებას შეიცავს. „კომარის“ ქართველ ავტორებად გვევლინებიან აგრეთვე „ბზიკი“ და „ჭრიჭინა“, მაგრამ მათი ნაკალმარი საკმაოდ უფერულია და საგულისხმოს არაფერს შეიცავს.

იმ პერიოდის თბილისში, როგორც კავკასიის ადმინისტრაციულ და კულტურულ ცენტრში, გარდა რუსული და ე. წ. „სინთეზური“ (რუსულ-ქართულ-სომხური სატირული ჟურნალებისა) გამოდიოდა რამდენიმე სატირული ორგანო სომხურ და აზერბაიჯანულ ენებზე. ~~სომხური ჟურნალებიდან~~ ყურადღებას იპყრობენ: „ავლი“ (1906—1907 წ.) „ანნამუსა“ (1907 წ.) „ხათაბალა“ (1906—1907 წ.) და „ჰოპ-ჰოპ“ (1906 წ.) ხოლო აზერბაიჯანულიდან რევოლუციურ-დემოკრატიული მიმართულების ჟურნალი „მოლა-ნასრედინი“.

სატირალა და იუმორს დიდი ადგილი ეთმობოდა 1906—1907 წლების ბოლშევიკური გაზეთების — „ახალი ცხოვრების“, „ახალი დროების“, „მნათობის“, „ჩვენი ცხოვრების“ და „დროს“ ფურცლებზე. ამ გაზეთების ძირითად ფელეტონისტებად გვევლინებიან ირ. ევდოშვილი (მაშინ ჯერ კიდევ სოციალ-დემოკრატიული პარტიის რიგებში მყოფი) ნატალია აზიანი და ბოლშევიკი დ. ხანდამაშვილი.

ბოლშევიკური პრესის ფურცლებზე ი. ევდოშვილმა „რი-

გოლეთოს“ ფსევდონიმით გამოაქვეყნა შემდეგი ფელეტონები: „საახალწლო ვიზიტები“ (1907 წელი № 2). „ტრაგიკომედია“. ფელეტონი ლექსად („ჩვენი ცხოვრება“, 1907 წ. № 4). „პატარა ფელეტონი“ („ჩვენი ცხოვრება“ 1907 წ. № 5). „პატარა ფელეტონი“ („დრო“ 1907 წ. № 7, 9, 15), „ტრაგიკომედია“ („დრო“ 1907 წ. № 19), ნატალია აზიანმა—„ბობოლების დღიურიდან“ („დრო“ 1907 წ. № 1), „ჭინჭარი, გაზეთი გაზეთში“ („დრო“ 1907 წ. № 13). „ვინ როგორ გამოეთხოვა ძველ წელიწადს“ („მნათობი“ 1907 წ. № 1). ვ. ხანდაძაშვილმა კი „მიმინოს“ ფსევდონიმით პატარა ფელეტონი („ჩვენი ცხოვრება“ 1907 წ. № 6), „კადეტების თათბირი“ („დრო“ 1907 წ. № 14). ამ ფელეტონებს თავის წიგნში¹ საკმაოდ ვრცლად მიმოიხილავს მკვლევარი შალვა გოზალიშვილი და ამიტომ მათ შესახებ ჩვენ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ.

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, რეაქციის წლებში ბოლშევიკები ხშირად თანამშრომლობდნენ მენშევიკური ორგანოების ფურცლებზე ან მათთან ერთად გამოსცემენ გაერთიანებულ ორგანოებს. „ასეთი გაერთიანებული ორგანოების გამოცემა, გამოწვეული იყო იმით, რომ ბოლშევიკებს ამ პერიოდში არ გააჩნდათ გაზეთის გამოცემის სხვა გზა, თუ არა მენშევიკებთან ერთად გამოსცემა, რომლებსაც რაკი ისინი პრივილეგიებით სარგებლობდნენ, ადვილად აძლევდნენ გაზეთების გამოცემის ნებართვას“.²

ესეც რომ არ იყოს, ამ პერიოდში, ბოლშევიკები და მენშევიკები ფაქტიურად ერთად მუშაობენ. ჯერ ლონდონის მე-4 გამაერთიანებელმა და შემდეგ ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციების მე-4 ყრილობამ, რომელიც 1906 წლის სექტემბერში იქნა მოწვეული, დაამთავრა ამიერკავკასიის სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციების ფორმალური გაერთიანება.

როგორი იყო რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდის

¹ შ. გოზალიშვილი — ქართული რევოლუციური მხატვრული ლიტერატურის ისტორიისათვის. საქ. სსრ ცკ-ის გამომცემლობა. თბილისი, 1963 წ.

² გ. ევანია — საქართველოს ბოლშევიკური პრესა რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდში, სახელგამი, თბილისი, 1955, გვ. 163.

ქართული ჟურნალისტიკის პოლიგრაფიული ბაზა? — თავი რომ დავანებოთ ბოლშევიკური პოლიგრაფიის სასახელო მაგალითს — ავლაბრის არალეგალურ სტამბას, რომელიც მხოლოდ 1906 წლის 15 აპრილს აღმოაჩინეს და დაარბიეს, თბილისში ამ დროს ოცდახუთი დასახელების ლეგალური სტამბაა, მათ შორის ყველაზე დიდი სტამბებია: „გუტტენბერგი“, „ბრატსტვო“, „ეპოქა“, „ხელაძის სტამბა“, „გოთუას სტამბა“, „სო-რაპანი“, „შრომა“, „იდეალი“, „იმედი“ და სხვ.

ერთი სიტყვით, აკაკის მოსწრებული სიტყვით რომ ვთქვათ: „წინანდელ ხელის მომწერლებზე რედაქტორები და მესტამბეები მეტი არიან და ვისი ბრალია ეს საარაკო მოვლინება? ვისი და მოძრაობის“!

ამრიგად, საქართველოში 1905—1907 წ. რევოლუციის პერიოდის პირველი სატირული ჟურნალები რევოლუციურ-დემოკრატიული ინტელიგენციის მეთაურობით შეიქმნა. მებრძოლმა პროლეტარიატმა ამ მხრივ მას დაუთმო პრიორიტეტი თავისი არასაკმარისი ლიტერატურული გამოცდილების, პოლიგრაფიულ ბაზის უქონლობის და ეკონომიური სივიწროვის გამო. ხოლო თუ რა ურთიერთობა იყო რევოლუციურ-დემოკრატიულ ჟურნალებსა და სოციალ-დემოკრატებს შორის, ამას ნათლად დავინახავთ აკაკის სატირული ჟურნალების შუქზე.

თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე

რევოლუციურ-დემოკრატიული სატირული

ჟურნალისტიკა

აპაკი წერათლის ჟურნალები

„თუ კი მაშინ, როდესაც ცხოვრების გრძელი
გზა მქონდა გასავლელი, არ შემშინებია, დღეს,
როცა კუბოს კარამლე ზეგრი აღარა დარჩა-რა,
ვიღაც უნდა შეეუშინდე?“

ა კ ა კ ი. 1905 წ.

1907 წლის 11 თებერვალს, ნაშუადღევს, თბილისელი მეგა-
ზეტეები დაატარებდნენ ქართული სატირული პერიოდიკის
პირველი მერცხლის — „ხუმარას“ ნომრებს. „ყოველკვირეუ-
ლი კარიკატურებიანი გაზეთი“ პირველ დღესვე მთლიანად
გაიყიდა. ჟურნალისადმი ინტერესს ზრდიდა ის გარემოებაც,
რომ რედაქტორ-გამომცემლად ხელს აწერდა იმ პერიოდის სა-
ქართველოს ყველაზე პოპულარული პოეტი — აკაკი წერე-
თელი.

აკაკიმ „ხუმარას“ გამოცემის ნებართვა ორი წლით ადრე
ითხოვა. 1905 წლის 17 მაისს მეფისნაცვლის სახელზე შეტა-
ნილ განცხადებაში იგი წერდა: — იუმორისტული გამოცემა
ქართულ ენაზე ჯერ არ არსებობს და საჭიროება კი დიდი
არის. ოთხ თვეს დაუგვიანეს პასუხი „ხუმარას“ მომავალ გა-
მომცემელს. მხოლოდ სამ სექტემბერს მოაწერა მეფისნაცვალ-
მა სელი საცენზურო კომიტეტისა და თბილისის გუბერნატო-
რისადმი გაგზავნილ ბრძანებას „თ-დ ა. რ. წერეთლისათვის სა-
ტირული ჟურნალის გამოცემის ნებართვის მიცემის შესახებ“.
ბრძანებას თან ახლავს აკაკის მიერვე შედგენილი „ხუმარას“
პროგრამა:

1. Разные телеграммы.
2. Хроника местной, общерусской и заграничной жизни.
3. Стихи, повести, рассказы и др. (перев. и оригиналы).
4. Шутки, курьезы, остроты, сказки, анекдоты и пр.
5. Обзор печати, критика и библиография.
6. Отчеты и заметки о заседаниях благотворительных городских, сословных, судебных и других учреждений.
7. Статьи и заметки по местным, общественным и заграничным злобам дня. Исторические и географические очерки.
8. Корреспонденции из разных мест Край, письма в редакцию, почта, смесь, вопросы и ответы.
9. Иллюстрации, портреты, карикатуры и объявления.
10. Подписная цена в год 6 руб. с пересылкой 7 руб. объем номера 1—2 печатных листа»¹.

როგორც ვხედავთ, „ხუმარას“ პროგრამა საკმაოდ ფართოა. თითქოს ზოგჯერ სცილდება კიდეც სატირული ჟურნალის ჩარჩოებს.

რა მიზეზით დააგვიანა აკაკიმ ჟურნალის გამოცემა ორი წლით, თუ კი ნებართვა 1905 წლის სექტემბრის პირველ რიცხვებში მიიღო? რატომ გადასწია მან კიდეც ორი წლით ქართული სატირული პერიოდიკის დაბადების თარიღი? ამ გარემოებას აქვს რამდენიმე ყურადსაღები და გამამართლებელი მიზეზი. ჯე რეატი, მოხუცი პოეტის ჯანმრთელობა ამ დროისათვის საკმაოდ შერყეულია. 1905 წლის ზაფხულის დამდეგს აკაკი უცხოეთში მიემგზავრება სამკურნალოდ და კიდეც უფრო ჯანგატეხილი ბრუნდება იქიდან. ამასთანავე, აკაკი ამდროისათვის უკიდურეს ეკონომიურ სივიწროვეს განიცდიდა, რაც ნათლად ჩანს ცოლ-შვილისათვის გაგზავნილი წერილებიდან. ბუნებრივია, მას არ გააჩნდა სახსრები სტამბის დაქირავებისა და ჟურნალის გამოცემასთან დაკავშირებული სხვა ხარჯების

¹ საქ. სსრ სახ. ცენტრალური არქივი, ფონდი 17, აღწ. 1, № 5280.

დასაფარავად. აქვე უნდა ითქვას, რომ აკაკიმ „ხუმარას“ გამოცემის ნებართვა მიიღო რევოლუციის მღელვარე დღეებში, როცა კარზე იყო მომდგარი დეკემბრის შეიარაღებული აჯანყება, ხოლო თვით აჯანყების დღეებში თბილისში შეუძლებელი იყო ჟურნალის გამოცემაზე ლაპარაკი. იმ დღეებს აკაკი შემდეგნაირად ახასიათებს თავის პირად წერილში 1905 წლის 25 დეკემბერს: „აქ ისეთი საშინელება ტრიალებს, რომ კალმით არ აიწერება. ქალაქში სამხედრო წესებია და ამ დღეებში უკვე სააღყო წესები გამოაცხადეს. არ არის მიმოსვლა, არც არსად გასასვლელი, ანარქისტები და კაზაკები საშინელ ამბებს ჩადიან. ახლახან დაარბიეს და ააწიოკეს სომხის ბაზარი. ქალაქის ცენტრში ისროდნენ ზარბაზნებს და განურჩევლად ბევრი გაწყვიტეს. დაიღუპნენ უდანაშაულონი. გუშინ აიკლეს ნაძალადევის მთელი უბანი და დღეს ქუჩებზე ჰყრია რამდენიმე ასეული ადამიანის გვამი, და დამმარხავი არავინ არის“¹.

„ხუმარას“ დაგვიანებას კიდევ ერთი მიზეზი ჰქონდა. როგორც ვიცით, 1906 წლის 5 იანვარს აკაკიმ კოტე მესხის „პატარა გაზეთში“ დაბეჭდა „ინტერნაციონალის“ თარგმანი. ლექსის მთარგმნელიც და გაზეთის რედაქტორიც მაშინვე პასუხისგებაში მისცეს. გაუთავებელი გამოძიება, დაკითხვები და სასამართლოში სირბილი თითქმის ექვს თვეს გაგრძელდა. ჯანგატეხილი მწერლის თავზე დამოკლეს ხმალივით იყო დამუქრებული მეტეხი, და ბუნებრივია, მას „სახუმროდ“ არ ეცალა.

ყოველივე ზემოთქმულის გათვალისწინებით, ნათელი გახდება „ხუმარას“ დაგვიანებით გამოსვლის მიზეზები.

ჟურნალის პირველ ნომერში რედაქცია აცხადებდა: — „ხუმარა“ ერთი რომელიმე პარტიის ორგანო არაა, ისაა კარლია გაზეთი. აზრთა შეჯახება — აი, რაა ქეშმარიტების გამოკვესელი. დეე, დაეჯახონ სხვა და სხვა მიმართულების შეხედულებანი ერთმანეთს — ეს საჭიროა და კარგი. „მოყვარეს პირში უძრახე“ თუ ზნეობრივი სიბრძნეა, „მტერს რომ პირში უძრახო“ ეს კიდევ მეტი ხარისხის ზნეობრივი სიბრძნე იქნება“².

¹ „მნათობი“, 1965, № 10, გვ. 165.

² „ხუმარა“, № 1, 1907 წ., გვ. 1.

მართალია, „ხუმარა“ არ იყო ერთი რომელიმე პარტიის ორგანო, რადგან ქართველ რევოლუციურ-დემოკრატებს თავიანთი პარტია არ ღაუარალებიათ, „იდეური ერთობა ორგანიზაციულ ერთობაში არ გამოუხატავთ“¹, მაგრამ ამ ჟურნალის ერთადერთი ნომრის გულდასმითი ანალიზი გვიჩვენებს, რომ იგი „სსეადასხვა შეხედულებათა და მიმართულებათა საწყობს“ კი არ წარმოადგენს, არამედ გამსჭვალულია ერთიანი გლეხურ-პატრიოტული რევოლუციური დემოკრატიზმის სულისკვეთებით. სულისკვეთებით, რომელიც ასე დროული და დიდმნიშვნელოვანი იყო მეცხრამეტე საუკუნის საქართველოში და რომელმაც საფუძველი შეუქმნა დემოკრატიულ წინადაგზე მარქსიზმის დამკვიდრებას. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ „ხუმარას“ წითელ ზოლად გასდევს დაუფარავი სიმპატია და თანაგრძნობა სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მიმართ. ეს თანაგრძნობა და სოციალ-დემოკრატი პოლიო ირეთელის (ელი) გამოსვლა ჟურნალის ფურცლებზე, ერთხელ კიდევ გვისაბუთებს აკაკის დამოკიდებულებას ქვეშარიტი მარქსიზმისადმი.

„ხუმარაში“ გამოქვეყნდა აკაკის ფელეტონი — „ბენია და ბეშტია“. თუმცა ფელეტონი ხელმოუწერელია, მაგრამ მხატვრულ-სტილისტური ანალიზით ძნელი დასადგენი როდია, რომ იგი აკაკის ეკუთვნის. რატომღაც აკაკის თხზულებათა თხუთმეტტომეულში ეს ფელეტონი შეტანილი არ არის. ბენია და ბეშტია ავტორმა ქართული ქველმოქმედი სატირების ხორცშესხმულ სიმბოლოებად წარმოგვიდგინა და ჟურნალის თავფურცელზეც მათი გაშარყებული ფიგურები დაგვიხატა. „ფელეტონი“ იმიტაც არის საინტერესო, რომ მასში აკაკიმ „ხუმარას“ და საერთოდ სატირული ჟურნალისტიკის დანიშნულებას გაუსვა ხაზი. ბენია და ბეშტია იყვნენ სასახლის ზუმარები „იმათ ისეთი უფლება ჰქონდათ მინიჭებული ლაპარაკში, რომ მეფეებთან იმას ჰბედავდნენ, რასაც სხვა ვერ გაბედავდა და ბევრჯელ კეთილადაც მოუხმარიათ თავისი ძალა“². სწორედ საპირბოროტო საკითხებზე სასაცილოდ, მაგრამ გა-

¹ ლ. გორგილაძე — იდეოლოგიური ბრძოლის ისტორიიდან საქართველოში, თბილისი, 1963, გვ. 16.

² „ხუმარა“, № 1, 1907, გვ. 4.

ბედულად საუბარში და ამით საზოგადო ნაკლოვანების გამო-
სწორების ცდაში ხედავს აკაკი სატირიკოსის ძალის „კეთილად
მოსმარებას“.

„ბენია და ბეშტია“, როგორც ძველი დროის კაცები, არ
იშლიან ჩვეულებას და სანდასან კიდევ აპირობენ, რომ ვინც
ღირსია, უღვაშები აუწიონ ხოლმე. ჩვენც ჩვენის მხრით ვა-
ფრთხილებთ ყველას და უფრო კი ხელმწიფის მოურავეებს¹.
წერს აკაკი და როდი მალავს, რომ მისი ჟურნალის სატი-
რული მასელი წერს და მანაშავეებს კი არ გამოეკიდება, არა-
მედ ნიშანში უღებს ისეთ მსხვილ სამიზნეს, როგორიც „ხელ-
მწიფის მოურავეები“ არიან.

აკაკი მშვენივრად უღებს ალლოს შექმნილ პოლიტიკურ
სიტუაციას და ამთავრებს რა ფელეტონს ლექსით (როგორც
ეს მან პირველად შეპოიტანა და დაამკვიდრა), ბენიას და ბეშ-
ტიას მიმართავს:

„არ იშლით? თქვენი ნებაა;
მაგრამ ბეშტია... ბენია...
მზათ უნდა გყავდეს ორივეს,
თქვენ, შეკაზმული ცხენია!“

„ბუშმარაში“, როგორც აღვნიშნეთ, ელის ფსევდონიმით
დაბეჭდილია პოლიო ირეთელის² (პოლიექტოს ანტონის ძე
კალანდაძის) ფელეტონი — პაროდია „ლექცია“. პ. ირეთელის
ამ ნაწარმოებში მოცემულია გაბედული მხილება სოციალ-
ფედერალისტთა თვალთმაქცური პოზიციისა. ავტორმა შეუბ-

¹ „ბუშმარა“, № 1, 1907, გვ. 5.

² ავტორი ცნობილი მოთხრობისა. 26 კომისარზე — „ზღვის ნიაფი“. დაიბადა 1876 წელს სოფ. ზიდისთავში. 1893 წელს სემინარიიდან გარიცხეს მოსწავლეთა ამბოხებაში მონაწილეობისათვის. იგი იყო სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი და ყოველთვის ბოლშევიკებს თანაუგრძნობდა. 1903 წელს რევოლუციური მუშაობისათვის სამი წლით ციხიდან გადაასახლეს. რეაქციის წლებში დაწერა პიესა „დამარცხებულნი“, რომელშიც გატარებულია იმ პერიოდის წმინდა ბოლშევიკური აზრი — დროებითი მარცხი ბრძოლის წაგებას არ ნიშნავს. იგია ერთ-ერთი გამომცემელი სოციალ-დემოკრატიულ ჟურნალ „მუშაველისა“. რევოლუციის შემდეგ აქტიურად თანამშრომლობდა ქართულ საბჭოთა სატირულ ჟურნალებში. გარდაიცვალა 1931 წ.

რალებლად დასცინა ფედერალისტთა ერთ-ერთ ლიდერს პავლე აკობიას სოციალ-დემოკრატიის ცილისწამებისათვის და უწოდა „გენიოსი“, რომლის „ცარიელ თავში“ მწყერი ფრთხილობს. „ლექცია“ პიესის ფორმით არის დაწერილი და ფედერალისტთა ლიდერის საუბარშივე ფედერალისტთა მკაცრ კრიტიკას შეიცავს.

...ხალხის წინაშე ქადაგად დავარდნილა პავლე აკობია. იგი ჯერ „გულამოსკენით ქეითინს მოჰყვა“, შემდეგ კი „გალობის ხმით იწყებს:

„ძმანო მშრომელნოო!... სოციალ-დემოკრატია მდიდრების პარტიაა.... ის მდიდრებს ეხმარება და თქვენი მოსიხსლე მტერია! ხოლო ვის შეუძლია მოგვიპოვოს თავისუფლება და ბედნიერება? სოციალ-ფედერალისტთა პარტიას!“ — მკითხველი ადვილად მიხვდება პ. ირეთელის მიერ აკობიას სიტყვაში ჩაქსოვილ ირონიას.

„ლექციამ“ აღაშფოთა ფედერალისტები. გაზეთ „ისრის“ 28 თებერვლის ნომერში პავლე აკობიამ დაბეჭდა ლექსი პასუხად „ელის“. — „ბ-ნო რედაქტორო — სწერს პ. აკობია „ისრის“ რედაქტორს — გაზეთ „ხუმარას“ რედაქციამ, მიუხედავად იმისა, რომ მან საქვეყნოდ გამოაცხადა თავის გაზეთის უპარტიოება, ალიარა, რომ ყველა მიმართულების წერილებისათვის იქნება „ხუმარას“ კარები ღიაო, არ დაბეჭდა ეს პატარა ლექსი იმ დროს, როცა მან ამ გაზეთის გვერდებზე გამოსჭიმა აბდაუბდით სავსე „ლექცია“. გთხოვთ უმორჩილესად ადგილი დაუთმოთ ამ მცირე ლექსს თქვენს გაზეთში“ თავის ამ სატირულ ლექსში პ. აკობია ცდილობს დაამტკიცოს, რომ „ხუმარა“ კარ-ღია გაზეთი კი არ არის, არამედ სოციალ-დემოკრატიული ორგანოა. „მაშინ მივხვდი რომ იყავ სოციალ-მელიკრატიაო“, ამბობს ლექსის ავტორი და იქვე დასძენს:

„იყოს შენი მფარველი
მარქსის „წმინდა ხატია“,
პლენანოვის, მასლოვის
და მარტოვის „ხარტია“,
შენ ხარ გაჯავრებული,
ეს კოქებზე გატყვია,

დღეს ამასა დამსჯერლი
ელოდე რაც გაკლია“.¹

„ხუმარას“ არც სომხური ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური პარტია — „დაშნაკუტუნი“ დატოვა უყურადღებოდ. ცნობილია, რომ რეაქციის მიერ განებივრებული ეს უკიდურესად „მოვინისტური ხროვა“ შუღლს აღვივებდა ქართველთა, სომეხთა და თათართა შორის და იყო უშუალო ინიციატორი იმხანად არაერთი სისხლისმღვრელი შეტაკებისა ავღაბრელ სომხებსა და ხარფუხელ თათრებს შორის.

„ხუმარას“ სატირიკოსმა საბაბად აიღო „დაშნაკუტუნის“ დამარცხება მეორე სათათბიროს არჩევნებში და საკმაოდ ვრცელი ლექსით მკითხველისათვის ნათელი გახადა სომეხი ბურჟუაზიის ამ პარტიის „დამსახურება“ რევოლუციის წინააღმდეგ ბრძოლაში. ავტორი დაშნაკუტუნს დაცინვით „ავღაბრის ლომს“ უწოდებს:

„ის ხომ ლომია ძლევაშოსილი,
ბრძოლაში ასჯერ ნაგეშ, ნაწრთობი?
მისთვის ქალაქის აწიოკება
„პესტიაცია“ და გასართობი“.

საყურადღებოა, რომ ამ ლექსში საარჩევნო ბრძოლაში სულსწრაფობისა და სიხარბის გამოჩენისათვის დაშნაკებთან ერთად გაკიცხული არიან „რადიკალები“ და კადეტებიც, მხოლოდ სოციალ-დემოკრატიის ნახსენები ყველგან მოწიწებით და სიყვარულით. ასე რომ, ჰქონდათ საკმაოდ მტკიცე საბუთი პ. აკობიას და იმდროინდელ სხვა პერძოდულ ორგანოებს, „ხუმარას“ სოციალ-დემოკრატიულ გაზეთად გამოცხადებისა² 1907 წლის ბოლოს ბეჭდვით საქმეთა კომიტეტი აჯამებდა

¹ „ნსარი“, 1907 წ. 28 თებერვალი, № 45.

² ჩვენ „ხუმარას“ ხან გაზეთს უწოდებდნენ და ხან ჟურნალს, იმდროინდელი გაზეთების ერთი ნაწილი „ხუმარას“ ჟურნალად იხსენიებს. აკაკი წერეთელი მეფისნაცვალს თხოვს ჟურნალ „ხუმარას“ გამოცემის ნებართვას. № 1-ს კი აწერია „ყოველკვირეული კარიკატურებიანი გაზეთი“. თუმცა ამას პრინციპული მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ თავისი ტექნიკური გაფორმებით და შინაარსით „ხუმარა“ ჩვენც ჟურნალად მიგვაჩნია. (რ. მ.).

რა პრესის მთელი წლის მუშაობის შედეგებს წერდა, რომ „ამჟამად თბილისში ყველაზე დიდი გავლენა მოიპოვეს სოციალ-დემოკრატიულმა (მენშ. და ბოლშ.) და სოციალ-ფედერალისტურმა პარტიებმაო. ამასთანავე, ნათქვამია წერილში: «Грузинская социал-демократическая партия является детищем Российской соц. дем. партии и до фанатизма подчиняется всем ее директивам».

აქვე სოციალ-დემოკრატიულ ორგანოდ ჩათვლილია „ეკალი და „შუამავალი“ ხოლო ქვემოთ ვკითხულობთ: «Существовали и так называемые беспартийные органы печати, но так они должны называться лишь только потому, что не успели еще выработать своего определенного направления и примыкали опять таки то к соц. дем., то к соц. фед. К этой группе органов должны быть отнесены «Ахалии дроеба» (რომელიც წმინდა ბოლშევიკური გაზეთი იყო რ. მ.), и еженедельные «Масхара», «Шурдули», «Хумара»¹ ამ ამონაწერიდან ჩვენთვის საყურადღებოა ის გარემოება, რომ მიმომხილველის დასკვნით „ხუმარა“ სოციალ-დემოკრატიისაკენ გადასრილ გამოცემას უნდა მივაკუთვნოთ. როგორც ზემოთ დავინახეთ, იგი სოციალ-ფედერალისტებისადმი აშკარა საწინააღმდეგო პოზიციაზე დგას და ბუნებრივია, ამ პარტიასთან მის სიასლოვეზე ლაპარაკიც არ შეიძლება. „დაშნაკების“ წინააღმდეგ დაწერილი ლექსი ხელმოუწერელია და მის ავტორად ლექსთწყობისა და ლექსიკური არსენალის გათვალისწინებით აკაკის ვვარაუდობთ.

„ხუმარაში“ დაბეჭდილია აგრეთვე იუმორისტული ზღაპარი „მექოთნე, მომჩივარი და ღმერთი“. ათეისტური თვალსაზრისით გამსჭვალულ ამ ზღაპარში პირდაპირაა ნათქვამი იმის შესახებ, რომ ხალხის ხსნა ხალხისვე ხელშია და ზღაპარია ყოველგვარი იმედი სასურველი სამყაროს ზენაარი ძალების შეწევნით შექმნისა. „ქოთანს მექოთნე აკეთებს და არა ღმერთი“ — გვაუწყებს მეზღაპრე და იქვე განაგრძობს: „უწყოდე ცოდვილ მიწის შვილო, რომ როცა ქოთანი გკირია, მექოთნეს იქით საშველს ნუ ეძებ, თვარა ყოველთვის გაწვალებული იქ-

¹ საქ. სსრ ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფ. 180, აღ. 2, № 314.

ნები“¹. ჟურნალის ამავე ნომერში ვკითხულობთ აკაკის „გამოცანებს სახელმწიფო საბჭოს დეპუტატებზე“. „ქუჩის“ რედაქტორი მისთვის დამასასიათებელი სიმახვილით მიგვახიშნებს დეპუტატთა მშიშარა, გაუბედავ გამოსვლებზე სახელმწიფო საბჭოში. მხოლოდ ერთ გამოცანაშია მოწონებული დეპუტატის პოზიცია:

„ბევრი რამ მქონდა სათქმელა,
არ მათქმევინეს, არაო!
შემომხადონენ როგორც მგელს
შეშინებული ფარაო“.

ჩვენ ვფიქრობთ, ამ გამოცანის ადრესატი ილია ჭავჭავაძეა, ილია, რომლის ცეცხლოვანმა გამოსვლებმაც სახელმწიფო საბჭოში თავზარი დასცა ცარიზმის ძილდარღვეულ ბიუროკრატias და რომელმაც პეტერბურგში პრესის წარმომადგენლებს განუცხადა: „— სახელმწიფო საბჭოში მე ამომიძრია თავადაზნაურობამ, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მე იქ აზნაურთა საჭიროებაზე ვილაპარაკებ. თუ ამას ფიქრობენ აქაური რუსთა აზნაურნი, — ეს დიდი შეცდომაა“.²

როგორც ვხედავთ, მიუხედავად იმისა, რომ „ხუმარა“ სატირულ-იუმორისტული ჟურნალია, მასში ცოტა რამაა ნათქვამი შეფარვით, გადატანით, ირონიულად. ჟურნალი მეაშბოხე სულისკვეთებით ეხმაურება ყოველდღიურობის აქტუალურ პრობლემებს და დაუნდობლად ამათრახებს საყოველთაო წინსვლის შემფერხებელ ყოველგვარ მოვლენას. ასეთი დიდი მოქალაქეობრივი გაბედულებისათვის რეაქციამ „ხუმარა“ არ დაინდო. 17 თებერვალს გაზეთი „ისარი“ მკითხველებს აუწყებს: „კვირას, 11 თებერვალს, ტფილისში გამოვიდა ყოველკვირეული გაზეთი თავ. აკაკი წერეთლისა — „ხუმარა“. გაზეთი მეორე დღესვე დაკეტეს და მოხუცი პოეტიც დააპატიმრეს:...” „ხუმარას“ დახურვის და აკაკის დაპატიმრების საბაბი გახდა ჟურნალის პირველსავე გვერდზე გამოქვეყნებული თბილისის გუბერნატორის რაუშ-ფონ-ტრაუბენბერგის კარიკატურა და მის ქვეშ მინაწერი აკაკის ლექსი:

¹ „ხუმარა“, № 1, 1907 წ. გვ. 4.

² ჟურნ. „განათლება“ № 3—4, 1908, გვ. 108.

„დიდუჟაანთ ყროყინას
 ჩუენები ეჭაკრება,
 საიდანაც მოსულა,
 იქით მიეჩქარება.
 და ნიშადურს ულესავს
 გულ-მოსული მარშალი,
 რომ იქ აღარსა დარჩეს
 იმ ვირის გზა და კვალი.
 კინტო კი გაოცებით
 შესტყერია ამ ამბავს
 და ხმამალა იძახის:
 „ამოუსვით, რაუშავს!“

თავადაზნაურთა მარშალს გ. ა. ბაგრატიონ-დავითაშვილსა და თბილისის გუბერნატორს შორის მომხდარი ინციდენტის გამოძახილით დაწერილ ამ ლექსში, როგორც ვხედავთ, აკაკი რაუშ-ფონ-ტრაუბენბერგს „დიდუჟაანთ ყროყინას“ უწოდებს და კინტოს პირით მოწონებით მიმართავს თავადაზნაურთა მარშალს, რომელიც ქალაქის მეუფეს „ნიშადურს ულესავს“.

გ. ზაზიაშვილის მიერ დახატულ ეპოლეტებიანი ვირის სახეში გუბერნატორის ამოცნობა ისედაც შეიძლება, „რაუშა“ შავი კორპუსითაც რომ არ იყოს აწყობილი.

— საქართველოს ბულბული მეტეხის ციხეში ჩასვეს! — ელვასავით მოედო ქალაქს. ყველანი შეშფოთდნენ. მეტეხის ქვემოთ მოედანზე უამრავი ხალხი შეგროვდა და პოეტის განთავისუფლებას მოითხოვს. ერთი დღე დაჰყო აკაკიმ ციხეში. ხალხის მღელვარებით შეშინებული სამხედრო გუბერნატორის — ტიმოფეევის განკარგულებით აკაკი მეორე დღესვე გაანთავისუფლეს. ამ ფაქტის გამო ჟურნალისტი პართენ გოთუა, სამი დღის შემდეგ, პოეტს სწერდა:

„ღრმად პატივცემულო და საყვარელო აკაკი! გიცხადებთ ჩემსა და მთელი რედაქციის გულწრფელ თანაგრძნობას, რომ ვერაგმა მთავრობამ ასეთი უსიამოვნება მოგაყენათ. დიდად მოხარული ვართ, რომ მშვიდობიანად გადარჩით.

გთხოვთ შემატყობინოთ, ხომ კარგად ბრძანდებით, ან ხომ არ გაცივდით, როდესაც ასე უდიერად და უსინდისოდ მოგეპყრენ და მეტეხში წაგიყვანეს. ამის შესახებ ცნობა, კარგი

იქნება, რომ დავებუდოთ, რადგანაც ბევრი არის შეწუხებული“¹.

ასეთი ბედი ეწია პირველ ქართულ სატირულ ჟურნალს და მის რედაქტორს.

„ხუმარას“ ტექნიკური გაფორმება ყურადღებას იპყრობს პოლიგრაფიის იმდროინდელი შესაძლებლობის ფარგლებში, მასალათა ორიგინალური, პროპორციული განლაგებითა და გემოვნებით შერჩეული შრიფტით². ჟურნალი იბეჭდებოდა სტამბა „სორაპანში“, რომელიც მადათოვის კუნძულზე მდებარეობდა. სტამბის მესპატრონენი იყვნენ მიხეილ გაჩეჩილაძე და ზაქარია კიკინაძე³. სტამბა 1906 წელს გაიხსნა და ქართული სატირული პერიოდიკის დიდი ნაწილი იქვე დაიბეჭდა. „სორაპანი“ ხშირად არალეგალურ ლიტერატურასაც ბეჭდავდა და ბუნებრივია, რომ ჟანდარმერია მისთვის არაიშვიათი სტუმარი იყო.

გუბერნატორი იძულებული გახდა ანგარიში გაეწია აკაკის დიდი ავტორიტეტისათვის და 18 თებერვალს ნება დართო განეგრძო „ხუმარას“ გამოცემა, მხოლოდ იმ პირობით, თუ გაზეთი ერთხელ და სამუდამოდ ხელს აიღებდა თანამდებობის პირების დაცინვა-გამასხარავებაზე. ბუნებრივია, რომ ასეთ პირობას პოეტმა ვერ დაეთანხმებოდა და მან ტიმოფეევს უარი განუცხადა „ხუმარას“ განახლებაზე. ტიმოფეევსაც დიდად არ სწყენია ურჩი რედაქტორის უარი.

მაგრამ „ხუმარა“ სრულებითაც არ მომკვდარა. აკაკი ცენზურის თვალის ახვევის მიზნით „კულისებში“ მიიმალა და განაგრძო სატირული ჟურნალების გამოცემა. „ხუმარას“ კვალ-

¹ ციტირებულია შ. გოზალიშვილის წიგნიდან „ქართული რევოლუციური მხატვრული ლიტერატურის ისტორიისათვის“, საქ. კპ ცკ-ის გამოშვებულთა, თბილისი, 1963 წ. გვ. 86.

² რაც შეეხება „ხუმარას“ სატირულ გრაფიკასა და ლიტ. მხატვრულ თავისებურებებს, ამ საკითხს ქვემოთ, სხვა ჟურნალებთან ერთად, ცალკე თავში შევეხებით.

³ ზ. კიკინაძე — „ქართული სტამბა“ 1909, ტფილისი.

დაკვალ გამოვიდა მთელი წყება ჟურნალებისა „მასხარას“, „ეკალის“, „ბზიკის“, „ოხუნჯის“, „ზურნას“, „მასხარას“¹ და „ცეცხლის“ სახელწოდებით. ამ ჟურნალებს, კონსპირაციული მოსაზრებითვე რედაქტორ-გამომცემლად ხშირად ხელს აწერდნენ ისეთი პირები, რომლებსაც მწერლობასთან ცოტა რამ ჰქონდათ საერთო. ფაქტიური რედაქტორი კი აკაკი იყო. ბრძოლის უნით ანთებული პოეტი ახალგაზრდული გატაცებით შრომობდა. როგორც კი იგრძნობდა ჟურნალისთვის მოსალოდნელ საფრთხეს, თვითონვე შეაჩერებდა გამოცემას და ან სახელს შეუცვლიდა ან გამომცემელს. ასე რომ, ყოველ ორ კვირაში, ერთიმეორეზე გამომცემული სატირული ჟურნალები, ფაქტიურად, „ხუმარას“ ახალი ნომრები იყო. ზოგჯერ ამ გამოცემებს აკაკი ცენზურის თვალის ასახვევად აღმანახს უწოდებდა, ზოგჯერ საოხუნჯო წერილების კრებულს, რადგანაც აღმანახის გამომცემისთვის სპეციალური ნებართვა არ იყო საჭირო. რაკი აღმანახი პეროოდულ ორგანოდ არ ითვლებოდა, მისი გამომცემის უფლება ჰქონდა ყველას, თუ კი სასიგნალო ცალზე იქნებოდა ბეჭდვით საქმეთა კომიტეტის ბეჭედი.

„ხუმარას“ პირველი მემკვიდრე იყო „საოხუნჯო მასალების კრებული“, რომელსაც „მასხარა“ ერქვა, ხოლო რედაქტორ-გამომცემლად ხელს აწერდა რახილ კალანდაძე.

„მასხარაში“ ვხვდებით ზუსტად იგივე ავტორებს, „ხუმარაში“ რომ თანამშრომლობდნენ და „მასხარაშივეა“ დაბეჭდილი „ხუმარაში“ დაწყებული ერთი განცხადების გაგრძელება.

აკაკიმ კვლავ აალაპარაკა ბენია და ბეშტია. ამჯერად ხუმარების მსჯელობის საგნად ქუთაისი ქცეულა. ქუთაისი, რომელიც ბენიას სიტყვით, უთავოდ არის დარჩენილი და „ქალაქის თავს თბილისში დაეძებს“. „მასხარას“ ერთერთ აქტიურ თანამშრომლად „ეშმაკი“² გვევლინება.

¹ „მასხარა“ ორჯერ გამოვიდა. პირველს რედაქტორობდა რ. კალანდაძე, მეორეს — კ. ენეცკი.

² ნესტორ კალანდაძე, ცნობილი ქართველი იუმორისტი. რევოლუციამდელ პერიოდის სატირულ ჟურნალების ერთ-ერთი აქტიური თანამშრომელი. სოციალ-დემოკრატიული პარტიის წევრი. შემდგომში მენშევიკებს მიემხრო.

„მასხარა“ თემატურად და ჟანრობრივადაც საკმაოდ მრავალფეროვანია. აქ წარმოდგენილია ნაკვესები, განცხადებები, „ცხელ-ცხელი ამბები“, ნარევი და სხვ. მკითხველის ყურადღებას მიიპყრობს განცხადება: „საპიროა „ზაპასნი“ რედაქტორი იუზორისტული გაზეთისათვის. ჯილდოდ მიეცემა: 1. გვერდების შეზღელა და ცხვირ-პირის ჩამტვრევა. 2. არხანგელსკის გუბერნიაში გადასახლება, 3. მეტეხის ციხეში ჩაბრძანება. 4. და თუ გაბედულათ მოიქცევა (რასაც ჩვენც მოვითხოვთ) ეელურ სასამართლოს წინაშეც ამოყოფს თავს“.

„მასხარას“ მეორე ნომერი მარტის პირველ რიცხვებში გამოვიდა. „დღეს, 10 მარტს — იუწყება ჟურნალი „ახალ ამბებში“ — დილის რვა საათზე თფილისში არავინ არ დაუხვრეტიათ, ნაშუადღევს 2 საათზე არც ერთი სტამბა არ დაუბეჭდიათ. საღამოს 8 საათზე არც ერთი გაზეთი არ დაუხვრათ, საღამოს 10 საათზე არც ერთი რედაქტორი არ დაუქუჩიათ — სწორეთ საგანგებო დღეა“. ასეთივე გაბედული და რევოლუციურია ჟურნალის განყოფილება „დუმა და ხალხი“. „სოციალ-ქრისტიან-ხულიგანთა“ ფრაქციის ლიდერს — პოვოლაკი კრუშევანს დეპეშით აცნობებს გრაფი კონოვნიცინი: რომ დღეს მხოლოდ 47 სტუდენტი გავლახეთ და 23 ურიის დუქანი გავცარცვეთ. აქვეა, ქუთაისის მაზრის ბოქაულთა დეპეშაც: „გთხოვთ გვიშუამდგომლოთ მინისტრ-პოლიცემისტერის წინაშე, რომ იმ სამასი მანეთის მათრახებიდან, რომელიც ახლა უნდა შეიძინონ, ასიოდე ჩვენც გვარგუნონ აგრეთვე გთხოვთ გვაცნობოთ, როგორ აწყობდით ხოლმე ქ. კიშინევში და სხვაგან თქვენ სანაქებო პოგრომებს. ურიები ჩვენც გვყენან და რატომ არ უნდა ვცადოთ ბედი?“.

ესმაკი ამჟერად მეორე ზღაპრითაა წარმოდგენილი. სატირის „გმირებად“ ფედერალისტები რჩებიან. მწერალი ილია ნაკაშიძეს და პაელე აკობიას „ორ ძმა ნაცარქექიას“ უწოდებენ. — „პეტერბურგი, მთავრობა, კამარილა, კაბინეტი, დეპუტატები და დუმა ყველანი ტუპიკს მივადექით“ — იტყობინება „მასხარას“ პეტერბურგელი კორესპონდენტი ნემეზიდაშვილი. განცხადებების რუბრიკის ქვეშ ჟურნალი ბეჭდავს რეაქციის თვითნებობის საგანგაშო ფაქტებს და იქვე მეტად მახვილგონივრულ, ირონიულ კომენტარებს უკეთებს. ცენზურის

თვალში „მასხარას“ მეამბოხე განწყობილების შესარბილებლად წმინდა პოლიტიკური ფელეტონების გვერდით დაბეჭდილია ბოკაჩიოს ნოველის თარგმანიც.

„მასხარას“ მეორე ნომრის გამოსვლამ, როგორც ჩანს, შეაშფოთა ბეჭდვით საქმეთა კომიტეტი. ჟურნალის გამოსვლის მეორე დღეს „სორაპანი“ გაჩხრიკეს. პოლიციელები დამტარებლებს ხელიდან სტაცებდნენ ჟურნალის ნომრებს. „მასხარას“ თავზე რეაქციის შავი ღრუბელი ჩამოწვა და აკაკიძაც „დროულად“ შეწყვიტა მისი გამოცემა.

ცოტა ხნის შემდეგ, მარტის ბოლო რიცხვებში, გამოვიდა იუმორისტული წერილების კრებული — „ეკალი“. „ეკალის“ გამომცემლად თინა ბაქრაძე გვევლინება. ფაქტიურად ეს ჟურნალი „ხუმარას“ მეოთხე ნომერს წარმოადგენს და გარეკანზე ასეც აწერია; ხოლო მეოთხე ნომრის შემდეგ გამოსული „ეკალი“ № 2-ია. ეს გარემოება დღემდე გაუგებრობას იწვევდა: რაკი ხელთ ჰქონდათ „ეკალის“ № 4 და № 2, ბუნებრივია დაეძებდნენ ჟურნალის № 1 და № 3-საც. მაგრამ სინამდვილეში „ეკალი“ მხოლოდ ორი ნომერი გამოვიდა, № 1-ს კი № 4 იმიტომ აწერია, რომ გამომცემლებმა „ხუმარას“ ნუმერაცია იგულისხმეს. № 4 რომ № 1-ია ეს იქედანაც ჩანს, რომ № 4-ში იწყება და № 2-ში გრძელდება ეშმაკის მოთხრობა — „შიშველი ბუხრის“ ბეჭდვა.

„ეკალის“ პირველ გვერდზე ჩვენს ყურადღებას იპყრობს აკაკის ლექსი „გამოთხოვება“. მთლიანად მოვიტანთ ფართო მკითხველისათვის ჭერჭეროვით უცნობ ამ ლექსს:

„ჩემი სცენაზე გამოსვლის,
ღმერთმანი დრო აღარ არი;
ზეთი რომ გამოელევა,
რალას ანათებს ლამპარი!
სიყმაწვილეა ლამპარი
და ზეთი სიყვარულია,
მე კი ორივე დავკარგე
და მით სიცოცხლე კრულია.

ეხლა სცენაზე გამოსვლა
ალარ შემფერის, ალარა
და გეთხოვებათ ამიერ
ჩემი საბრალე კალარა“.

საინტერესოა ამ ლექსის შექმნის მიზეზი. რომელ გამოთხოვებაზე ლაპარაკობს ქართული პოეზიის ოლიმპიელი, რომელმაც „ეკალის“ შემდეგ კიდევ ოთხი ალმანახი („ოხუნჯი“, „ბზიკი“, „მასხარა“, „ცეცხლი“) გამოსცა და რომელსაც 1915 წლამდე, სიცოცხლის უკანასკნელ დღემდე, კალამი ხელიდან არ გაუგდია? ჩვენი აზრით, „განოთხოვება“ აკაკიმ სპეციალური მოსაზრებით დაწერა; სურდა გზა-კვალი აერია „დაინტერესებულ“ პირთათვის, რომლებიც გაფაციცებით ეძებდნენ აკაკის მიერ სატირული ჟურნალების რედაქტორობის დამამტკიცებელ ფაქტებს.

„ეკალის“ პირველ ნომერს საგრძნობლად ეტყობა ცენზურის მარწუხები, იგი წინანდებურად, ხელაღებით არ გამოთქვამს მთავრობის საწინააღმდეგო აზრებს, მაგრამ „ბოკაჩიოს ნოველისა“ და წვრილმანი, საყოფაცხოვრებო ხუმრობების გვერდით მაინც ახერხებს, გააპაროს რეაქციის საწინააღმდეგო ეშმაკის ლექსი — „ჯოჯოხეთისაკენ“, რომელშიც ავტორი გამოთქვამს სურვილს, რომ დროა ბნელმა ძალებმა ერთხელ და სამუდამოდ მიაშურონ ჯოჯოხეთს და ამქვეყნიურ ძალებს ასპარეზი დაუცალონო.

უფრო გაბედულად გამოიყურება „ეკალის“ მეორე ნომერი. „ამ უკანასკნელ დღეებში თფილისში ძლიერ გახშირდა ეგრეთ წოდებული „ჩხრეკა“. ჩხრეკენ სახლებს, ქუჩებს, ტრამვაის ვაგონებს და უმთავრესათ კი ჯიბეებს. უეჭველათ ეძებენ იარაღებს და განსაკუთრებით კი ბომბებს“ — აუწყებს ჟურნალი მკითხველებს „ახალ ამბებში“. თავის მრავალრიცხოვან განყოფილებებში („დუმა და ხალხი“, „ციხის ცხოვრებიდან“, „პროვინციის ამბები“, „რუსეთის ცხოვრება“, „დეპეშები“). ჟურნალი დაუნდობლად დასცინის რეაქციის მსახურთ და სამარცხვინო ბოძზე აკრავს თვითმპყრობელობის დამქაშებს.

„მთავრობას ვაუგავ, რომ დუმის სოც-დემოკრატიული ფრაქციის წევრები ს. დ. პარტიას ეკუთვნიან და თურმე ეს

პარტია მიზნათ ისახავს თანამედროვე წესწყობილების დან-გრევას და მის ნანგრევებზე ახლის აშენებას. საოცარია, საი-დან გაიგო იუსტიციის მინისტრმა ეს ამბავი?“ — ამ განცხადებით ჟურნალი ორმაგ საქმეს აკეთებს, ჯერ ერთი მკითხველს აგებინებს სოციალ-დემოკრატიულ კეთილშობილურ მიზნებს და მეორეც, სათათბიროს სოციალ-დემოკრატიულ ფრაქციას: ესარჩლება. ეს ის ფრაქციაა, რომლის ბოლშევიკი დეპუტატები სათათბიროს ტრიბუნიდან რევოლუციურ ცეცხლს ანთებდნენ და რომლებიც მეფემ სათათბიროს გარეკვისთანავე ციმბირში გადასახლა.

მეფის მთავრობა უკანასკნელ დღეებს ითვლის, მას ცხრა მილიარდი მანეთი ვალი აქვს. თავისუფლება ახლოსაა, მაგრამ წინ, ჯერ კიდევ, სისხლისმღვრელი ბრძოლები გველის. რეაქციის მძვინვარებამ საბოლოოდ შეაზიზღა მასებს თვითმპყრობელობა, შერიგების ყოველგვარი იმედი გაქრა. აი, ის სულისკვეთება, რომლითაც „ეკალი“ მკითხველს ესაუბრება.

ცოტა არ იყოს, მწვავე ეკალი შეიქნა მეორე ნომერი. მსგავსი ეკლისთვის კი თვითმპყრობელობას ჯერ კიდევ შეეძლო მოევლო ამოფესვის ნაცადი ხერხებით. და სწორედ ამიტომ მალე „ეკალს“ სახელი შეუცვალეს. ერთი შეხედვით უწყინარი სახელი — „ოხუნჯი“ შეარქვეს. ვნახოთ რა უწყინარიც არის იგი.

„დუმის მემარჯვენე დეპუტატები (თუ შეიძლება ასე ითქვას) „ამტკიცებენ თავად-აზნაურობას, საუფლისწულო უწყეობას, ზაზინას და მონასტრებს რომ ადგილ-მამული ჩამოვართვათ და გლეხებს დაურიგოთ, გლეხი კიდევ უფრო გადატაცდებოდ. მეტი მიწა მეტს სიღარიბეში ჩააგდებსო...“

კადეტები ამბობენ: „გლეხს მიწა მაშინ შეერგება, თუ ფასით გამოისყიდის მემამულეთაგანო.“

მემარცხენი კი ამტკიცებენ: „ჩვენი აზრით გლეხს უფასოთ მიღებული მამული უფრო მოუხდებაო“ — რომელია მართალი? — კითხულობს „ოხუნჯი“ და ამით „მემარცხენეთა“ მიმართ თავის სრულ თანაგრძნობასაც გამოხატავს.

ერთმოქმედებიან სატირულ სცენაში — „ახალი ჩამოსული“, ბესარიონ ბრეგვაძე აცხადებს, რომ მას სოციალ-დემოკრატიული პარტია ძალიან მოსწონს, რადგანაც იგი რევოლუციონერების პარტიაა და ბრძოლას ქადაგებს, „ბიჭო... ახლანაკლები წყდება თუ? ეს მუდრეგი „პოლევოი სუდი“ ყოველდღე მთელ რუსეთში რამდენს უსპობს დღეს. — ამის გარდა ცივ ქვეყნებში რამდენს ატუციებენ თავს? სომ? ჰო და ამდენი ხალხი ხომ მაინც გვაკლდება და ბარემ ნელ-ნელა ამდენის დაკლებას ერთად მისიკტომა არ ჯობია?!“ — ამბობს ბესარიონი.

აკაკის ბენია და ბეშტია „მოღად ქცეულ“ ჯაშუშობაზე გულისწყრომით საუბრობენ და საიდუმლო სამსახურში მყოფი კონკრეტული პირების დასახელებასაც არ ერიდებიან. „ოხუნჯის“ ფურცლებზე განსაკუთრებით „პროვინციის ამბები“ გამოირჩევა. „ამბები“, რამდენიმე სტრიქონში სხარტად და მოხდენილად გადმოსცემენ რეაქციის თვითნებობის კურორტულ ფაქტებს:

„ქუთაისი — ადგილობრივი თავადი ვახუშტი ჩიპურტანიძის ბავშვებმა თამაშის დროს, ქუჩაში, ერთი ფანჯარა გასტეხეს. საქმეს მსვლელობა მიეცა და მოსალოდნელია საალყო წესები ხელახლა შემოიღონ.

აკეთი — ოზურგეთიდან გვეწვია
ჩვენ სტრუნიკი ლაპარტყავა
და სარჩო თუ რამ გვებადა
წაგვართვა და გაგვარტყავა...

ნიჩბისი — ვილაცამ თავადის ცხენს ძუა მოაქრა. სოფელში დამსჯელი რაზმი მოვიდა. თხოულობენ ან ძუა განუასლონ ან 3000 მან. გადაიხადონ, ან დამნაშავენი აღმოაჩინონ, წინააღმდეგ შემთხვევაში სოფელს ჯარს შეუსვენენ“.

„ოხუნჯის“ მეორე ნომრის პირველ გვერდზე დაბეჭდილ ლექსს ჰქვია „ჩხრეკა, ჩხრეკა, კიდეე ჩხრეკა“. თუმცა ეს ნომერი სააღდგომოა (აპრილის პირველ რიცხვებშია გამოსული), მაგრამ აღდგომა ჟურნალის ავტორებს, ეტყობა, მხოლოდ იმდენად აინტერესებთ, რამდენადაც იგი შირმად გამოადგებათ ცენზურის თვალის ახვევისა და რევოლუციური აზრების

გამოხატვისათვის. ეშმაკის „საიდგომო ფანტაზიაში“ საუბარია იმის შესახებ, რომ მიწაზე ჩამოსული ქრისტე თვითმპყრობელობის აგენტებმა სოციალ-დემოკრატ პროპაგანდისტად მიიხსნეს და ციხეში ჩასვეს.

„ოხუნჯის“ მხოლოდ ორი ნომერი გამოვიდა. ამ სატირული ჟურნალის შემდეგ ნომერს აკაკიმ და გამომცემელმა თინა ბაქრაძემ „ბზიკი“ უწოდეს.

„ბზიკი“ რომ „ხუმარას“ უშუალო გაგრძელებაა, ეს ჩანს პირველ ნომერში მოთავსებული ერთი განცხადებიდანაც, რომლის ბოლო სტრიქონები გვაუწყებენ: „ჩვენ უნდა მივსცეთ უპირატესობა უბინაო და თფილისში უმამულო მუშა ხალხს — ასე გვქონდა გამოცხადებული „ხუმარაში“.

„ბზიკს“ ბოლშევიკი ლიტერატორების ხელი ეტყობა. მასში გამოქვეყნებული მასალების უმეტესობა „მიმინოს“ ეკუთვნის. განსაკუთრებით საინტერესოა ძველქართულით დაწერილი პოლიტიკური პამფლეტი: „სჯულდება დიდისა მის სტოლიპინისა ზღუდესა მას პეტრეს ქალაქისასა“. სჯულდებაში სტოლიპინთან ერთად გამასხარავებულია ოპორტუნისტული, მემარჯვენე პარტიებიც. აი, როგორ მიმართავენ კადეტები ხალხს: „არა გული გითქმიდესთ დიკტატურისათვის ხელში ჩაგდებისა, არა გული გითქმიდეთ მოსპობისათვის თვითმპყრობელობისა ჩვენისა მთავრობისა, არცა მოსპობათ სასახლის ხარჯთა მისთა, არცა ბიუჯეტისა მისისა, არცა სამხედრო-საველე სასამართლოსა მისისა... და არცა ყოვლისა მისთვის, რაიცა აქვნდეს მთავრობასა ჩვენსა და კაპიტალისტთა დიდისა და წმინდისა რუსეთისათა“. ასე, სათითაოდ ალაპარაკებს პამფლეტის ავტორი სხვადასხვა პოლიტიკურ პარტიებს და ამით მკითხველის წინაშე მათს კეშმარიტ მისწრაფებებს ააშკარავებს.

ჟურნალის მეორე ნომერში გამოქვეყნებული ლექსი „ჩემი აღსარება“, რომელსაც ხელს აწერს „ბზიკი“, აკაკი წერეთელს ეკუთვნის. როგორც ჩანს, მენშევიკ ნესტორ კალანდაძეს (ეშმაკი) არ მოეწონა აკაკის ჟურნალებში ბოლშევიკ ლიტერატორ-

თა (ან მათ თანამგრძნობთა) გაბატონება და დასტოვა რედაქცია. ამის შესახებ აკაკი „ჩემს აღსარებაში“ წერს:

„ამგვარათ დასთმო ეშმაკმა
ჩვენი სახლი და კარია,
ეგონა ეითომ ამითი
დღე მომაყუნა მწარია“,

მაგრამ მე მაინც ვიბრძოლებ, „ძირს არ დავუშვებ ფარხსალსაო“, წერს „ბზიკი“ და იქვე განაგრძობს:

„ზოგს უბენ, ზოგსა დევჩხელეტავ,
მკრელია ჩემი ნესტარი, —
ეს მქონდა ძველათ ხელობათ
და ღღესაც ისევ ეს არი...
ნურაინ ფიქრობს მომისპოს
სიბერის ღროსა ღღენია
იოლდეს არ ვარ მარტოკა
კიდევ მყავს შვილნი ძენია“.

საინტერესოა მიმინოს ფელეტონი „ვინ რას ფიქრობს — დამე ძილი რომ გაუკრთება?“. სტოლიპინი ფიქრობს... „აი, გავრეკ მეორეს, მოვიწვევ მესამეს,¹ ვატრიალებ ჩემს ნებაზე და ისე დავაშორებ ხალხს რევოლუციასთან, როგორც სამოთხეს ჯოჯოხეთისაგან“. კრუშევიანს კი ძილშიც მემარცხენეები ელანდება და მზად არის „პოგრომები“ გააჩალოს, მიმინო კვლავ უბრუნდება ფედერალისტთა გაზეთ „ისარს“. „ამას წინეთ აზიანის ქალმა დასწერა „დროში“² რომ „ისარის“ ნომრები შეშათ იყიდებო და უნდა გამოვტყდე, რომ მსართალიც არის“. რევოლუციურ-დემოკრატიული ორგანოს მიერ ბოლშევიკური გაზეთის გამოსარჩლება კიდეც ერთი სასიამოვნო საბუთია იმის დასამტკიცებლად, რომ 1907 წელს აკაკი და მისი თანამოაზრე ლიტერატორები სოციალ-დემოკრატებს ზურგს უმაგრებდნენ.

„ბზიკის“ მეორე ნომრის გამოსვლის შემდეგ (იგი აპრილის მეორე ნახევარში გამოვიდა) სატირული ჟურნალის გამოცემას ცუდი ამინდი დაუდგა. როგორც უკვე აღვნიშნეთ,

¹ ლაპარაკია სახელმწიფო სათათბიროზე.

² „დრო“ — ბოლშევიკური გაზეთი.

რედაქცია დატოვა ისეთმა მნიშვნელოვანმა სატირულმა ძალამ, როგორც იყო ნესტორ კალანდაძე. „ბზიკის“ ნაკბენით შეწუხებული პირები აკაკის მოკვლით ემუქრებიან. „ისრის“ რედაქტორმა გრიგოლ დიასამიძემ თინა ბაქრაძე სამედიატორო სამართლოში გაიწვია. სასამართლომ, რატომღაც საქმე „ისრის“ რედაქტორის სასარგებლოდ გადაწყვიტა. ბეჭდვით საქმეთა კომიტეტში ექვის თვალით უყურებდნენ ყოველ კვირაში გამომავალ „ალმანახს“, რომელიც ფაქტიურად პერიოდულ ორგანოს წარმოადგენდა. იგი ერთიდაიგივე სტილით, ერთიდაიგივე ლიტერატურული ძალებით გაკეთებული, საკმაოდ ორთოდოქსალური მიმართულების ორგანო იყო, სახელი კი ყოველი ორი ნომრის შემდეგ ეცვლებოდა და რედაქტორ-გამომცემლებიც სხვადასხვა ჰყავდა.¹

ერთი სიტყვით, „ხუმარას“ გამოცემა აიკრძალა, მაგრამ აკაკის ბრძენმა გონებამ გამოსავალი მაინც იპოვა.

ადელხანოვის ფეხსაცმელების სახელოსნოში გამომჟღავნებულად მუშაობდა 26 წლის კონსტანტინე ვასილის ძე ვენეცკი. „ხუმარას“ რედაქციის მუშაკებმა გადაწყვიტეს ამ ახალგაზრდა რუსის უპრეტენზიო სახელს ამოფარებოდნენ და კიდევ დაიყოლიეს იგი, რომ გუბერნატორისათვის სატირული ჟურნალის გამოცემის ნებართვა ეთხოვა.

1907 წლის 25 აპრილს კ. ვენეცკიმ განცხადებით მიმართა თბილისის გუბერნატორს მიეცათ მისთვის „ყოველკვირეული იუმორისტული კარიკატურებიანი ჟურნალის — „მასხარას“ გამოცემის ნება. როგორც ჩანს, გუბერნატორი დაეკვივებულა ვენეცკის პიროვნებით და პოლიცემისტერიისთვის დაუვალეზია გაეგო „მასხარის“ მომავალი რედაქტორ-გამომცემლის ვინაობა. 11 მაისს პოლიცემისტერი ატყობინებს გუბერნატორს, მართალია კ. ვენეცკის არსად არ უსწავლია, მაგრამ როგორც

¹ სხვათაშორის, „ბზიკის“ მეორე ნომერს გამომცემლად ხელს აწერს პლატონ გაჩეჩილაძე — შემდგომში წმინდა სოციალ-დემოკრატიული ჟურნალის, „ეკალის“ რედაქტორი.

დედამისი ამბობს, იგი საკმაოდ განათლებული ყმაწვილიაო. გუბერნატორის დაქვევების საბაზი, იქნებ ისიც იყო, რომ კ. ვენეცკის განცხადებაზე (რომელიც სხვისი დაწერილია) ხელს აწერს თითქმის წერა-კითხვის უცოდინარი, ფეხსაცმელბის სახელოსნოს გამომპრცელი.

9 ივნისს კ. ვენეცკიმ მიიღო ჟურნალის გამოცემის ნებართვა და ამით კიდევ ამოიწურა მისი, როგორც „მასხარას“ რედაქტორ-გამომცემლის როლი. მტკიცება არ უნდა იმ ფაქტს, რომ ჟურნალში რომლის ფაქტიური რედაქტორიც აკაკი იყო, კ. ვენეცკი არავითარ როლს არ ასრულებდა.

ივნისის შუა რიცხვებში გამოვიდა „მასხარას“ პირველი ნომერი. იგი იხსნება მიმინოს ლექსით „ხულიგანი დედის ნანა“. ეს ლექსი აკაკის „იმერული ნანინას“ ლიტერატურულ პერსევერაციას წარმოადგენს და რეაქციის დამკაშვების წინააღმდეგაა მიმართული. თუ მივიღებთ მხედველობაში იმ გარემოებას, რომ სამი ივნისის კანონი ესესაა გამოვიდა, მეორე სახელმწიფო სათათბირო გარეკეს და რეაქცია მძვინვარების ზენიტში იმყოფება, — „მასხარას“ პირველი ნომერი თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ კიდევ ერთ უშიშარ შემართებად წარმოგვიდგება. ჟურნალი იმეორებს რუბრიკას „ვინ რას ფიქრობს — ღამე ძილი რომ გაუკრთება“. ჩვენთვის განსაკუთრებით საინტერესოა გლეხთა ფიქრები, რადგანაც ამ ფიქრებში ხაზგასმულია მუშათა და გლეხთა კავშირის ბოლშევიკური ლოზუნგი. მთლიანად მოგვაქვს ეს ამონაწერი:

„გლეხები — არა ბიძიავ! თურმე ძალა ჩვენში ყოფილა!... ისევ ჩვენ თუ მოვუღელთ ჩვენს თავს, თორემ ჩვენ ღმერთიც კი ვეღარ გვიშველის, არამედ თუ დუმა და მთავრობა. კაცო! წავიდნენ ი დალოცვილ-შვილები და ლაპარაკის მეტს არაფერს აღარ ფიქრობენ. ღვთის წინაშე კი, უნდა სიმართლე ვსთქვათ, რომ კაი სიტყვებს ხარჯავდნენ, მაგრამ რა გამოვიდა? მგლის თავზე სახარებას კითხულობდნენ და არიქა, მთაზე ცხვარი აიშალაო! სწორედ ისეა ჩვენი საქმეც. რამდენიც გინდა გვეჩიჩინონ და გვიყვირონ, ჩვენ მაინც ხელს არ გავანძრევთ. მაგრამ მგონია რომ ახლა კი დროა ჩვენც ამოვიღოთ ხმა: ეეე! ისევ მუშები, თორემ ჩვენი საქმე წასულია“. „მასხარას“ პირველ ნომერში 3 ივნისის გაიოსმუშრებაც გვხვდება; ო. შმერლინგის

კარიკატურაზე წარმოდგენილია სტოლიპინი, რომელსაც სანახევროდ უკვე ჩაუელაპაეს სათათბიროს შენობა.

„მასხარა“, როგორც მისი წინამორბედები, განაგრძობს რევოლუციური მასალების გვერდით, ბოკაოხს ნოველების ბექდვას.

სოციალ-დემოკრატ ს. პარტენაშვილის (ი. ირემაშვილი) პამფლეტში „გველეშაპი“ საუბარია ერთი დაჩაჩანაკებული გველეშაპის (თვითმპყრობელობა) უკანასკნელ დღეებზე. საუბარია იმის შესახებ, თუ როგორ მიიტანა აჯანყებულმა ხალხმა გველეშაპზე იერიში, მაგრამ „საიჭიოს აჩრდილმა, ბნელეთის სამეფოდან, მას ძალ-ღონე მოაკრებინა; ცხოვრების ნაძირალებზე დაყრდნობილმა და მათი გახრწნილი სულით შთაბერილმა გველეშაპმა შურის საძიებლად ჯოჯოხეთურად აამოძრავა თავისი შხამიანი მანქანა“. რეაქცია დიდხანს ვერ იბოგინებს, გველეშაპიც სასიკვდილოდაა განწირული „ახლო მომავალში ის ისტორიის ჩარხქვეშ მოყვება და საბოლოოდ გაისრისება“ — ასეთია სატირიკოსის წინასწარმეტყველება.

„მასხარა“ თავიდან ბოლომდე გამსჭვალულია ოპტიმისტური განწყობილებით. მაშინ, როცა მხატვრული ინტელიგენციის დიდი ნაწილი უიმედობას მოუცავს, აკაკის ეს რევოლუციური ჟურნალი ხალხს იმედიანი შეძახილებით ამხნევებს და ამავე დროს მედგრად იმალლებს ხმას „შავრაზმელთა“ წინააღმდეგ:

„გო რ ი. მეორე დუმის გარეკაზე აქ შესდგა შავრაზმელების უზარმაზარი მიტინგი, რომელმაც გამოიტანა შემდეგი რევოლუცია: ვალებთ რა მხედველობაში, რომ მოძრაობა მოკვდა, რაიცა იჭიდანა სჩანს, რომ მეორე დუმაც დღე-ნაკლებ ბავშვით გარდაიცვალა თვითმპყრობელობის კალთაში, გულითადი სიხარულით ვეგებებით ამ დიდებულ და ბრძნულ აქტს და ამიერიდან გულდამშვიდებით ვეძლევიტ ძველებურ მოსვენებას“, ვკითხულობთ ჟურნალში.

„მასხარას“ მეოთხე ნომერი ივნისის ბოლოს გამოვიდა. ეს ნომერი უკანასკნელი აღმოჩნდა. გენერალ-გუბერნატორმა ტიმოფეევმა 30 ივნისს ჟურნალი დახურა უადრესად „მავნე მიმართულებისათვის“.

„მასხარას“ დახურვის საბაზად იქცა ფელეტონი „გოგიას

ჩივილი“. გურული გლეხი გოგია, რომელიც სოფლიდან რე-
აქციას გამოექცა, თბილისში ჩამოდის, მაგრამ აქ უარესი ამ-
ბები ხდება. „ბიჭო „რეაქცია“ გურიაში დავტოვე და ასე ძა-
ლე რავა ამევიდა აქანა“? — უკვირს გოგიას, მაგრამ თბილი-
სელი ნათესავი ამშვიდებს; „რეაქცია ერთი კი არ არის, ახლა
ყოლგან არისო“. ქუჩაში მიმავალ უდანაშაულო გოგიას სტა-
ცეს ხელი „ცოცოე“ (სოციალისტი) ყოფილხარო უთხრეს და
ციხეში ჩასვს. „გოგიას ჩივილიდან“ ამბოხებულ გლეხთა და
მუშათა მრისხანე მუქარა გამოსჴვივის.

„ტფ. გენერალ-გუბერნატორის განკარგულებით, დაკეტეს
ყოველ-კვირეული გაზეთი „მასხარა“. წაიღეს შრიფტი და რე-
დაქტორს კ. ვენეცკის გადაუწყვიტეს ერთის თვით დაპატიმრე-
ბა“ — სიხარულით აუწყებდა თავის მკითხველებს ფედერა-
ლისტების გაზეთი „ისარი“ 1907 წლის 4 ივლისს.

როგორც ჩანს, ჯერ კიდევ „მასხარას“ დახურვამდე, ფიქ-
რობდნენ რედაქციის თანამშრომლები მის ასეთ ბედზე და
წინასწარ შეარჩიეს კიდევ ჟურნალის ახალი გამომცემელი.
კ. ვენეცკის დაპატიმრებამ, ცოტა არ იყოს, შეაშინა თბილისე-
ლი გამომცემლები და სტამბა „სორაპანიც“ მობოდიშებით
ამბობდა უარს ამ „სახიფათო“ ჟურნალთან ხელშეკრულების
დადებაზე.

„მასხარას“ დახურვისთანავე, 4 ივლისს, გლეხ კონსტანტი-
ნე ლაზარეს ძე სალუქვაძეს შეაქვს განცხადება ყოველკვირე-
ული ილუსტრირებული ჟურნალის — „ცეცხლის“ გამოცემის
თაობაზე. აკაკიმ და მისმა თანამოკალმეებმა კარგად იცოდნენ,
რომ გუბერნატორს გული ჰქონდა გაწყალებული სატირული
ჟურნალებისაგან და კიდევ ერთი ასეთი ორგანოს გამოცემაზე
შეიძლებოდა არც კი დათანხმებულიყო. ამიტომაც კ. სალუ-
ქვაძეს შეუდგინეს ჟურნალის ისეთი პროგრამა, რომელშიც
სატირა და იუმორი სრულებითაც არ იყო ნახსენები. როცა
გუბერნატორი დაარწმუნეს იმაში, რომ კ. სალუქვაძე რევო-
ლუციისაგან შორს მდგომი, საიმედო გლეხი იყო, თავს რუსე-
თის ერთგულ ქვეშევრდომად თვლიდა და „სერიოზული“ სა-

ლიტერატურო-სამეურნეო ჟურნალის გამოცემას აპირებდა, მან ბოლოს და ბოლოს, როგორც იქნა, 11 ოქტომბერს (4 თვის დაგვიანებით) მოაწერა ხელი „ცეცხლის“ გამოცემის ნებართვას.

ხანგრძლივი იძულებითი შესვენების შემდეგ, 1907 წლის 30 დეკემბერს, საახალწლოდ, მკითხველმა კვლავ მიიღო რევოლუციურ-დემოკრატიული ჟურნალის ახალი ნომერი „ცეცხლის“ სახელწოდებით. გუბერნატორ-პოლიცემისტრის გასაოცრად კ. სალუქვაძის ჟურნალი „სერიოზული“ კი არა, სატირულ-იუმორისტული იყო და ყდაზე „ლიტერატურულ-სამეურნეო“ ჟურნალის ნაცვლად „კარიკატურებიანი ჟურნალი“ ეწერა. „ეს ნომერი სხვადასხვა მიზეზების გამო დღემდის ვერ გამოვიდა, თუმცა ნახევარი ჟურნალისა ოთხი თვის წინეთ არის დაბეჭდილი“ — იუწყებოდა „ცეცხლის“ რედაქცია.

ალექსანდრე კვაჭაძის საახალწლო ლექსში, მომავლის სხვა სურვილებთან ერთად ავტორს უნდა რომ:

„სიმათლის თქმისთვის არ ისჯებოდე,
მოგნიჭებოდეს მეტი უფლება,
და არ გიქადდეს დამნაშავეს სკამს,
ტანჯულ ჩაგრულის გამოსარჩლება“.

„მიმინო“ სკოლაში გამეფებულ სიბნელისა და ბიუროკრატ პედაგოგთა წინააღმდეგ ილაშქრებს¹, ხოლო მკითხველისათვის სრულიად მოულოდნელად, „ცეცხლში“ უცვლელად გადმო-ბეჭდილია „გოგიას ჩივილი“. სწორედ ის „გოგიას ჩივილი“ „მასხარას“ დახურვის საბაბად, რომ იქცა. რა გარანტია ჰქონდა კ. სალუქვაძეს, რომ მის ჟურნალს პირველსავე ნომერზე არ დახურავდნენ? და მართლაც, ბეჭდვით საქმეთა კომიტეტმა კ. სალუქვაძე პასუხისგებაში მისცა; „ცეცხლი“ კი რატომღაც არ დაუხურავთ. იანვრის ბოლოს (29 იანვარს) გამოსულ მის მეორე ნომერს უკვე ხელს აწერს ვ. კვინტრაძე.

„ცეცხლის“ № 2 დიდად განსხვავდება „ხუმარას“ შთაბო-მავალთაგან. მის გამოცემაში აკაკის მონაწილეობა არ მიუღია². სადღაა რევოლუციურ-დემოკრატიული სატირის მეგრძოლი

¹ ლექსი „ძველი ამბავი“, „ცეცხლი“ № 1.

² 1908 წლის 15 იანვარს აკაკი პეტერბურგში გაემგზავრა.

ხასიათი და მოუერიდებელი, მამხილებელი ტონი. მის ნაცვლად ჟურნალი სავსეა წვრილმანი, მსუბუქი, თემებით . და პირდაპირი გრაფიული ხუმრობებით. თვით ისეთ მკაცრ სატირიკოსსაც კი, როგორც მიმინოა, საკმაოდ ვრცელი ლექსი მიუძღვნია „ახო-ბაძის სპერმატინისთვის“. არაფერს ვამბობთ ბოკაოს ვრცელი ნოველის თარგმანზე უწიგნური კომენტარიებითურთ და საქორწინო განცხადებებზე, რომელთაც ჟურნალი ასე ვრცელ ადგილს უთმობს. რა მოუვიდა „ცეცხლს“, ნუთუ საბოლოოდ დააფრთხო და დააჩოქა იგი ცენზურამ, ან ნუთუ ასე დიდი გავლენა მოახდინა მასზე აკაკის პეტერბურგს გამგზავრებამ? ვფიქრობთ, რომ ამის მიზეზი ერთიც იყო და მეორეც.

კიდევ უფრო უინტერესოდ გამოიყურება „ცეცხლის“ მესამე ნომერი, რომელსაც „ზურნა“ ჰქვია და გამოცემულია დ. აბდუშელის (დ. აბდუშელიშვილის) მიერ. ჟურნალი გავსებულია შიშველი ქალების ფოტოსურათებით და გრ-ის (ი. გრიშაშვილი) უხამსი ნაწერებით ქორწინებისა და ოჯახის საკითხებზე.

„ზურნაზე“ საუბარს აღარ გავაგრძელებთ, რადგანაც იგი მხოლოდ სინანულის გრძნობას ბადებს ჟურნალის წინა ნომრებს გაცნობილ მკითხველში.

მაგრამ „ზურნასაც“ კონფისკაცია უყვეს, 28 მარტს წაიღეს მისი 2000 ეგზემპლარი, ოღონდ იმ მიზეზით კი არა, რა მიზეზითაც მისი წინაპრები დაისაჯნენ, არამედ უწმაწური ტონისა და პორნოგრაფიის აპოლოგიისათვის.

შემდეგ კ. სალუქვაძემ თავისი ჟურნალის პროგრამა გააფართოვა; დაუმატა სავაქრო-სამრეწველო და სოფლის მეურნეობის განყოფილებანი, თანაც სახელი შეუცვალა, „ახალშენი“ დაარქვა და სატირულ-იუმორისტული ელფერი სრულიად დაუკარგა.

რევოლუციურ-დემოკრატიული სატირული ჟურნალისტიკა ჩაკვდა. აკაკის თანამშრომლები დაიფანტნენ. ზოგი სოციალ-დემოკრატებს გადაჰრით მიემხრო და წმინდა სოციალ-დემოკრატიული ორგანოების გამოცემას მიჰყო ხელი, ზოგმა კი რევოლუციაზე ხელი ჩაიქნია და საბოლოოდ დასტოვა მებრძოლი პუბლიცისტის პოზიციები.

შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ აკაკის მეთაურობით 1907 წელს გამოძეული სატირული ჟურნალები გაბედულად იდგნენ რევოლუციური აზრების სადარაჯოზე.

რევოლუციურ-დემოკრატიული მიმართულების ეს ჟურნალები საკმაოდ ფართოდ მიმოიხილავდნენ რეაქციის პერიოდის იმპერიის ცხოვრებას და თანაუგრძნობდნენ რა სოციალ-დემოკრატიას, დაუფარავად აკრიტიკებდნენ სხვადასხვა ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტურ და ოპორტუნიისტულ პარტიებს.

ეს ჟურნალები ფართოდ უღებდნენ კარს სოციალ-დემოკრატ ავტორებს და ცდილობდნენ ამ პარტიის სტრატეგიისა და ტაქტიკის პროპაგანდას, რამდენადაც ეს შესაძლებელი იყო რეაქციის თვითნებობის პერიოდში.

აკაკი წერეთელი, როგორც უბადლო სატირიკოსი და რედაქტორი, ოსტატური მანევრირებით ახერხებდა თავისი სატირული ჟურნალების არსებობის შენარჩუნებას.

აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ამ ჟურნალების ფურცლებზე არ დასმულა რევოლუციაში პროლეტარიატის ჰეგემონობისა და პროლეტარიატის დიქტატურის საკითხი. ჟურნალების ფურცლებზე არ ჩანს პროლეტარიატი, როგორც კაპიტალიზმის მესაფლავე და მთავარი ყურადღება გლეხობისადმი მიპყრობილი. იქმნება შთაბეჭდილება, რომ რევოლუციონერ-დემოკრატი ჟურნალისტები მკაფიოდ ვერ ხედავენ სოციალ-დემოკრატიაში ორი მიმართულების (ბოლშევიკური და მენშევიკური) არსებობას. ამავე დროს ამ ჟურნალების ფურცლებზე ზოგჯერ გაიელვებს შინაური შერიგების ნაციონალურ-დემოკრატიული პრინციპი.

მიუხედავად ამისა, 1907 წლის საქართველოს რევოლუციურ-დემოკრატიული სატირული ჟურნალისტიკა რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდის ქართული საზოგადოებრივი აზრის ერთ სასახლო ფურცელს წარმოადგენს.

თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ე

ნაციონალურ-დემოკრატიული ბურჟუაზიის სატირული ჟურნალისტიკა

„ნ ი შ ა ლ უ რ ი“

„...შესაძლებელია ძალმომრეობით შებოჰონ აზრი-გონება, შეკრან და შეზღუდონ ფიქრი და გრძნობა, ოცნებასაც კი კლიტე დაადონ, შეხუთონ და შეკუმშონ გულის საძირკველიდან აღმონახეთქი ტანჯვა-ვაება, დაადუმონ კენესა-გოდება, მაგრამ სიცილზე კი ვეღარ გაიმარჯვებენ. შეუძლებელია დაციწვა როდისმე შემუსრონ“.

(„ნიშადური“, 1907 წ. № 1)

1906 წლის 27 ივლისს ცნობილმა ქართველმა საზოგადო მოღვაწემ ჟურნალისტმა, რეჟისორმა და მსახიობმა ვალერიან გუნიაშვილმა თბილისის გუბერნატორს მიმართა განცხადებით ყოველკვირეული ჟურნალის — „ნიშადურის“ გამოცემის თაობაზე. განცხადებას თან ახლავს ჟურნალის ასეთი პროგრამა:

1. ბელეტრისტიკა
 2. საზოგადოებრივი და პოლიტიკური ცხოვრების მიმოხილვა ლექსად და პროზად
 3. ფელეტონი
 4. სცენები და მოთხრობები
 5. კრიტიკა და ბიბლიოგრაფია
 6. ილუსტრაცია და კარიკატურა
- წლიური ფასი 5 მან. ნახევარი წლის 3 მან. თითო ნომრისა

10 კაბ.¹ ვ. გუნია იქვე მიუთითებს, რომ ჟურნალი დაიბეჭდება „გოტენბერგის“ სტამბაში, რომელიც ლოლუას ეკუთვნისო.

მეორე დღესვე, გუბერნატორის კანცელარიიდან, თბილისის პოლიცემისტერს მისწერეს: „გვაცნობეთ ვინ არის ვ. გუ-
ნია, რა ხნისაა, რა განათლების და პოლიტიკურად არის თუ
არა საიმედო“.

ქართველი საზოგადოება კი ძალიან კარგად იცნობდა ვ. გუ-
ნიას როგორც გამობრძმედილ რედაქტორ-გამომცემელს, ნი-
კეერ დრამატურგს და ეროვნული თეატრის ერთ-ერთ საიმედო
ბურჯს. რევოლუციის წინა პერიოდში ვ. გუნია რევოლუციურ-
დემოკრატიული რიგებში იყო და როგორც ა. ბურთიკაშვილი
ივონებს², ბოლშევიკებსაც თანაუგრძნობდა. მარტო ის ფაქტ-
რად ღირს, რომ ვ. გუნიას სტამბის გამგედ ლადო კეცხოველი
მუშაობდა, სადაც პროფესიონალმა რევოლუციონერმა სტამ-
ბის მეპატრონის ხელშეწყობითვე რამდენიმე ფუთი ქართულ-
სომხურ-რუსული შრიფტი ჩამოასხმევინა და საიდუმლოდ გა-
გზავნა ბაქოში. ლ. კეცხოველი ვ. გუნიას სტამბაში პროკლა-
მაციებსაც კი ბეჭდავდა. რევოლუციის დამარცხების შემდეგ,
როგორც ჩანს, ქართული პრესისა და თეატრის მეცენატმა
წინანდელი იდეური პოზიციებიდან შესამჩნევად უკან დაიხია.
სოციალ-დემოკრატიაზე გული გაუტყდა და მის უფროს ძმას
რევოლუციურ-დემოკრატიასაც აღმაცერად შეხედა. რეაქციის
წლებში სოციალ-ფედერალისტებს მიემხრო და თანდათან გა-
დაბარგდა ნაციონალ-დემოკრატიული ბურჟუაზიის ბანაკში.

...როცა პოლიციიდან სათანადო ცნობა მოვიდა, თბილისის
გუბერნატორმა 1906 წლის 2 სექტემბერს ხელი მოაწერა „ნი-
შადურის“ გამოცემის ნებართვას. ვ. გუნიამ ჟურნალის გამო-
ცემა მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ შესძლო. დაგვიანების ძი-
რითადი მიზეზი უსახსრობა და ქართული თეატრის კრიზისუ-
ლი მდგომარეობა იყო. თეატრს დახურვის საფრთხე ემუქრე-
ბოდა და მისმა დედაბოძმა „ნიშადურისთვის“ ვერ მოიცალა.

¹ სპ. სსრ სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ფ. 17, აღ. 1. საქმე
№ 5451.

² ბურთიკაშვილი აღ. — რაინდი უშიშარი და გულმართალი, მონოგრა-
ფია ვ. გუნიაზე, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი,
1965 წ.

1907 წლის 26 აგვისტოს გამოვიდა ჟურნალის პირველი ნომერი. ხაზგასმით უნდა აღინიშნოს, რომ „ნიშადური“ აკაკის ჟურნალებისგან განსხვავებით ნახევრად სატირულ-იუმორისტული ორგანოა. მის ფურცლებზე სატირულ-იუმორისტული ჟანრების გვერდით ვხედავთ „სერიოზული“ ხასიათის ლიტერატურულ მასალებს. ლექსებს, მოთხრობებს, პუბლიცისტურ სტატიებს და სხვა. „ნიშადური“ რომ წმინდა სატირულ-იუმორისტული ორგანო არ იყო, ამას მაშინდელი მკითხველებიც გრძნობდნენ; ჟურნალის მე-4 ნომერში მოთავსებულ სარედაქციო წერილში — „ბათუმი შ-ს“ ვკითხულობთ: „პირველსავე ნომერში შეუძლებელი იყო მთელი ჟურნალის ფიზიონომიის ჩვენება. თქვენი მეგობრული რჩევა სასიამოვნოა. ჩვენც იმ აზრისა ვართ, რომ ლიტერატურულ-მხატვრულ მხარეს უპირატესობა ჰქონდეს ჟურნალში. რაც შეეხება სერიოზულისა და იუმორისტულის განცალკევებას არ გეთანხმებით: თვით ცხოვრებაში სატირული და სასაცილო გადახლართულია ერთმანეთში“. სწორედ ეს „გადახლართვა“ ანიჭებს ჟურნალის ხასიათს საგრძნობ ბუნდოვანებას. ჩვენ ყურადღებას ძირითადად „ნიშადურში“ გამოქვეყნებულ სატირულ-იუმორისტული ხასიათის მასალებზე გავამახვილებთ, სხვა წერილებზე კი, მხოლოდ იმდენად შევჩერდებით, რამდენადაც ისინი რაიმე სიახლეს შეიცავენ, ან ჟურნალის მიმართულებას ასაბუთებენ.

1907 წლის 26 აგვისტოდან 1908 წლის 14 სექტემბრამდე¹ „ნიშადურის“ 61 ნომერი გამოვიდა. 1908 წლის 9 მარტამდე (30) იგი კვირაში ერთხელ გამოდიოდა, 9 მარტის შემდეგ კი კვირაში ორჯერ. ჟურნალი დაახლოებით დღევანდელი „ნიანგის“ ფორმატისაა და 16 გვერდს შეიცავს.

„ნიშადური“ ჯერ „გუტენბერგის“ სტამბაში იბეჭდებოდა, 1907 წლის 18 აგვისტოდან კი „სორაპანში“. 1908 წლის 22 აპრილს „ნიშადურის“ ბეჭდვა „სორაპანიდან“ სტამბა „ძმობაში“ გადააქეთ, ხოლო 1908 წლის 4 აგვისტოდან — დახურვამდე, იგი ჟურნალ „საქართველოს“ საგამომცემლო ამხანაგობის სტამბაში გამოდის.

¹ 1908 წლის 14 სექტემბერს „ნიშადური“ დახურეს მანვე მიმართულებისათვის. ამის შესახებ ქვემოთ.

ნიშადურის პირველი ნომრის მოწინავეში ვ. გუნიასე აყალიბებს ჟურნალის პროგრამას: „...ამ თავითვე უნდა ვაღიაროთ, რომ „ნიშადური“ არ იქნება ვიწრო პარტიული ორგანო. არავითარ ცალმხრივობას, მიკერძოებას და პირადობას ადგილი არ ექნება ჩვენს ჟურნალში. ჩვენი პოლიტიკური მრწამსი მარტივია: ჯანუყრელად ცხოვრება რუსეთთან, მაგრამ სრული თავისუფლება შინაურ საქმეთა მართვა-გამგეობაში.“

ჩვენ მომხრე ვართ ევოლუციისა და თანავუგრძნობით ყოველგვარ მოძრაობას, რომელსაც აზრათ აქვს ჩვენი ცხოვრების ძირ-ფესვიანად განახლება... ჩვენს მეზობლებთან, კავკასიის ყველა ერებთან, გვწადიან ძმური კავშირი და პოლიტიკური სოლიდარობა სამართლიანობისა და გულწრფელობის საფუძველზე“.

ჟურნალის რედაქცია სწორად აფასებდა სატირისა და იუმორის გაზრდილ როლს მიმდინარე მომენტში: „განსაკუთრებით მძლავრი და შეუპოვარია სიცილი აწინდელისთანა დროს, როცა თავზეხელაღებული ძალმომრეობა, ურცხვი და შუბლგარეცხილი რეჟიმი განუსაზღვრელ უფლებას აძლევს თავის მდაბალ ინსტიქტებს და ბარბაროსულად დათარეშობს ქედმოხრილ და დაბეჩავებულ ხალხის ზურგზე.“

...გჯეროდეს მკითხველო ჩვენს ყოფაში სიცილი და დაციწვა უფრო სწორედ და უფრო სწრაფად მიგვიყვანს გამარჯვებასა და განთავისუფლებისაკენ...“ „ნიშადურელებმა“ კარგად იცოდნენ რა მოელოდა ჟურნალს, რომელსაც ასეთი მიგრძოლური და მკვეთრად ოპოზიციური პროგრამა დაუსახეს, ამიტომაც პირველ ნომერშივე აცხადებდნენ: „ხელის მოწერა: ჭერ-ჭერობით არ მიიღება, რადგან აწინდელი უგევანო წესწყობილების გამო ჟურნალის ბედ-იღბალი გამოურკვეველია“.

„ნიშადურის“ პროგრამით თუ ვიმსჯელებთ, ჟურნალს თითქმის არაფერი არ უნდა ჰქონოდა სადაო სოციალ-დემოკრატიასთან, გარდა პროგრამის ერთი ბუნდოვანად გამოთქმული მუხლისა, „ჩვენ მომხრე ვართ ევოლუციისა და თანავუგრძნობით ყოველგვარ მოძრაობასო“. მაგრამ „ნიშადური“ პირველ ნომერშივე არ რჩება ერთგული თავისი პროგრამისა. იგი

იმთავითვე ნაციონალ-დემოკრატიული ბურჟუაზიის ორგანოა, ტაშს უკრავს მხოლოდ სოციალ-ფედერალისტებს და ბურჟუაზიული სისასტიკით კრიქაში უდგება სოციალ-დემოკრატიას. მიუხედავად იმისა, რომ სოციალ-ფედერალისტების და სოციალ-დემოკრატების საბრძოლო პროგრამა ზოგ პუნქტში ემთხვევა ერთმანეთს, „ნიშადური“ თავიდანვე აღმაცერად უცქერის „პროლეტარების პარტიას“ და მასთან შერიგებაზე გაგონებაც კი არ სურს. ამ გარემოებამ დააწერინა გულისწყრომით სოციალ-დემოკრატიულ გაზეთ „შურდულს“: „ნიშადურის მიზანია, რაც ს. დ. წინააღმდეგ დაიწერება რაგინდ სათაკილო და სამარცხვინო იყოს პრესის საშვალეებით მისი გამოაშკარავება.¹ მიუხედავად სოციალ-დემოკრატიასთან იდეური უთანხმოებისა „ნიშადურმა“ როგორც პროგრესულმა, დემოკრატიულმა ორგანომ საკმაოდ დასაფასებელი ღვაწლი დასდო ჩვენს განმათავისუფლებელ მოძრაობას და ქართველი ხალხის ეროვნული გათვითცნობიერების კეთილშობილურ საქმეს.

„ნიშადურმა“ ორ წელიწადს იარსება და ამ ხნის განმავლობაში მან შემოიკრიბა გამოჩენილ ქართველ მწერალთა და საზოგადო მოღვაწეთა ყველაზე დიდი ჯგუფი. ჟურნალის ფურცლებზე სისტემატურად თანამშრომლობდნენ: აკაკი წერეთელი, ი. ევდოშვილი, ი. ნაკაშიძე, დუტუ მეგრელი, დავით მესხი (თომა პუსა), ია ეკალაძე, ალ. სარაჯიშვილი, (რიშ-ბაბა), ი. მჭედლიშვილი, ს. ქვარიანი, ი. გოგებაშვილი, ი. გომართელი, ვაჟა-ფშაველა, თ. რაზიკაშვილი, დ. კასრაძე, სვ. ყიფიანი (ხეობელი), ნ. ლორთქიფანიძე, ს. შანშიაშვილი და სხვები. ჟურნალის გამოცემაში აქტიურად მონაწილეობდა, მაშინ ჯერ კიდევ სრულიად ახალგაზრდა პოეტი იოსებ გრიშაშვილი, რომელიც კარგა ხანს ჟურნალში პასუხისმგებელი მდივნის თანამდებობასაც ასრულებდა.

„ნიშადურის“ ავტორთაგან განსაკუთრებული სიმპათიით წარმოგვიდგება მისი რედაქტორის კეთილშობილური სახე. ვალერიან გუნია ამ დროს ქართულ თეატრში დიდი წარმატებით მსახიობობდა და რეჟისორობდა, იყო სხვადასხვა საქველმოქმედო საზოგადოებების წევრი, პარალელურად რედაქტო-

¹ „შურდული“ 1908, № 2, 3 სექტემბერი.

როზდა ორ გამოცემას „ნიშადურს“ და გაზეთ „ისარს“; ეს მაშინ, როცა 1907 წ. № 28-ში „ისარი“ წერდა: „ტფ. საარტიტო საზოგადოების წევრმა მ. ა. ჯაბადარმა გუშინ განცხადება შეიტანა ხსენებული საზოგადოების საბჭოში და აცნობა ქართულ სცენის მოღვაწის და დამსახურებული არტიტის ვალერიან გუნიას გაქირვებული მღვთმარცობა. როგორც ვიცით, ვ. გუნიას ავად არის და ხანგრძლივი ექიმობაა საჭირო, ბ-ნი ჯაბადარი სთხოვს საზოგადოების საბჭოს, ფულით დახმარება აღმოუჩინოს“.

ეკონომიურად და ფიზიკურად ასე დაუძლურებული მოღვაწე ვაჟკაცურად აგებდა პასუხს მისი ჟურნალ-გაზეთების მიერ ყოველი „აკრძალული ილეთის“ ჩატარებაზე. გაზეთი „ამირანი“ თავის 1908 წლის № 1-ში მკითხველებს აუწყებდა: „გუბერნატორის განკარგულებით, გაზეთ „ისარის“ რედაქტორი ვალერიან გუნია 1000 მანეთით დააჯარიმეს 1907 წელს 4 ივლისის გამოცემული სავალდებულო დადგენილებათა მე-4 მუხლის დარღვევისათვის. თუ ამ ჯარიმას ვერ გადაიხდის, 2 თვით დაპატიმრებული უნდა იქნას“.

თავისუფლებისაკენ მოწოდებისთვის თვითმპყრობელობა ციმბირით იმუქრებოდა, ხალხს კი, ამბოხებულ მშრომელ ხალხს, სწორედ გულიდან მომდინარე, გამამხნეველები და დამრავლები მართალი სიტყვა სჭირდებოდა.

ძნელი იყო რედაქტორ-გამომცემლის საქმე, მძიმე იყო ორცეცხლშუა გასატარებელი მისი საზოგადოებრივი ტვირთი.

სოციალ-პოლიტიკური საკითხები „ნიშადურში“.

„ნიშადურის“ უმთავრესი ღირსება მისი მეზობელი ხასიათია. ჟურნალი თავგანწირული შეუპოვრობით იბრძვის თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ, ოცნებობს თავისუფალ სამყაროზე და სოციალური უთანასწორობის აღმოფხვრაზე. „ნიშადური“ გმობს რევოლუციის დამარცხების შემდეგ გამეფებულ რეაქციას და პროგრესულ-დემოკრატიული სულისკვეთებით გაფლენილი მასალებით შედგრად წინ უდგება უსამართლობასა და ძალმომრეობაზე დამყარებულ საზოგადოებრივ ინსტი-

ტუტს. „რა ხერხსა და ღონეს არ ეპოტინება მთავრობა და მისი ყურმოჰკრილი მონა-მოსამსახურე შავრაზმელთა მწერლობა, რომ რუსეთის დიდებული აზრი-იდეალი გახრწნას და გააუბატიუროს“¹ — ვკითხულობთ ჟურნალში. „ნიშადური“ თვით-მპყრობელობას ხშირად სიბერისაგან მიხრწნილ ტარტაროზს აღარებს, ტარტაროზს, რომელსაც აღსასრულის ჟამი დადგომია.

საინტერესოა ჟურნალის № 1-ში გამოქვეყნებული „ჩემი ლოცვა-ვედრება“, რომელიც მეტნაკლებად გამოხატავს „ნიშადურის“ სოციალ-პოლიტიკურ კრედოს: „ღმერთო მაშორე, — ვკითხულობთ ლოცვაში — ყველგან გავრცელებულ რეაქციას, ხულიგნების პროვოკაციას, ჩვენებურს ადმინისტრაციას, სოჭების ექსპლოატაციას, ქართველთ პროლეტარიზაციას, მიწების სოციალიზაციას, ქარხნების ნაციონალიზაციას, დემოკრატების ცენტრალიზაციას,... კერძო საკუთრების კონფისკაციას, ქართველ ქალების ემანსიპაციას, სამინისტროს დეკლარაციას, ტიმოფეევის პუბლიკაციას“.

როცა საქმე შეეხება ძველის დანგრევას და ახალი, თავისუფალი სამყაროს შექმნას, „ნიშადური“ პირდაპირია და საკმაოდ ოპტიმისტურიც. თვით ტარტაროზმაც (თვითმპყრობელობა რ. მ.) კარგად იცის რომ: „მოვლენ ადამიანები... აფრიანებენ თავისუფლების დროშას... გაამეფებენ თანასწორობას და სამართალს. სიყვარული ამოვა იქ. სადაც ჩვენ სიძულვილს ვთესავდით... აღარ იქნება ძალმომრეობა და შინობა... სულთამხუთავო, ჯალათო, სისხლის მწოველო, აღარ ვიქნებით ჩვენ... აღარ... აღარ.“²

„ნიშადურის“ აზრით, პროლეტარიატს თავისი „უკომპასო ბრძოლით“ დამანგრეველი ზიანი მოაქვს არა მარტო ცივილიზაციის, არამედ ვაჭრობისა და მრეწველობის განვითარებისათვის. „ქუთაისში ცხოვრობდა ერთი გენძეხაძე — ვკითხულობთ ჟურნალის № 4-ში — „სამი ბიჭი ტრიალებდა იმის სამიკიტნოში, პლიტაში კი ცეცხლი ენთო, ზედ საკმელები იხარშებო-

¹ „ნიშადური“, № 2, „იდეალების გახრწნა“.

² ნიშადური № 2, 1907, გვ. 13.

და... პერი ჰა! ბიჭო, ვერა სედავ პლიტას ორთქლი ასდის! ეს ზომ ფაბრიკაა! აბა ჰკა მაგას! გენძეხაძე, კაპიტალი!... ძირს გენძეხაძე! ძირს კაპიტალი! და გაქრა ვითარცა აჩრდილი კაპიტალი ქუთაისში. გენძეხაძის სამიკიტნოში ცეცხლი ჩაქრა და თვითონ გენძეხაძე კი დიდებულ სრულიად რუსეთის პროლეტარიატში ჩაეწერა“.

სოციალ-დემოკრატიის უსამართლო ცილისწამებაში „ნიშადური“ უფრო შორს მიდის. მკითხველის წერილში — „შხამიანი ვინ არის“, იგი წერს: „თუ მართლა შხამიანს ენას და კალამს ეძებთ, უეჭველად ჩვენებური რუსეთის ს. დ. პარტიის წევრებს უნდა ესესხოთ. სხვაგან ველარსათ იშოვით. შხამიანობა. საკუთარი მოძმის დასუთქვა, დაშხამვა მხოლოდ მათ შეუძლიანთ“, „ნიშადურს“ მესამე დასელთა სახელის გაგონებაც კი არ სურს, რადგანაც სწორედ მათ უკარნახეს ერს — „სულ სხვა პირი და სხვა სენიო“.

ქურნალის პროვოკაციული თავდასხმის ხშირი ობიექტები არიან სოციალ-დემოკრატთა ლიდერები — ფილიპე მახარაძე, ნოე ჟორდანი და სხვები.

„ნიშადური“ რუსეთის იმდროინდელ სინამდვილეში ვერ ხედავს საზოგადოებრივ ძალას, რომელსაც შეეძლება ხალხს მოუტანოს ნანატრი თავისუფლება: „რომელი წოდებაა სასწაულის მომქმედი. ვინ უნდა დაამკვიდროს თავისუფლება? რუსეთის ინტელიგენციამ — თავის თავისავე უნდობმა, საერთო მოქმედებაში უწვრთნელმა?

რუსის გლეხობამ, უვიცმა, დამშეულმა, ცრუმორწმუნემ, რომელიც რევოლუციაში მებატონის აკლებასა და სტრაჟნიკის მოკვლის იქით ვერ წასულა?

რუსის მუშა ხალხმა, რომელიც თავისუფლების მოედანზე საბრძოლველად ვერ გამოვა თუ მღვდლებმა ხატებით და ჯვრებით არ გამოიტყუეს?“ — კითხულობს ქურნალი. ერთი სიტყვით, „ნიშადურის“ სოციალ-პოლიტიკური შეხედულებანი ვერ სცილდება რევოლუციის მნიშვნელობასა და მის მამოძრავებელ ძალებში ცუდად გარკვეული, ბურჟუაზიული განწყობილების „რევოლუციონერის“ ჩანასახოვანი ცოდნის ჩარჩოებს.

არც რევოლუციის ბედის საკითხებშია ჟურნალი ბოლომდე თანმიმდევრული. ზოგჯერ მას მიაჩნია, რომ ერთობა „გუშინ-დელი თოვლივით გადნა“, რომ რევოლუციის მონაწილენი აჩქარდნენ „ამ საქმეს თანდათან მიყოლა უნდოდა და კიდევ ასრულდებოდა“, რომ „მოქმედმა პარტიებმა იმის მაგიერ, რომ საერთოდ დაწყებული საქმე საერთოდვე დაემთავრებინათ, ერთმანეთში დაეა, ქიშკობა და უპირატესობისა და უფლების დაჩემება დაიწყეს“, და სწორედ ამიტომ, „დიხაც დაწერილმანდა და დაქუცმაცდა ცხოველ-მყოფელი ძლიერება ერთობისაო“. დაასკენის ნიშადურელი პუბლიცისტი. „კარგად ვხედავთ, რომ რევოლუციას მუცელი წაუხდა, მაგრამ მაინც თავს ვიტყუებთ და ველით ოქროს ქოჩრიან თავისუფლებას“¹ — აღნიშნავს იგი სხვა ადგილას.

მაგრამ სწორედ „ნიშადური“, ეს, ერთი შეხედვით, სასოწარკვეთილი ჟურნალი, ზოგჯერ ოპტიმიზმის ნათელ მაგალითს იძლევა და რევოლუციის გამარჯვების რწმენას თამამად გამოთქვამს: „ჩვენ გვსურს ვუთხრათ და ხმამაღლა შევძახოთ ამ სასოწარკვეთილებს, რომ რაც უნდა იყოს, რაც გინდა დაჩრდილული იყოს მომავლის ჰორიზონტი, რაც გინდა შავბნელი ღრუბელი აწვეს ცხოვრებას და უზომო უბედურებასაც გვიქადდეს, — მოძრაობა არ შეწყდება, წინმსვლელობა არ შედგება, ცხოვრება შეუჩერებლად და უშიშრად წინ მიეშურება!“² ან კიდევ: „აუარებელია ახლა, ურიცხვია რაზმი, მთელი ხალხია თავგანწირულთა... მთელი გზა გმირებითაა მოფენილი... ყველას იმედის სხივი უღვივის გულში და მედგრად მიისწრაფის ახალ ცხოვრებისაკენ“³.

სწორედ ეს „ახალი ცხოვრებაა“ მეტად ბუნდოვანი და კითხვის ნიშნებით სავსე ნიშადურელთა თეორიული შეხედულებებში; კიდევ უფრო დახლართული და გაურკვეველია მათთვის „ახალ ცხოვრებასთან“ მისვლის გზები.

„ნიშადური“ ხშირად იგონებს 1905 წლის ბობოქარ

¹ „ნიშადური“ № 7, 1907, გვ. 5.

² „ნიშადური“ № 5, 1907, გვ. 3.

³ „ნიშადური“ № 11, 1907, გვ. 3.

დღეებს. ერთ-ერთ სატირულ ჩანახატში¹ რევოლუციის მონაპოვარს იგი ახალშობილს ადარებს. რომლის გამოჩენამაც ქვეყანა გაახარა, მაგრამ ვერ გაახარა მარტო ბებია ქალი. ამ უკანასკნელმა დახედა თუ არა ახალშობილს, ჩაილაპარაკა: „უნდოლია და უდღეური“.

იდეურ ნიადაგზე წამოჭრილი ნიშადურელთა პოლემიკა სოციალ-დემოკრატებთან (განსაკუთრებით „ემმაკის მათრახის“ ეურნალისტებთან) მომაბეზრებელ კინკლაობაში და პირად შეურაცხყოფაში გადადის. ეურნალის ყველა ნომერში ვხვდებით ეპიგრამებს, პასკვილურ ლექსებს, ფუნაგორიებს, ფელეტონებს — „ემმაკის“, ნ. აზიანის, „თაგუნას“ და სხვათა წინააღმდეგ მიმართულს.

„ნიშადურის“ აზრით საქართველოში პროლეტარიატი არც კი არსებობს. იგი სოციალ-დემოკრატებმა მოიგონეს, რათა თავიანთი არსებობა გაემართლებინათ. ფელეტონში „ქართველი მარქსისტების გამოცდაზე“ ვკითხულობთ:

„— რა არის პროლეტარიატი?

„— პროლეტარიატი თუმცა ჩვენში არ არის, მაგრამ უნდა გავაჩინოთ, ან შევთხზათ, რათა პროლეტარიატის დიქტატურით განვაგოთ მთელი ქვეყნის ბედ-ილბალი“².

ეურნალის № 23-ში იწყება და რამდენიმე ნომერში გრძელდება ხეობელის (ს. ყიფიანი) სტატია „სოციალ-დემოკრატია სოფლად“. ავტორი ცდილობს „დაამტკიცოს“, რომ რეაქციას იმდენად ზარალი არ მიუყენებია სოფლისთვის, რამდენიც სოციალ-დემოკრატებმა თავისი პროპაგანდით, „დიქტატურით“ და „ძარცვა-გლეჯით“.

დამთავრდა თუ არა ხეობელის ცილისმწამებლური სტატიის ბეჭდვა, ნიშადურმა მაშინვე ახალი იერიში მიიტანა სოციალ-დემოკრატიაზე. № 33-დან დაიწყო გამოქვეყნება ვ. წ-ს³ სტატიისა — „სოციალ-დემოკრატია და მისი ბელადი — იდეოლოგი“. ავტორს სასაცილოდ არ ჰყოფნის მარქსისტული მოძღვრება; მისი დიალექტიკური და ისტორიული მატერია.

¹ „ნიშადური“, № 27, გვ. 4.

² „ნიშადური“ № 15. გვ. 14.

³ ფსევდონიმი ჯერჯერობით ვერ გავშიფრეთ.

ლიზმი. „ყოველი მოვლენა თავისი განვითარების დროს თავის-თავს უარყოფს, სიმრავლე გარდაიქმნება თვისებადო და სხვ. უცნაური და საკვირველი როგორ არ არის, რომ ამგვარ ბოდვას მეცნიერებას ეძახიან“¹. „ვ.წ.“ სოციალ-დემოკრატებს უსაყვედურებს აგრეთვე პიროვნების კულტისადმი მხარდაჭერას. „ბნო ესდეკებო! ვაიგეთ, რომ ვისიმე გაღმერთება, თუნდ მარქსისა, შემადრწუნებელია, მიუტევებელი ცოდვად მეცნიერების წინაშე“.²

„ნიშადურის“ აზრით სოციალ-დემოკრატიას ამაოდ მოაქვს თავი გლეხობის მოძმედ და ქომაგად. გლეხობას იგი სანატრელ მიწას ვერ მოუპოვებს, გააღატაკებს და „გააპროლეტარებს“ კი.

„გლეხის დარღები“ ჰქვია № 18-ში გამოქვეყნებულ თომა პუსას (დავით მესხი) ლექსს:

„კაპიტალი, ინდუსტრია,
პროლეტარი, მარქსის ღოგმა!
მოვიდენ და მიქადაგეს,
გულს მომაწვა ბოღმა, ბოღმა...
ალარა ვარ ამის მეტი,
რაში მინდა მათი ღოგმა?!
მიწა მინდა, ის გაღმა —
მე გამოღმა, მე გამოღმა“.

„ეჟურნალის“ № 23-ში გამოჩნდა აკაკის ლექსი სახელწოდებით „ამოუსვი ნიშადური“. ეს ლექსი აკაკის პეტერბურგიდან გამოუგზავნია. საქართველოს ბუღბუღლის ეს პოეტური ნააზრევი იდეურად ძირფესვიანად განსხვავდება რევოლუციის პერიოდის ნიშა ნაქრებისაგან. პოეტი, რომელიც 1905-1907 წლებში სოციალ-დემოკრატების გვერდით იბრძოდა, რატომღაც განაწყენებული გამოიყურება. მას გადაუწყვეტია ზურგი შეაქციოს პროლეტართა პარტიას, რადგანაც იგი „უშადურად“ მიაჩნია, უმადურად, რომლისთვისაც „სულერთია გარეშე თუ შინაური“. იქვე აკაკი მიუთითებს, რომ ჩვენს უბედურ ხალხს „სანუგეშოდ დარჩენია — ერთი მხოლოდ „ნიშადურიო“ და რედაქტორს მხარზე მოწონების ხელს ურტყამს:

¹ „ნიშადური“, № 33, გვ. 2.

² „ნიშადური“, № 34, გვ. 4.

„ლესე! ლესე ნიშადური!
კხედავ გობი აგივსია.
მოსცე ყველას გაბედულად
ამოუსვი ვინც ღირსია!“

რამ გამოიწვია მოხუცი მგოსნის ეს იდეური პერიპეტია? იქნებ პეტერბურგში გამგზავრებამ და საქართველოს რევოლუციური ცხოვრების დროებით მოშორებამ? იქნებ ზოგიერთ სოციალ-დემოკრატ ჟურნალისტზე პირადად განაწყენებამ? იქნებ ილიას უღვთო სიკვდილმა, რომელიც ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტურმა პარტიებმა სოციალ-დემოკრატიას დააბრალეს!? მიზეზი ჯერჯერობით ჩვენთვის უცნობია. ფაქტი კი ის არის, რომ 1908 წლიდან აკაკიმ თავი შორს დაიჭირა სოციალ-დემოკრატიისაგან და თავისი კალმით აღარ სტუმრებია მათს ორგანოებს; თუმცა არც სხვებივით ხელი შეუშლია და მტრად გადაკიდებია. პეტერბურგიდან დაბრუნების შემდეგაც აკაკი სისტემატურად თანამშრომლობს ვ. გუნიას ჟურნალში.

„ნიშადურის“ ხშირი სტუმარია ვაჟა-ფშაველაც. № 23-ში დაბეჭდილი მისი იუმორისტული ნოველა „სცენა“, მგოსნის დიდი სატირული ნიჭის უტყუარი საბუთია. „სცენაში“ გამასხარავებულია ბრაზიანი მღვდელი და გაუნათლებელი ნათლია — „მაღალ ხიზანა“, რომელიც ანგარიშმიუცემლად იმეორებს სულიერი მამის სიტყვებს და თვით ვერ ამჩნევს, რომ ამით სასაცილო მდგომარეობაში ვარდება.

„ნიშადურს“ თავისი აზრი აქვს ქალთა ემანსიპაციაზე. მას მიაჩნია, რომ ქალისა და მამაკაცის უფლებრივი გათანასწორება სოციალ-დემოკრატების მიერ მოგონილი ჭორია ქალების მისამხრობად. ჟურნალის აზრით გათანასწორება თუნდაც იმიტომ არ შეიძლება, რომ ქალის გონება ვერასოდეს ვერ გაუთანასწორდება მამაკაცისას. „ყოველი ქალი თავისი სიცოცხლით კი არ უნდა სცოცხლობდეს, არამედ სხვისით, — იმისით, ვინც უყვარს¹, — „ბრძნულად“ დაასკვნის ნიშადური.

საინტერესოა ჟურნალის აზრი სამღვდელოებაზე. ნიშადურელ კორესპონდენტს არ სწამს ღმერთი, ხოლო „სულიერ

¹ „ნიშადური“, № 21, გვ. 7.

მამათა კრებული“ თვითმპყრობელობის დამცველ, ფარისეველ, მონური მოჩაჩილების მოქადაგეთა ხროვად მიაჩნია.

„ნიშადური“ არც „სოფლის უზენაესს“ — მამასახლისის ივიწყებს. ლექსში „სიმღერა მამასახლისისა“¹ სამარცხვინო ბოძზეა გაკრული ეს „ახალი დროის ბატონი“, რომელიც „სოფლის ქონით სუჭდება“ და გამკითხავი არავინ არის.

ეურნალი თავისებურად ექომაგება სათავადაზნაურო გიძ-ნაზიასაც (მომავალი უნივერსიტეტი — რ. მ.), კარგად ხედავს რა მის დიდ მნიშვნელობას, წერს:

„ბევრი მამა ცდილობს რომ დღეს
ძირიანათ ამოგთხაროს,
მაგრამ ნაცვლად იმათ შეილებს
შენ კი აწედი შენს ტყბილ წყაროს.
ფერს უნდა მათს მცდარ ჰყუას
განა ღირს, რომ უგდო ყური?
უწუროვით როს მოშვიათ
მაშინ უყვართ ცხელი პური.“²

მაშინდელ სოციალ-დემოკრატიულ ორგანოებს წუთითაც არ შეუწყვეტიათ პოლემიკა ნაციონალ-დემოკრატიული ბურჟუაზიის ამ ყველაზე ანგარიშგასაწევ და „ყველაზე მყვირალა“ ეურნალთან. გაზეთი „ნაპერწყალი“ თავის 1908 წლის 31 მაისის ნომერში ათავსებს ვრცელ სტატიას სათაურით „ნიშადურული კამათის ზოგიერთი ნიმუშები“. „მკითხველი“ ეურნალს უკიჟინებს, რომ მან გადაუხვია პირველ ნომერში გამოცხადებულ პროგრამას და შოვინისტურ ორგანოდ იქცა.

ასე დაცურავს „ნიშადური“ რეაქციასა და პროლეტარიატს შორის გადაშლილ ზღვაში, ასე მიაქროლებს მას წვრილბურჟუაზიული ქარი ნაციონალისტური ყურეებისაკენ.

ცხრაასხუთი წლის რევოლუციის მგზნებარე მომღერალი, ახლა კი ნაციონალურ ბურჟუაზიას შეკედლებული, იროდიონ ევდოშვილი ზოგჯერ გაარღვევს რუტინის ქსელს და ძველებურად დაიგრგვინებს:

¹ „ნიშადური“, № 23, გვ. 17.

² „ნიშადური“, № 21, გვ. 3.

„გაქაედა გული! გამწარდა სული!
რის პატიება, რის სიბრალული?
დევ გადიქეს ნიაღვარათა
ხალხის ცრემლი და იმისი წყლული“¹.

„ნიშადური“ და ეროვნული საკითხი

ყველაზე მტკივნეული საკითხი „ნიშადურისათვის“ მაინც ეროვნული საკითხია. ქართველთა საუკუნოვანი ოცნების ასრულება, თვითმპყრობელური რუსეთის კლანჭებიდან სამშობლოს დახსნა — ესაა უმთავრესი და უპირველესი მიზანი. ნაციონალ-დემოკრატიულ ბურჟუაზიას მიაჩნია, რომ ავტონომიის მოპოვებისათვის ურთიერთშორის მეზობელი კლასები და პარტიებიც უნდა გაერთიანდნენ, ხოლო შემდეგ განთავისუფლებულ ქვეყანაში თანდათანობით მოაწყონ სასურველი ეკონომიური და პოლიტიკური წყობა. „ნიშადურს“ გაგონებაც არ სურს, იმისა რომ ეროვნული თვითგამორკვევის უფლებისათვის ბრძოლა საერთო-პროლეტარული ბრძოლის ნაწილია, რომ ჯერ საჭიროა საერთო მტრის — თვითმპყრობელობის განადგურება. აი აქ, ეჭახებიან ერთმანეთს სოციალ-დემოკრატიის და ნაციონალ-დემოკრატიული ბურჟუაზიის ინტერესები.

„ნიშადურის“ აზრით „განვლილმა ბრძოლამ“ საქართველოს ვერაფერი სიკეთე მოუტანა:

„სატრფო კვლავ მტერს ჰყავს დატყვევებული

ხალხი კვლავ კენესის მძიმე უღელში“². — დაასკვნის იგი, მაგრამ იქვე მიუთითებს, რომ საქართველოს განთავისუფლების ყველაზე ხელსაყრელი დრო ახლა დგება. სწორედ ახლაა შესაძლებელი რევოლუციით და ომით დასუსტებულ რუსეთს გამოვსტაცოთ სანატრელი ავტონომია. „ნიშადურელი“ ჟურნალისტი საქართველოს მითიურ ამირანს ადარებს, ამირანს, რომელიც „წინეთ თუ პირქვე ეგდო და ჰკორტნიდნენ, ახლა მუხლის თავებზე წამომდგარა და მრისხანედ გამოიციკირება“. და ჟურნალს უკვირს, რომ ასეთ დროს სოციალ-დემოკრატები რაღაც საერთო ბრძოლაზე, საერთო ინტერესებზე გაჰყვირიან,

¹ „ნიშადური“, № 23, გვ. 8.

² „ნიშადური“. № 24, გვ. 4.

„ნიშადურს“ სჯერა, რომ სოციალ-დემოკრატების პოზიცია სხვა არა არის რა, თუ არა სამშობლოს ღალატი, ერის ინტერესების უგულვებელყოფა.

სოციალისტ-ფედერალისტებს ჟურნალი „ავტობომისტებს“ უწოდებს, ხოლო სოციალ-დემოკრატებს — „ცენტრალისტებს“. სწორედ „ცენტრალისტების“ შეხედულებების ცინიკური გაბიაბრუებაა წამოწეული ჟურნალში წინა პლანზე, ნაცვლად საკუთარი თეორიების კრიტიკული განსჯა-შეფასებისა.

სოციალისტ-ფედერალისტებს პროლეტარიატის დიქტატურა ქვეყნისთვის დამლუპველ გზად მიაჩნიათ:

„მესმის მესმის გულსაკლავი
ხმა თავისა უარყოფის,
ცრუ-მოძღვრების ხმა ქვეყნად ჰქუხს,
შესაცდენად მონად მყოფის.
აღმაშფოთებს ხოლმე ეს ხმა
და ამივსებს სევდით გულსა,
ღმერთო, ეს გზა დამლუპველი —
ააცდინე ჩვენს მამულსა!“¹

ილიას ცნობილი ლექსის მიბაძვით დაწერილი ამ ლექსის დედააზრი კომენტარებს არ საჭიროებს.

ფედერალისტებს ეჩვენებათ, რომ სოციალ-დემოკრატები ეროვნებას უარყოფენ და სამშობლოს ინტერესებს ფეხით სთელავენ.

„ჯერ ერთი, რომ ეროვნება
მე მიმაჩნია ჩირათა;
სამშობლო, კერა, მამული
სისულელეთ და ქირათა“² —

ათქმევინებს „ნიშადური“ ერთ ლექსში სოციალ-დემოკრატს.

„ნიშადურის“ № 20-ში დაბეჭდილია რიშ-ბაბას (ალ. სარაჯიშვილი) ფელეტონი „რა გამოვა რისაგან“. ავტორი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ სოციალ-დემოკრატთა ეროვნული შეხედულებანი უტოპიურია, ისინი მხოლოდ ჭიუტ წინააღმდეგობას წარმოადგენენ სამშობლოს განთავისუფლების გზაზე.

¹ „ნიშადური“, № 17, გვ. 10.

² „ნიშადური“, № 18, გვ. 10.

ფელეტონში მოთხრობილია იმის შესახებ, რომ ერთ მშვენიერ დღეს „დიდმა რუსეთის მფლობელმა“ გასცა ბრძანება — საქართველო გაგვითავისუფლებიაო. ძველი საქართველო თამარ მეფის დროინდელის საზღვრებით, აღგვიდგენიაო.“ ამ სანეტარო ბრძანებას ხალხი აღტაცებით შეხვდა, მხოლოდ სოციალ-დემოკრატებმა გამართეს მიტინგები და გაჰყვირიან „ამხანაგებო! ჩვენ ეგ სრულებით არ გვაკმაყოფილებს — ჩვენ უნდა მოვითხოვოთ მთელი რუსეთის დემოკრატიული რესპუბლიკა... შეგნებული პროლეტარიატის დიქტატურა... ექვსი საათის მუშაობა... ჯამაგირი ერთი ორად... ლუდის ფული... გრუშოვკის ფული... სემიჩის ფული...“ და ბოლოს ამ გაუთავებელი ყაყანის და „მიტინგობიის“ შემდეგ ავტორის აზრით სოციალ-დემოკრატები თვითონვე გააუქმებენ საქართველოს განთავისუფლების ბრძანებას, როგორც მეფის მიერ „პროლეტარიატის დაუკითხავად“ გამოცემულს. როგორც ვხედავთ, საკმაოდ „ოსტატური“ კორია, პროლეტარიატის მებრძოლი პარტიის წმინდა სახელის შესაბაღალავად ფედერალისტთა მიერ მოგონილი.

დროგამოშვებით აკაკი ანუგეშებს და აიმედებს სოციალ-დემოკრატიის მიერ „მოტყუებულ“ ხალხს:

„მართალია მოგატყუეს
 აგიბნიეს გზა და კვალი,
 მაგრამ მაინც თქვენი არის
 სანუგეშო მომავალი.
 თუ რომ გულში არ ჩაიდებთ
 ერთმანეთის მტრობა-ძვირსა,
 „ჭირსა შინა გამაგრება
 ისე უნდა ვით ქვიტყირსა“¹.

„ნიშადურის“ № 43-დან გაგრძელებებით იბეჭდება „ალა-როდიელის“² სტატია — „მტერი ხართ თუ მოყვარენი?“, ეს სტატია ყველაზე სრულად გამოხატავს ნიშადურელთა ეროვნულ იდეოლოგიას. ავტორს კრიტიკის ობიექტად სოციალ-დემოკრატთა ნაციონალური პროგრამა აუღია.

¹ „ნიშადური“, № 30, გვ. 4.

² მიხ. წერეთელი.

„ტყუილია ან ჩვენი მირაბოების იმედი, ან ძველი რეჟიმის დამხობისა რუსეთში, ან, თუ გინდ, რუსეთის თავისუფლება. რომლისგანაც არაერთი ლოლიკით არ გამომდინარეობს საქართველოს თავისუფლება და ეროვნების შენახვა. ბევრი გვინახავს მომავალ შესაძლებელ რუსეთზედ უკეთესი „რეჟიმები“, მაგრამ იქ „საქართველოები ისე კვდებიან, როგორც ახლა ჩვენ მივდივართ განადგურებისაკენ“¹ — წერს ავტორი.

აღსანიშნავია ერთი გარემოებაც, „ნიშადურის“ ნაციონალიზმი შორს დგას შოვინიზმისაგან. ჟურნალი ცდილობს სხვა ერებთან დამოკიდებულების საკითხში სწორი, ინტერნაციონალური პოზიცია დაიკავოს. ერთგან აუწყებს რა მკითხველს განჯაში მომხდარ სომეხ-თათართა შეტაკების ამბავს, ნიშადური წერს: „საზოგადოებაში სამწუხარო ხმები დადის, რომ ყოველივე ზემოთმოყვანილი უბედურების მიზეზი სომხები არიანო.

ძრიელ საექვოა სომხების მხრით, ასეთი, ცოტა არ იყოს, თავხედური საქციელი; ჩვენ უფრო გვჯერა, რომ ამ უბედურებაში პროვოკაცია უნდა იყოს მთავარი მიზეზი“².

„ნიშადურს“ მიაჩნია, რომ მცირე ერებს შორის „შუღლი და კინკლაობა საერთო საქმისათვის მავნებელია: „აპრილში მომხდარ სომეხ-ქართველთა მუშების შეტაკების შემდეგ, ბათუმში ურთიერთშორის ნდობა და გულწრფელობა გაქრა, რაიც მეტად სამწუხარო მოვლენად უნდა ჩაითვალოს“³.

ჟურნალი მტკიცედ დგას ჩვენი ეროვნული ატრიბუტების სადარაჯოზე. ისე მტკიცედ, რომ ერთ-ერთ წერილში ნიკოლორთქიფანიძე ახლადმოვლენილ ლექტორებს — ი. ნაკაშიძეს, ა. ხახანაშვილს, ე. თაყაიშვილს და მ. გედევანიშვილს ჰკიცხავს, იმის გამო, რომ ისინი რუსულად კითხულობენ ლექციებს. „ეროვნული თვითშეგნება, ეროვნული კულტურა და ეროვნული მთლიანობა ქართულის ენის განმტკიცებას თხოულობს და თქვენ კი...“⁴ გულისტკივილით დასძენს დიდი ქართველი ბელეტრისტი.

¹ „ნიშადური“, № 43, გვ. 2.

² „ნიშადური“, № 1, გვ. 7.

³ „ნიშადური“, № 1, გვ. 5.

⁴ „ნიშადური“, № 34, გვ. 7.

ილია ჭავჭავაძის ვერაგული მოკვლის ამბავმა შეაძრწუნა ქართველი ხალხი და ბუნებრივია, ეს დიდი ეროვნული ტრაგედია განსაკუთრებით მძაფრად განიცადა „ნიშადურმა“, რომელსაც, დილაღ, მიაჩნდა თავი ილიას ერთგულ მიმდევრად. ხოლო ამ უკვდავი სამოციანელის მიერ არჩეული გზა — ყველაზე სწორ გზად საქართველოს განთავისუფლებისათვის. მესამე ნომრიდან ჟურნალი სისტემატურად ბეჭდავს მგოსნისადმი მიძღვნილ სტატიებს, ლექსებს და მოკლე გამოხმაურებებს. ილიას თემა ჟურნალისათვის თვეების განმავლობაში ერთ-ერთ მთავარ თემას წარმოადგენს.

„ჩვენი უსაზღვრო სიყვარული და ამ სიყვარულის უსაბამო შელახვისაგან გამოწვეული ვაჟე-ვაება შესაფერ სიტყვებს ვერ პოულობს სულის სიღრმიდან აღმოხეტეილ მწვავე გრძნობათა გამოსატქმელად“ — მოსთქვამს „ნიშადური“ საქართველოს სულიერი მამის ცხედართან.

ილიას დაკრძალვის დღესვე „ნიშადური“ სვამს საკითხს იმის შესახებ, რომ დაუყოვნებლივ იქნას მოძებნილი ილიას მკვლეელი. „უნდა გამოაშკარავდეს ბოროტმოქმედება და მისი საბაბი. სრული ნათელი უნდა მოეფინოს უცოდინარობის წყვედიადს“.

ჟურნალი თვეების განმავლობაში თვალყურს ადევნებდა გამოძიებას და რაკი ოფიციალურმა ორგანოებმა ილიას მკვლეელი ვერ აღმოაჩინეს, მოთმინებადაკარგულმა „ნიშადურმა“ თავის მკითხველებს ერთ-ერთ ნომერში ყოველგვარი ხელჩასაქიდი ფაქტის მოშველიების გარეშე აუწყა: „ილია მოჰკლეს სოციალ-დემოკრატებმა“.

№ 38-ში დაიბეჭდა სტატია „პოეტის მკვლელები“, რომელსაც ხელს აწერს „ქართველი“¹. ავტორი შეწუხებულია ქართული პრესის და საგამომძიებლო ორგანოების უმოქმედობით და სურს თვით გასცეს პასუხი ხალხს ამ თავსატეხ კითხვაზე. — „ხულიგნები“ ილიას არ მოჰკლავდნენ — ასკვნის ავტორი, — არც ისეთი პირადი მტრები ჰყავდნენ ილიას, რომლებიც მის სიცოცხლეზე ხელის აღმართვას გაბედავდნენ“. ილიას მოკვლას „ქართველი“ ხელაღებით აბრალებს სოციალ-

¹ ფსევდონიმი ჯერჯერობით გაუხსნელია.

დემოკრატიულ პარტიას. — სწორედ ამ „დაბრმავებულმა ბრბომ“ მოისყიდა პოეტის მკვლევები!“ — გაიძახის ავტორი და საბუთად მოჰყავს გიორგი ხიზანიშვილის დაკითხვის ტექსტი: „ილია მოჰკლეს ინაშვილმა, ბერბიჭაშვილმა, ფშავლიშვილმა და ერთმა იმერელმა კომიტეტის განკარგულებით“.

„ნიშადურის“ ამ უმართებულო ცილისწამებამ ქართველი საზოგადოების აღშფოთება გამოიწვია. ჟურნალს მაშინვე უკიჟინეს და უკიჟინეს არა მარტო სოციალ-დემოკრატიულმა ორგანოებმა. ამიტომ ილიას მკვლელის დაკონკრეტება „ნიშადურს“ შემდეგში აღარ უცდია, თუმცა სისტემატურად განაგრძობდა წერილების ბეჭდვას სამოციანელთა ბელადის უდიდესი ღვაწლის უკვდავსაყოფად. ჟურნალი მთელი ხუთი ნომრის განმავლობაში პირველ გვერდზე ბეჭდავს შავ ჩარჩოში ჩასმულ მგოსნის ფოტოსურათებს. ილიას ნათელ ხსოვნას „ნიშადურის“ ფურცლებზე გულშიჩამწვდომი ლექსებით და წერილებით ეხმაურებიან ი. ევდოშვილი და ია ეკალაძე, დუტუ მეგრელი და ნატალია გიგაური, ი. მკედლიშვილი და მემედ ბეგ აბაშიძე...

№ 20-ში დაბეჭდილა იაკობ გოგებაშვილის კორესპონდენცია „ილიას ფონდის შესახებ“. დიდი ქართველი პედაგოგი სწუხს, რომ ილიას ფონდი კუს ნაბიჯებით გროვდება, ამ საერთო საქმეში გულგრილობა იაკობს „ეროვნულ სირცხვილად“ მიაჩნია, რადგანაც „სახალხო სკოლები და სამკითხველოები, გახსნილი ილიას ფონდით, დიდს სიკეთეს შესძლენიან მთელს ჩვენს ერს, ნაციას, უმთავრესად კი გლეხებსა და მუშებსა. მისი სახელით დაარსებული სტიპენდიები მაღალ განათლებას აღირსებენ არა ერთს შვილს ხალხისას. ამ ფონდით გამოცემულნი ილიას, აკაკის და ვაჟა-ფშაველას უკვდავნი ქმნილებანი ნათელს მოჰფენენ მთელს ქართველობასა“...¹

„შარშან, 30 აგვისტოს, ხუთშაბათ დღეს, სამის ნახევარზე, საგურამოს გზაზე ქართველებმა დახვრიტეს და ტყვიებით დაეხრილეს საქართველოს შუბლი!“² — წერდა ჟურნალი ილიას მოკვლის ერთი წლის თავზე და იქვე განაგრძობდა

¹ „ნიშადური“, № 20, გვ. 7.

² „ნიშადური“, № 59, გვ. 3.

„ჩერ კიდევ არ დამდგარა ილიას დიადობის აღნუსხვის და დაფასების ხანა: რაც დრო გავა, წლიდან წლობამდე, თან და თან უფრო გაიზრდება, გაბუმბერაზდება, აღმაღლება უმწვერვალეს კენწორამდე ილიას მნიშვნელობა“¹.

როგორც ვხედავთ, ილიას თემა მტკიცედ გადაეჭაჭვა ნიშადურის „ეროვნული ბრძოლის“ იდეას და „ავტონომიისათვის“ თავდადებულმა ჟურნალმა მგოსნის მკვლელობის ფაქტიც კი თავისი ნაციონალური თეორიის საღალატებლად და მოპირდაპირე პარტიის მიმართ ახალი, პოლემიკური დარტყმის მისაყენებლად გამოიყენა.

კიდევ ერთი გზა ამ მისამართით. მე-60 ნომერში „ნიშადური“ მაყურებელს აუწყებს სპარსეთის რევოლუციის ამბავს. ჟურნალი ტაშს უკრავს სპარსელთა განმათავისუფლებელ ბრძოლას და მისი ბელადის — სათარხანის გმირულ შემართებას. იგი სათარხანს სპარსეთის გარიბალდის სახელით ნათლავს. რა იყო მიზეზი სპარსეთის აჯანყებისადმი ესოდენ აღფრთოვანებით გამომხაურებისა? ამის მიხვედრა ძნელი არ არის. იგი ილია ჭავჭავაძის ლექსის ერთი სტრიქონით შეიძლება გამოითქვას: „ღმერთო, ღმერთო ეს ხმა ტკბილი გამაგონე ჩემს მამულში“.

„ნიშადურს“ ეროვნული საკითხი ყველაზე საჭირობოროტო და სადღეისო საკითხად მიაჩნდა, ამასთან ერთად, იგი დარწმუნებული იყო, რომ „ადრე თუ გვიან, ამა თუ იმ გზით, შელახული ეროვნული უფლება მიაღწევს თავის საწადელს: — ცხოვრების განახლებას, თავისუფლების აღდგენას“².

ლიბერატურის და ხელოვნების საკითხები

„ნიშადურის“ ფურცლებზე

„ნიშადური“ — სისტემატურ ყურადღებას. უთმობს ლიბერატურისა და ხელოვნების საკითხებს. იგი, არა მარტო, აუწყებს მკითხველს რაიმე ახალ მოვლენას მხატვრული აზროვნების სფეროში, არამედ ზოგჯერ მის საკმაოდ პროფესიულ, ობიექტურ შეფასებასაც იძლევა.

¹ „ნიშადური“, № 59, გვ. 2.

² „ნიშადური“, № 3, გვ. 3.

ჟურნალი მტკიცედ დგას რეალისტური მწერლობის პოზიციებზე. მაგრად ჩაჩაზა რა კარები „მოდური მწერლობისათვის“, ხშირად დასცინის კიდევ დეკადენტურ ლიტერატურას, როგორც პირდაპირ, ისე შეფარვით, გადატანით, ირონიულად. № 41-ში დაბეჭდილია პაროდია „დეკადენტური ლექსი პროზათ“ (თავისის დეკადენტურის ქართულით). ლექსი უსაგნო, მოდური, შინაარსისგან დაცლილი, უფერული ლიტერატურის ოსტატურ მხილება-გაბიაბრუებას შეიცავს:

„მე არ ვხედავდი მას.

მე მხოლოდ ეგრძნობდი მის არსებობას მთელი ჩემი არსებით.

იგი არსებობდა განუსაზღვრელ-განუზომელ სივრცე-სიფართოეში“¹. — და ა. შ. ამასთან ერთად, „ნიშადურს“ სამართლიანად მიაჩნია „პოეზია ადამიანის გულში საიმედო მარგალიტების აღმომჩენად“² და ეჩვენება, რომ „დღევანდელი ჩვენი ცხოვრებიდან თითქმის სავსებით განდევნილია ადამიანის სულის წარმტაცი, მაღალი პოეზია. ყველა შფოთავს, ყველა ცხოვრების განკარგებას, თავისუფლებისაქენ გზის გახსნას ცდილობს და სიმღერა-გალობისათვის, რასაკვირველია, არავის არა სცალია. მწერლობასა და ცხოვრებაში გამეფებულია მშრალი, მეგრძოლი (რ. მ.) კილო!“³

სწორედ ჟურნალის ფურცლებზე ვერ ვხედებით თანმიმდევრულ გატარებას, იქვე გამოთქმული თეორიული შეხედულებებისას. „ნიშადური“ გაცეხებულია თემატურად ერთფეროვანი, ერთპლანოვანი და მხატვრულად უსუსური ლექსებით. ზოგიერთი დიდი მწერალიც კი (აკაკი, ნ. ლორთქიფანიძე, ი. გრიშაშვილი) ჟურნალის ფურცლებზე საკმაოდ უსუსურად გამოიყურება. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ გამომდინარე თავისი იდეური პოზიციიდან სოციალ-დემოკრატი მწერლების შეფასებაში „ნიშადური“ აშკარად ტენდენციურია. ერთ-ერთ წერილში „ნიშადური“ სოციალ-დემოკრატ ლიტერატორებს

1 „ნიშადური“, № 41.

2 „ნიშადური“, № 23, ი. ნაკაშიძე — „დავიწყებული პოეზია“.

3 „ნიშადური“, № 23.

„ცრუ პოეტებად“, „გაიძვერა საქმისნებად“ და „მეცორეებად“ მოიხსენიებს.

სამაგიეროდ, № 20-ში დაბეჭდილ „საახალწლო ზოტბა-მილოცვაში“ „ნიშადური“ დამსახურებულად ქება-დიდებას ასხამს აკაკის, ვაჟას და იროდიონ ევდოშვილს. „მათ წმინდა საქმეს, ერის საკეთილდღეოდ შესრულებულს“ დაუვიწყარ ღვაწლად თვლის და თავდადების მისაბაძ მაგალითად ასახელებს.

ჟურნალის № 23-ში დაბეჭდილია ბაჩანას მშვენიერი ლექსი — „ვინა სთქვა საქართველოზე“. თავისუფლებისათვის იარაღით ბრძოლისაკენ მომწოდებელ ამ ლექსს ერთგვარი დიქსონანსი შეაქვს „ნიშადურის“ ერთფეროვან და სევდიან პოეზიაში.

„ნიშადური“ მოწონებით იხსენიებს დიდ ხელოვანს — ალ. სუმბათაშვილ-იუეინს. „დიდ მხარდაჭერად“ მიაჩნია მისი „ლა-ლატი“, მაგრამ ერთი რამ რჩება სანაღვლოდ:

„ნიჭით მალალი ივერიელი,
ცივ ჩრდილოეთსა მიჰკედლებია;
იქ აელერს ჩანგსა ათრთოლებულსა,
ტურფა სამშობლოს დაპშორებია“.¹

ჟურნალი სისტემატურად ბეჭდავს საზღვარგარეთელ და ქართველ მწერალთა ფოტოსურათებს სათანადო კომენტარებითურთ. უცხოელ ხელოვანთაგან საინტერესო წერილებია გამოქვეყნებული ეზოპეს, ტოლსტოის, ვიქტორია კოლონნას, ბიჩერ სტოუს, ნადსონის, ჯუზეპე ვერდის, გარიბალდის, ა. ჩეხოვის, მიქელანჯელოს და სხვათა შესახებ. აგრეთვე „ნიშადური“ ხშირად თარგმნის ბაირონს, შელის, ჯ. ზოკოჩოს, ნადსონს, შექსპირს, ოსკარ უაილდს...

„ნიშადურის“ ფურცლებზე უნვადაა წარმოდგენილი თეატრალური კრიტიკა. ჟურნალს მიაჩნია, რომ ჭეშმარიტი თეატრალური კრიტიკა წუწუნს და ძაგებას კი არ უნდა იწყებდეს ახალი სპექტაკლების მისამართით, არამედ თამამად იკვლევდეს, თეატრს გზებსა და საშუალებებს უჩვენებდეს შემოქმე-

¹ „ნიშადური“, № 24.

დებითი წინსვლისათვის. ამის საილუსტრაციოდ შეიძლება მოვიტანოთ № 28-ში დაბეჭდილი „ახალგაზრდა მსახიობის“ პამფლეტი — „ინტელიგენტ „სევდას“ საყურადღებოდ“. პამფლეტში გაკრიტიკებულია „სევდას“ ხელმოწერით გამოსული ბროშურა — „ქართული თეატრი, მისი დღევანდელი მდგომარეობა“, — როგორც აშკარად ყალბი, ცალმხრივი და პესიმისტური განსჯა თეატრის ნამოღვაწარისა.

„ნიშადური“ არც მუსიკალურ ხელოვნებას ტოვებს უყურადღებოდ. ჟურნალში ვკითხულობთ საინტერესო ცნობას მაშინ ჯერ კიდევ ახალგაზრდა კომპოზიტორ ზაქარია ფალიაშვილზე. პორტრეტის წარწერა სხვათაშორის გვაუწყებს: „სამი წელიწადი დაჰყო მოსკოვის კონსერვატორიაში და გაათავა კიდევ 1902 წელს შესაფერის დიპლომით. იმავე წელსვე ჩამოვიდა თბილისში და მიწვეულ იქნა სათავადაზნაურო გიმნაზიაში მუსიკის მასწავლებლად... ზაფხულობით დაიარება სოფლად და ფონოგრაფის შემწეობით სწერს სხვადასხვა ქართულ ხმებს ნოტებზედ და შემდეგ ხელოვნურად ამუშავებს ხოროსა და ორკესტრისათვის...“

ზაქარია ფალიაშვილი ჩვენს ახალგაზრდობაში ყველაზე უფრო ნიჭიერი, მუყაითი და განვითარებული მემუსიკეა და ეჭვი არ არის, დიდ სამსახურს გაუწევს ჩვენს ეროვნულ მუსიკას... როგორც გავიგეთ, ზ. ფალიაშვილი უკვე შესდგომია საკუთარ ქართული ოპერების შემუშავებას¹. ახალგაზრდა კომპოზიტორის მიმართ ასეთი იმედიანი დამოკიდებულება და მისი შემოქმედებითი მომავლის უტყუარი წინასწარმეტყველება ნიშადურელთა სწორ მუსიკალურ-კრიტიკულ ალლოზე მიგვითითებს.

„ნიშადურის“ დახურვა

თვითმპყრობელური რუსეთის კაბალიდან საქართველოს გამოხსნის იდეის ასე აშკარად ქადაგებისათვის, ბუნებრივია, „ნიშადურს“ და მის რედაქტორს მეფის დამქაშები თავზე ხელს როდი დაუსვამდნენ. ბეჭდვით საქმეთა კომიტეტისა და

¹ „ნიშადური“, № 29.

საოლქო სასამართლოს არქივებში შემონახულია არაერთი დოკუმენტი ვ. გუნიას პასუხგებაში მიცემის ან დაჯარიმებისა საცენზურო ნორმების დარღვევისათვის.

ვ. გუნია გრძნობდა „ნიშადურის“ აღსასრულის მოახლოებას და მან 1908 წლის 4 სექტემბერს („ნიშადურის“ დახურვამდე ათი დღით ადრე) მიიღო ჟურნალ „საქართველოს“ გამოცემის ნებართვა; 14 სექტემბერს კი გენერალ-გუბერნატორმა რიაზინკინმა სამუდამოდ დახურა „ნიშადური“ უაღრესად მავნე მიმართულებისათვის. რა იქცა ჟურნალის დახურვის საბაბად?

№ 60—61-ში გაგრძელებებით დაიბეჭდა სტატია — „ჩვენ და სამნი“, რომელსაც ხელს აწერს „ალაროდელი“. სტატიაში ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ საუკუნეების მანძილზე საქართველოს ისტორიულ ბედზე დიდ ზემოქმედებას ახდენდა სამი ძლიერი მეზობელი — ოსმალეთი, სპარსეთი და რუსეთი. ოსმალ-სპარსთა შემოსევებმა თუმცა ძლიერ დაასუსტეს, მაგრამ მაინც ვერ დააჩოქეს, ვერ გაანადგურეს საქართველო და ახლა „რაც სპარსელებმა და ოსმალებმა ვერ წაგვიხდინეს, ის რუსეთის ბიუროკრატია დაამთავრა. თუ ოსმალები რჯულს გვართმევდნენ, რუსეთის ბიუროკრატია რჯულის გარდა ყოველისფერს ენასა და ტერიტორიას, სიმდიდრესა და თავისებურებას... ხოლო როდესაც ვიუკადრისეთ მეგობრულად შემოსული მტრის უღელი, ოსმალების მძვინვარება მის მძვინვარებასთან შედარებით ზღაპარი გამოდგა“¹. ისტორიის ჩარხი საბოლოოდ მაინც წაღმა ბრუნავს. სამივე ქვეყანაში ერთდროულად მძვინვარებს რევოლუცია. მართალია, რუსეთის რევოლუცია დროებით დამარცხდა, მაგრამ „რადღა ერთხელ შეიძვრის ხალხი მთელი თავისი სოციალური ვითარების შესაცვლელად, ვერავითარი რეაქცია და მთავრობათა გამარჯვება ვერ შეაჩერებს ამ უზენაესს მისწრაფებას მთელი საზოგადოებისა. ადრე თუ გვიან საბოლოო შედეგი მოძრაობისა მაინც საუკეთესო შეცვლაა საზოგადოებრივი ცხოვრებისა“ — ასეთია რწმენა „ნიშადურელი“ ჟურნალისტისა — საქართველოს ბედი უახლოეს მომავალში უნდა გადაწყდეს, და თუ აუცილებელია, ამ სამ

¹ „ნიშადური“, № 60, გვ. 2.

მეზობელთაგან, იგი რომელიმეს ემხრობოდეს, უფრო სასურველია კავკასია „ოსმალეთისკენ მიიხაროს“, ვიდრე მძიმე ჩრდილოეთელ მეზობელს ჩაუვარდეს კლანკებში“. ყოველივე ამის შემდეგ რედაქციას ჰყოფნის გამბედაობა სტატიას მიაწეროს — „დასასრული იქნება“, მაგრამ დასასრული აღარ ყოფილა. ეს სტატია იქცა ჟურნალის დასასრულის შიზეზად.

„ნიშადურის“ დახურვიდან ცოტა ხნის შემდეგ ვ. გუნია იწყებს ახალი ჟურნალის — „სამშობლოს“ გამოცემას. ამასთან დაკავშირებით, თბილისის გუბერნატორმა გენერალ-გუბერნატორს მისწერა: „თქვენთვის ბრძანებით 14 სექტემბერს შეაჩერეთ ნიშადურის გამოცემა მისი უკიდურესად მავნე მიმართულებისათვის, ოქტომბრიდან კი გუნია იწყებს ჟურნალ „საქართველოს“ გამოცემას, რომელსაც ზუსტად ისეთივე მიმართულება აქვს, როგორც „ნიშადურს“ ჰქონდაო. ასე რომ, თქვენი ბრძანება სამხედრო მდგომარეობის პერიოდში ვ. გუნიასათვის პერიოდული ორგანოს გამოცემის უფლების ჩამოართმევისა, მას სრულებით არ შეხებიაო“¹, — გულისტკივილით წერს გუბერნატორი.

რიაზინკინმა მაშინვე გამოასწორა თავისი „შეცდომა“ და 1908 წლის 2 დეკემბერს ხელადებით დახურა „საქართველო“. არც ამან დააცხრო „ნიშადურის“ მგზნებარე გამომცემელი. მან აკრძალულ ჟურნალს სახელი შეუცვალა და „სამშობლო“ დაარქვა. „სამშობლოს“ პირველივე ნომერს სტამბაში „ესტუმრა“ ჟანდარმერია. ნომერი აკრძალეს. გამომცემლობა სამუდამოდ დალუქეს და ვ. გუნიას ხელწერილი ჩამოართვეს, რომ სამხედრო წესების გაუქმებამდე პერიოდული ორგანოს გამოცემაზე ფიქრიც აღარ გაეხედა.

ამით დამთავრდა ქართველი ნაციონალ-დემოკრატიული ბურჟუაზიის ერთი ღონიერი ჟურნალის ისტორია.

¹ საქ. სსრ ცენტრ. სახელმწიფო არქივი, ფ. 17, არქ. 1, ს. № 6375.

თ ა ვ ი მ ა ხ უ თ ე

სოციალ-დემოკრატიული საბირული ჟურნალები

„შუამავალი“

1906 წლის 10 ოქტომბერს „თბილისში მცხოვრებმა“ სილოვან გიორგის ძე კეკელიძემ გუბერნატორს მიმართა განცხადებით, დაერთო გაზეთ „შუამავლის“ გამოცემის ნება. 1906 წლის 30 ნოემბერს ს. კეკელიძემ მიიღო ნებართვა, რომელშიც ყოველდღიურ გაზეთ „შუამავლის“ პროგრამა ასე განისაზღვრა:

1. პოლიტიკური მიმოხილვა
2. დეპეშები
3. პრესის მიმოხილვა
4. ქრონიკა
5. смесь
6. განცხადებები

როგორც პროგრამიდან ჩანს, ს. კეკელიძეს თავიდან არ ჰქონია განზრახული სატირულ-იუმორისტული ორგანოს გამოცემა. შემდეგ მან, ეტყობა, გადაიფიქრა ყოველდღიური გაზეთის გამოცემა, „შუამავლის“ პროგრამა გააფართოვა და მას სატირულ-იუმორისტული მიმართულება მისცა. გენერალ-გუბერნატორის 1907 წლის 13 ივლისის ბრძანებაში ვკითხულობთ:

4 «Согласно заявлению редактора-издателя С. Г. Кекелидзе, поданному 11 сего июля, программа газеты «Швамавали» дополнена им следующими отделами: 1. Статьи по вопросам текущей жизни. 2. Фельетоны, беллетристика, стихотворения. 3. Рассказы, анекдоты,

იუმორისტინესკიეს პროიზვედენიე, პისუმა ვ რედაკციუ, პოტა. 4. ილლუსტრაციი, პორტრეტი, შარჟი ი კარიკატურა¹.

„შუამავლის“ პირველი ნომერი 1907 წლის 15 ივლისს გამოვიდა. № 1-ის მოწინავეში ნათქვამია: „შურდულის“ მაგიერ დროებით გამოდის „შუამავალი“. როცა დრო მოვა, ჟურნალი „შურდული“ ყოველ კვირა დღეს გამოვა, უკეთუ „სხვა და სხვა მიზეზებმა“ ხელი არ შეუშალა და უდროვოდ არ გარდაიცვალა“². რომელ „შურდულზეა“ აქ ლაპარაკი? ჟურნალი „შურდული“ თითქმის თვენახევრის შემდეგ იწყებს გამოსვლას (1907 წლის 8 სექტემბერს) და იგი „შუამავლის“ პირდაპირ გაგრძელებას წარმოადგენს. მაშ რატომ აცხადებს რედაქცია რომ „შუამავალი“ „შურდულის“ ნაცვლად გამოდის? საქმე შემდეგშია. ს. თავდიშვილმა („შურდულის“ რედაქტორი) ს. კეკელიძეზე უფრო ადრე აიღო ჟურნალის გამოცემის ნებართვა. გაზეთებში გამოქვეყნებული განცხადებების მიხედვით „შურდული“ 8 ივლისს უნდა გამოსულიყო, მაგრამ სწორედ 8 ივლისს გაზეთი „დილა“ იუწყებოდა: „ჩვენ გვთხოვენ გამოვაცხადოთ, რომ რედაქციისაგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო ყოველკვირეული იუმორისტული ჟურნალი „შურდული“ 8 ივლისს, დღეს, ვერ გამოდის“³. ერთი კვირის შემდეგ გამოსული ჟურნალი „შუამავალიც“ ხომ სოციალ-დემოკრატიული ორგანო იყო; ამასთან ერთად, როგორც ჩანს, მათ თითქმის ერთი და იგივე ავტორები ჰყავდათ შემოკრებილი და იქნებ რედაქციების გაერთიანებასაც კი აპირებდნენ. ჩვენის აზრით, ამიტომ გააკეთა „შუამავალმა“ პირველსავე ნომერში ასეთი განცხადება.

როგორ განსაზღვრავდა ჟურნალი თავის მომავალ პროფილს? „ჟურნალის მიზანია დარაჯათ უდგეს თანამედროვე ცხოვრებას და აღნიშნოს ყოველივე საყურადღებო ფაქტი. „შურდული“ სამასხარაო ჟურნალი არ არის. ის ეცდება სერიოზულათ შეეხოს თანამედროვე საკითხებს და ისეთი კილოთი სწეროს, რომ მტერს „შურდულივით“ მოხედეს გულში და

¹ საქ. სსრ სახელმწიფო ცენტ. ისტორიული არქივი, ფ. 17, აღ. 1, საქმე № 5461.

² „შუამავალი“, № 1, გვ. 2.

³ „დილა“, 8 ივლისი; 1907 წ.

მოყვარეს სიამოვნების ღიმილი მოგვაროს“¹. ასე მოკლედ და შეფარვით დაახასიათა ჟურნალმა თავისი მიზანი. ხოლო რედაქციის განცხადება — „შერღული“ სამასხარაო ჟურნალი არ არის“, სრულებით არ ნიშნავს იმას, რომ იგი სატირულიუმორისტულ ორგანოდ ყოფნას უკადრისობს.

„შუამავალი“ სულ რვა ნომრად გამოვიდა. ჟურნალში თანამშრომლობდნენ პ. ირეთელი, ეშმაკი, იასამანი, ს. კეკელიძე, და სხვები.

„შუამავალი“ პირველი ნომრიდანვე იღებს პოლიტიკურ კურსს და ეს კურსი მტკიცედ განსაზღვრული მეზობლი პოლიტიკური ჟურნალის საკმაოდ სახიფათო, მაგრამ სახელოვანი გზისკენაა მიმართული.

სატირულ ალეგორიაში — „ბედნიერია თბილისი“, იგი რამდენიმე ოსტატური შტრიხით გვისურათებს რეაქციის მთარახვევ მგმინავ ქალაქს, სადაც „პიროვნების ხელშეუხებლობა ისე მტკიცედაა დაცული, რომ საღამოს რომ დაგეძინება, აღარ იცი მეორე დღეს ლოგინში შენედები თუ საიქიოს, მეტეხის ციხეში თუ უჩასტკაში“². ამ პატარა ფელეტონში პ. ირეთელი აკრიტიკებს „ქალაქის მამებსაც“ და მსხვილ მრეწველებსაც, „უმუშევრებს ფრიად ზრდილობიანად რომ უთხრეს უარი სამუშაოზე“. აკრიტიკებს ქალაქის სამმართველოსაც და „შავრაზმელთა ბრბოსაც“. ასეთი ფართო მასშტაბით დაიწყო „შუამავალმა“ თავისი საბრძოლო ცხოვრება.

ჟურნალი ყოველთვის ექომაგება მუშებს და გლეხებს. როგორც სოციალ-დემოკრატიულ ორგანოს შეჭმერის, მათი მისწრაფება საკუთარ, სისხლხორცეულ საქმედ მიაჩნია № 2-ში დაბეჭდილ განცხადებაში სატირის მსხვერპლი გამხდარა მოიჯარადრე, რომელმაც უმიზეზოდ დაითხოვა მუშები: „ერთხელ ამ ერმილეს კითხეს, რატომ ითხოვ შეგნებულ მუშებს ადგილიდანო? ერმილეს პასუხი ასეთი იყო: „იმიტომ

¹ „შუამავალი“, № 1, გვ. 2.

² „შუამავალი“, № 1, გვ. 2.

ვითხოვ, რომ შეგნებული მუშები სოც-დემოკრატები არიან და სოც-დემოკრატებმა კბენა იცანო“ (ერმილეს დავიწყებია, რომ სოც-დემოკრატები ღორის სორცს არ ჰამენ)“.¹

რეაქციის მიერ რუსეთში გაბატონებული კატორღული ვითარება ჟურნალმა მოკლედ და ნათლად გამოხატა სატირულ სცენაში, რომელსაც „სცენა საიჭიროს“ ჰქვია:

„მოდის ფრანგი

კარისკაცი — საიდან მოდიხარ, ვინ ხარ?

ფრანგი — საფრანგეთიდან, ფრანგი ვარ.

კარისკაცი -- წადი ჯოჯოხეთში

მოდის რუსი

კარისკაცი — საიდან მოდიხარ, ვინ ხარ?

რუსი — რუსეთიდან, რუსი ვარ.

კარისკაცი — შენ ჯოჯოხეთში უკვე ყოფილხარ,
წადი ახლა სამოთხეში“.²

„შუამავლის“ ირონიულ გადაკერაში „კახეთის საზოგადოების“³ მუშებისადმი, ძნელი არ არის ბრძოლისაკენ მოწოდების შემჩნევა: „აბა ბრძოლით ვის რა მოუპოვებია? აგერ რუსეთის პროლეტარიატიც კი იბრძვის, მარა რა გააყეთა? რომ ჩუმად ყოფილიყო და ბუნტობა არ დაეწყო რუსეთის ბიუროკრატია ამდენ ხანს ყველაფერს დაუთმობდა. განა რუსეთის ბიუროკრატია „კახეთის საზოგადოებაზე“ ნაკლები გულკეთილია?“⁴

როგორია „შუამავლის“ დამოკიდებულება მესამე სახელმწიფო სათათბიროსადმი? ჟურნალს მიაჩნია, რომ სათათბირო არის შესანიშნავი ლეგალური ტრიბუნა სოციალ-დემოკრატი ღეპუტატებისათვის, მაგრამ ამავე დროს, იგი მწარედ დასცინის კადეტთა, ესერთა და სხვა წვრილბურჟუაზიულ პარტიათა წარმომადგენლებს, რომელთაც გაუთავებელი ლაქლაქით სურთ ააცდინონ ხალხთა წარმომადგენლობა თავისი ნამდვილი გზიდან. საქმიანი საუბრის ნაცვლად პურიშვევიჩები და შულ-

1 „შუამავალი“, № 2, გვ. 6.

2 „შუამავალი“, № 1, გვ. 8.

3 მეღვინეთა სამრეწველობა გაერთიანება (რ. მ.).

4 „შუამავალი“. № 1, გვ. 6.

გინები ასეთ შეკითხვებს სვამენ: „რატომ კიდიათ გოროდო-
ვებს რევოლუციები მარჯვენა გვერდზე, თითქო მარცხენა
გვერდი არ ქონდეთო?“ და სხვ. ამასთან ერთად ჟურნალის
რედაქციას ღრმად აქვს შეგნებული, რომ სათათბირო თავის
თავს არ ეკუთვნის. მისი ყოფნა-არყოფნა თვითმპყრობელობის
ხელშია და აქედან გამომდინარე, მისი „უშუალო მეუფე“ სა-
თათბიროს უკარნახებს მხოლოდ იმას და ზუსტად იმას, რაც
თვითმპყრობელობას ეამება. „შუამავალი“ დასცინის ესერების
პარტიას, რომელსაც კიდეც ვერ გადაუწყვეტია რა აკეთოს:
„ჯერ სოციალიზმის დაარსება და მერმე თვითმპყრობელობის
მოსპობა, თუ ჯერ თვითმპყრობელობის მოსპობა და მერმე
სოციალიზმის დაარსება“.¹

„შუამავლის“ მხატვრული დონე „ნიშადურთან“ შედარე-
ბით მაღალია. იგი არსად არ მიმართავს წმინდა პუბლიცის-
ტურ, დიდაქტიკურ, ხელოვნურად გაჭიანურებულ მსჯელო-
ბებს. ჟურნალის რედკოლეგიას კარგად ესმის, რომ ბრძოლის
საწარმოებლად სატირა და იუმორი ლიტერატურულ საშუა-
ლებათაგან ყველაზე ნაცადი და სასარგებლო გზაა. მაგალი-
თად, როცა უნდა ხაზი გაუსვას რეაქციის თარეშს დაბა სამტ-
რედიის სოფლებში, „შუამავალი“ სარკასტულად აღნიშნავს:
„სწორედ ახირებული დაბაა ჩვენი სამტრედია! ხშირათ ისეთი
ამბები ხდება აქ, რომ გასაოცარია. წარმოიდგინეთ იმდენათ
გაზარმაცდა გლეხკაცობა, რომ ამ რამოდენიმე დღის წინათ
ასამდე კაცი სატუსალოში გადასახლდა, აქაო და ყანის მუშაო-
ბას და სიცხეში ყოფნას ციხეში ჯდომა ჯობიაო. „საკვირველ
არიან გლეხნო სამტრედიისანო საქმენი თქვენნი?“²

ჟურნალში ყურადღებას იპყრობს რუბრიკა „სიზმრის ახს-
ნა“. „სიზმრის ახსნა“ გაგრძელებებით იბეჭდება და თავისი
სიმახვილით, ზუსტმისამართიანი სატირული გასროლებით ინ-
ტერესს იმსახურებს. მოვიტანთ რამდენიმე მათგანს:

„პოლიცია ნახო შენზე ზრუნავდეს, ავი ნიშანია; გემდურე-
ბოდეს — კარგია.

ქუთაისის ციხე ნახო — ცუდია, სახადს მოასწავებს.

¹ „შუამავალი“, № 8, გვ. 7.

² „შუამავალი“ № 3, გვ. 3.

გაცინებული ცხენი ნახო — არ დაიჭერო, სიცილის ნიჭი მხოლოდ ადამიანებისთვის მიუცია ღმერთს.

მატარებელში თავისუფლად იჯდე — გადასახლებას ნიშნავს“.

თუ ზოგჯერ „შუამავალი“ შორდება თავის მთავარ საქმეს და გვესაუბრება ტრამვაის უწესრიგობაზე ან ბათუმში ერთ დღეს გაყიდული ხორცის უხარისხობაზე, ეს მხოლოდ ლიტერატურული მანევრია ცენზურის თვალის ასახვევად.

კვირას, 2 სექტემბერს, გამოვიდა „შუამავლის“ მერვე ნომერი და შემდეგ მოულოდნელად შეწყდა ჟურნალის გამოცემა. გენერალ-გუბერნატორის ბრძანება „შუამავლის“ აკრძალვის შესახებ არქივებში არ მოიპოვება. მხოლოდ ერთადერთი განცხადება იმდროინდელ გაზეთში დაბეჭდილი ნაწილობრივ ფანტავს ამ საკითხთან დაკავშირებულ გაუგებრობის ბურუსს. 1907 წლის 6 სექტემბერს გაზეთი „ჩვენი გზა“ მკითხველებს აუწყებს: „შაბათს, 8 სექტემბერს, ჟურნალ „შუამავლის“ მაგივრათ გამოვა იუმორისტული ჟურნალი „შურდული“. ცალკე ნომერი ელირება 6 კაპ.“¹

„შურდული“

როგორც უკვე აღვნიშნეთ, „შურდული“ 1907 წლის 8 სექტემბერს გამოვიდა. რედაქტორ-გამომცემლად ხელს აწერს სოციალ-დემოკრატი სერაპიონ თავდიშვილი.

...სახალხო გლოვის დღეებია. შეგნებული საქართველო ცრემლითა და ვაებით ეთხოვება საყვარელ მგოსანს: „შურდულის“ რედაქცია აუწყებს საზოგადოებას ძვირფასი მგოსნის ილია გრიგოლის ძე ჭავჭავაძის გარდაცვალებას. დაკრძალვა მოხდება კვირას, 9 სექტემბერს წმინდა დავითის ეკლესიის გალავანში“ — იუწყება „შურდულის“ თავფურცელზე მსხვილი ასოებით დაბეჭდილი განცხადება. იქვეა ილიას პორტრეტი და მისი საზოგადო ღვაწლის მოკლე მიმოხილვა. მიმოხილვაში ნათქვამია, რომ ილია — მგოსანი, ილია — მდაბიო ხალხის მოსარჩლე და მოსიყვარულე არასოდეს არ მოკვდება. იქვე

¹ „ჩვენი გზა“, 1907 წ. 6 სექტ. № 3.

მოხსენებულია სოც-ფედერალისტთა ორგანო — „ისარი“, რომელმაც ილიას მკვლელობაზე 16 1921-ში დაბეჭდა ავტორის სატყვეთ რომ ვთქვათ: „ბინძური და ტალახიანი ქარაგმებით“ სავსე წერილი. სხვათაშორის სოც-ფედერალისტთა გამოცემა-ბიდან „ისარი“ ის ორგანოა, რომელმაც პირველად აიღო თავზე ილიას მკვლელობის სოციალ-დემოკრატებზე გადაბრალეპის მთელი სიმძიმე.

ილიას მკვლელის ძიების მთელ კამპანიას „შურდული“ აძლევდა ექვმისატან საბუთებს. მაგალითად № 2-ში დაბეჭდილ ფელეტონში, რომელსაც „პროცესიაში“ ჰქვია, მის ავტორს, „დამსწრეს“, ილია ქავეკავაძის მიმართ საკმაოდ მტრული პოზიცია უჭირავს. მისი აზრით, ილია პატივმოყვარე თავადი და გულქვა მებატონე იყო, რომელიც შიშსა და უმეცრებაში ამყოფებდა საგურამოელ გლეხებს.

„სიზმრის ახსნაში“ ჟურნალი წყენით მოიხსენიებს იროდიონ ევდოშვილს, — „სოციალ-დემოკრატთაგან ფედერალისტთა ბანაკში გადასულ პოეტს“.

„იროდიონ ევდოშვილი ნახო — ავია: ჟამსა რომელსა სა ნახაობა ესე ამინდის ცვალებადობას ნიშნავს. ჟამსა რომელსა ღალატი განიცადო, ჟამსა რომელსა ავი შეგემთხვას და სიხდისი გასცვალო ქანქარსა ზედან. სხვათა ჟამსა შინა სანახაობა ესე მოასწავებს ქვეწარმავალსა, წოდებულსა ჭამელეონათ, რომლისა ცვალებასა არა აქვს დასასრულ“.¹

განყოფილებაში „მუშათა შორის“ „შურდული“ ბურჟუაზიულ-მეწველთაგან მუშების შევიწროების ფაქტებს ამზეურებს.

უნდა ითქვას, რომ „შურდული“, როგორც იუმორისტული ორგანო, საკმაოდ უდღეურად და უინტერესოდ გამოიყურება. თითქოს საფენელი შემოაკლდაო, ჟურნალის მეორე ნომერში მთელი გვერდები აქვს დათმობილი საზოგადოებისათვის ნაკლებად საინტერესო, წვრილმან ამბებს.

„შურდული“ მხოლოდ ორი ნომერი გამოვიდა. ეს ნომრები „შუამავალთან“ შედარებით რაიმე ახალს და საინტერესოს არ შეიცავენ; არც თემატური და არც მხატვრულ-ჟანრობრივი თვალსაზრისით. იგი სატირული ჟურნალისათვის უჩვეულო,

¹ „შურდული“, № 1, გვ. 8.

პატარა ფორმატისაა და ვერც ტექნიკური გაფორმებით მიიქცევს ყურადღებას.

მესამე ნომერზე რატომღაც შეწყდა „შურდულის“ გამოცემა. „შურდულის“ გარშემო შემოკრებილ ავტორთა უმეტესობამ¹ ამ პერიოდში გამოცემული ახალი სოციალ-დემოკრატიული ჟურნალის „ეკალის“ ფურცლებზე გადაინაცვლა. ერთი წლის შემდეგ, 1908 წლის 2 სექტემბერს, ს. თავდიშვილმა „შურდული“ ყოველდღიურ ლიტერატურულ-პოლიტიკურ გაზეთად გადააქეთა.

სატირული ჟურნალის „სერიოზულმა“ მემკვიდრემაც ცოტა ხანს იარსება. 9 სექტემბერს გენერალ-გუბერნატორმა რიაზინკინმა მავნე მიმართულებისათვის დახურა იგი.

„ეკალი“

1907 წლის 2 ივლისს პლატონ გედევანის ძე გაჩეჩილაძემ ითხოვა ყოველკვირეული ილუსტრირებული ჟურნალის „ეკალის“ გამოცემის ნებართვა. — „პლატონ გაჩეჩილაძე 26 წლის გლეხია, ქუთაისის გუბერნიიდან (სოფ. წევა) და პოლიტიკურად საშიშ პიროვნებას არ წარმოადგენს“² — წერდა გუბერნატორს თბილისის პოლიცემისტერი.

არც პ. გაჩეჩილაძის განცხადებაში, და არც გუბერნატორის მიერ 1907 წლის 21 სექტემბერს ხელმოწერილ ნებართვაში მითითებული არ არის იმაზე, რომ ჟურნალი იუმორისტული იქნება. „ეკალის“ ყველა ნომერს კი გარეკანზე მსხვილი შრიფტით აწერია: „იუმორისტულ-პოპულარული ჟურნალი“.

ჟურნალის პირველი ნომერი 1907 წლის 6 ოქტომბერს გამოვიდა. „ეკალის აღსარებაში“ რედაქცია საკმაოდ ვრცლად და ღამამად აცხადებს თავის პოლიტიკურ კრედოს. ამ წინასიტყვაობაში ძნელი არ არის ამოვიკითხოთ მარქსისტული შეხედულებანი საზოგადოების განვითარებასა და კლასთა ბრძოლაზე. სადა, პოპულარული ენით ჟურნალი მკითხველს მოუთხ.

¹ „ეშმაკი“, თავუნა. შ. შარაშიძე, ფ. რუშაველი და სხვ.

² საქ. სსრ სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ფ. 17, აღ. 1, საქმე № 5658.

რობს იმის შესახებ, რომ წინა რევოლუციები საუკეთესო შემთხვევაში მხოლოდ ერთი კლასის მეორეზე დროებით გაბატონებით კმაყოფილდებოდნენ; მაგრამ „გავიდა დრო, მუშა გონს მოვიდა, განვითარდა და შეიგნო თავისი მდგომარეობა. მან დაისახა თავის საბოლოო მიზნათ ბატონობის ერთიანათ ამოგდება, მისი ხსენების მოსპობა და საზოგადო ბედნიერების, ერთობისა და თანასწორობის დამყარება ქვეყანაზე. გაჩაღდა მედგარი ბრძოლა ამ მიზნის მოსაახლოვებლათ. ეს არის ბრძოლა სოციალიზმისათვის. მას აწარმოებს დევ-გმირი პროლეტარიატი, რომელსაც მხარში უდგია მის შეხედულებაზე გადმოსული, გაყვლეფილი, შეგნებული გლეხ-კაცობაც“.¹

სწორედ ასეთ საიმედო, მყარ მარქსისტულ ნიადაგზე აპირებს ჟურნალი დგომას და გარკვევით აცხადებს: „ჩვენ ვეცდებით, რომ ფანტაზიორობას, ფუჟ-ოცნებობას და უტოპიას ფრთები შევაკვეცოთ, რადგან ამათი მოტრფიალენი უჩვენოთაც ბლომად მოიპოვებიან ჩვენში“.²

სხვა მხრივაც სამაგალითოა „ეკალის“ პროგრამა. მის წინამორბედ ჟურნალებს დაწაფებულ მკითხველ საზოგადოებას გულო გაუწვრილა პირადულმა, არასამოქალაქო ინტრიგებმა და შეხლა-შემოხლამ; „ეკალის“ რედაქციას ესმის ამ მოვლენის უარყოფითი მნიშვნელობა, როცა აცხადებს: „ჩვენ ვეცდებით მოჭორილსა და პირადულ ამბებს, რამდენათაც ეს ჩვენზე იქნება დამოკიდებული, გვერდი ავუაროთ და საქვეყნოთ გამოვიტანოთ ის, რასაც ასე თუ ისე საზოგადო მნიშვნელობა და ხასიათი აქვს“.³

მეორე ნომრიდან „ეკალი“ იწყებს თეორიული ხასიათის წერილების სერიის ბეჭდვას „სახალხო პოლიტიკური ეკონომიის“ რუბრიკით. წერილებს ხელს აწერს „ქაღარა“ (თედო კიკვაძე). სოციალ-დემოკრატი თედო კიკვაძე რევოლუციის აქტიური მონაწილე და პროლეტარიატის საქმისათვის თავდადებული მებრძოლი იყო. 1905 წლის აპრილში გენერალ-მაიორმა ალიხანოვ-ავარსკიმ რევოლუციური პროპაგანდის-

¹ „ეკალი“, № 1, გვ. 3.

² „ეკალი“, № 1, გვ. 3.

³ „ეკალი“, № 1, გვ. 3.

თვის თ. კიკვაძე დააპატიმრა, მეტეხის ციხეში გაგზავნა და თბილისის გუბერნატორის წინაშე აღძრა საკითხი მისი ყაზანის გუბერნიაში გადასახლების შესახებ. თბილისის გუბერნატორმა კი ზაქარია ელიზბარისძე ერისთავის შუამდგომლობით თ. კიკვაძეს ყაზანში გადასახლება ბათუმში გადასახლებით შეუცვალა.¹ „ჭალარამ“ მალე „დაიძვრინა“ თავი და 1906 წელს სოციალ-დემოკრატიულ გაზეთ „განთიადს“ რედაქტორობს. დღემოკლე „განთიადის“ დახურვის შემდეგ თ. კიკვაძე ქართულ პერიოდიკაში არ ჩანს, და აი, იგი „ეკალის“ ფურცლებზე ამოტივტივდა. თანაც საკმაოდ რთულ როლში, პოლიტეკონომიის საკითხების გამშუქებელი პუბლიცისტის მისიით. წერილებში თ. კიკვაძე პოპულარული ენით მკითხველებს მოუთხრობს ფილოსოფიის და ეკონომიის საკითხებზე. იგი ეხება თავისუფლებას და აუცილებლობას, კლასთა ბრძოლას, დიალექტიკური მატერიალიზმის სხვადასხვა პრინციპებს და პროლეტარიატის დიქტატურის ხასიათს. „ჭალარა“ მტკიცედ და თანმიმდევრულად მიყვება მარქსისტულ თეორიას და თუ ზოგჯერ ამა თუ იმ სწორ დებულებას ძალაუვნებურად გადაუხვევს, ან რთული ფილოსოფიური საკითხის პრიმიტიულ განხილვას გვთავაზობს, ეს მხოლოდ ამ პროფესიონალური რევოლუციონერის იმდროინდელ არასაკმარის თეორიულ მომზადებას უნდა მივაწეროთ.

როგორც ვიცით, 1905 წლის რევოლუციის დამარცხებას სკეპტიკურად შეხედა ბევრმა წინათ „რევოლუციური“ პარტიის წარმომადგენელმა. რევოლუციის ბედზე გლოვამ მოიცვა თვით სოციალ-დემოკრატიც ერთი დიდი ნაწილიც — მენშევიკები. „ბოლშევიკური ფრაქცია“ (როგორც მაშინ უწოდებდნენ) კი რევოლუციის საბოლოო შედეგზე ბოლომდე სალი აზრისა დარჩა და მისი გამარჯვებით დამთავრება იწინასწარმეტყველა. სწორედ ამ სულისკვეთებით სუნთქავს „ეკალის“ მეშვიდე ნომერში გამოქვეყნებული ფელეტონი „ბურჟუა და პროლეტარი“. — „თქვენ კი დღევანდელი მისი (რევოლუციის, რ. მ.) შეფერხება, რაც გამოწვეულია მისი სისუსტით,

¹ საქ. სსრ სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ფონდი 17, აღწ. 1, საქ. № 530.

სამუდამო დამარცხებათ მიგაჩნიათ, მარა ტყუედებით. წარმოიდგინეთ აბობოქრებული მდინარე, რომელსაც წინ ელობება ხელოვნურათ შეზვინული მიწა. რა თქმა უნდა, მდინარე იმ ადგილას დაგუბდება, ხელათ ვერ გაარღვევს მიწის კედელს, მარა ზევიდან ზვირთები უფრო და უფრო აწევბა, წყალი ზევით და ზევით იწევს და ბოლოს არღვეენ კიდეც კედელს. ასევეა რევოლუციაც“.¹

„ეკალი“ შეურიგებელია შტრეიკბრეხერთა, გამცემთა და მშიშართა მიმართ. ზოგჯერ იგი ყოველგვარი იუმორის გარეშე, პირდაპირ ასახელებს პოლიციასთან შეთანხმებულ მოქალაქეთა გვარებს და უწოდებს რა მათ „ნაძირალებს“, მოძრაობის უშუალო მონაწილეებს თნოვს თავი შორს დაიპირონ ამ „ცხერის ქურჭში გახვეული მგლებისაგან“. ერთსულოვანება, აი რა მიაჩნია „ეკალს“ პროლეტარიატის ძლიერების ერთ-ერთ წყაროდ: „როგორც გადმოგვცეს, მამულოვის სარდაფის მოსამსახურე ვანო ჩალთაშვილი გამოტყდომია გაფიცულ ამხანაგებს და მუშაობა დაუწყია. ესეც არ უკმარებია და ხუთი ახალი კაციც მოუყვანია მას აღნიშნულ სარდაფში და მუშაობაზე დაუყენებია“.² შტრეიკბრეხერთა გასაკიცხბათ ამის მსგავს განცხადებებს ხშირად შეხვდებით ჟურნალის ფურცლებზე.

„ეკალი“ წყევლა-კრულვით მოიხსენიებს შამი ივნისის კანონს. ამ კანონის ძალით: „შარშანდელი არჩევნების კანონი თავუკულმა შეიცვალა, დაკოქლდა, დაბრუტიანდა, ერთი სიტყვით დამახინჯდა.

შარშანდელ კანონშიც არ იყო სასიკეთო რამ, მაგრამ ამ ბოლონდელმა ხომ ისიც კი მოგვანატრა“³ — წერს ჟურნალი.

~~„ეკალის“ მგლობელ ნომერში გამოქვეყნებულია ვრცელი ხელმოუწერელი სტატია — „კარლ მარქსი“. წერილში მრავალმხრივია მიმოხილული პროლეტარიატის ბელადის ცხოვრება და მოღვაწეობა. ავტორს კარგად ესმის რომ: „მარქსის მოძღვრება მუშათა კლასის ფილოსოფიაა, თითოეული მისი~~

¹ „ეკალი“, № 7, გვ. 8.

² „ეკალი“, № 6, გვ. 4.

³ „ეკალი“, № 1, გვ. 13.

სიტყვა დაჩაგრულთა მალამოა, უფლებახდილთა გამოსარჩ-
ლებაა“.¹

1. „კლასთა ბრძოლა უმთავრესი საფუძველია ისტორიისა.
ჟურნალის 1908 წლის მესამე ნომერიც მკითხველს აოცებს
თავისი შეუპოვრობითა და სოციალიზმის იდეების ქადაგებით.
„ნიშადურში“ გამოქვეყნებული „ხეობელის“ სტატიის („სო-
ციალ-დემოკრატიის სოფლად“) კრიტიკის გვერდით დაბეჭდი-
ლია პოლემიკური სტატიები, რომელთა სათაურებია „სოცია-
ლიზმი“, „როგორ უნდა შევისწავლოთ სოციალიზმი“ და სხვ.
სტატიებიდან ჩანს, რომ მათი ავტორები მარქსისტულ ფილო-
სოფიას საფუძვლიანად გასცნობიან.

ეროვნული თვალსაზრისით „ეკალი“ პროლეტარული ინ-
ტერნაციონალიზმის პოზიციებზე დგას. მას სწამს მხოლოდ
ქეშმარიტი, ჯანსაღი პატრიოტიზმი და არა ნაციონალ-დემოკ-
რატიული ბურჟუაზიის „ურა პატრიოტიზმი“. ჟურნალისათვის
უცხო როდია ჩვენი ეროვნული ნიშან-თვისებების დაცვისა და
განმტკიცების ქადაგება. მაგალითად, პირველსავე ნომერში,
„ეკალი“ „ახალი ამბების“ რუბრიკით მკითხველს აუწყებს:
„თელავიდან გვატყობინებენ რომ იქ, სამოქალაქო სასწავლე-
ბელში უარყვეს ქართული ენა, სასულიეროში იგი ფრანგულ-
ზე შეცვალეს. ხოლო „ზავედენიაში“ გაათართოვეს, რისთვისაც
რუს მასწავლებელს იწვევენ ქართული ენის რუსულ ენაზე
სასწავლებლად.“²

ილია ჭავჭავაძის (და აქედან გამომდინარე საერთოდ ქარ-
თველ სამოციანელთა) მიმართ „ეკალის“ პოზიცია ნათლად
ჩანს „ბელსინის“ წერილიდან — „კვირიდან კვირამდე“.
ილიას შესახებ ჟურნალი წერს:

— „ახალ-ცხოვრებაზე, ახალ განმათავისუფლებელ მოძრაო-
ბაზე განსვენებული, მართალია ჩამორჩენილი იყო, მარა სამა-
გიეროთ მას ვერავენი წაართმევს იმ ისტორიულ როლს, რასაც
ეწეოდა წასული საუკუნის მე-60 წლებიდან ვიდრე მე-90
წლამდის“.³

¹ „ეკალი“, № 4, გვ. 11.

² „ეკალი“, № 1, გვ. 4.

³ „ეკალი“, № 1, გვ. 5.

ჟურნალს მიაჩნია, რომ, მართალია, ილიას სიკვდილი დიდი ეროვნული დანაკლისია, მაგრამ ამ უბედურების გამო გაუთავებელი მოთქმა-ვაება და გულზე ხელის დაკრეფა როდი გვმართებს, რადგანაც: „ილიას სიკვდილით საქართველო არ მომკვდარა, როგორც ამას გაჰკიოდნენ „ისრის“ და „ნიშადურის“ ფურცლებზე და თვით განსვენებულის ცხედარსაც დაჯლოდნენ ზოგიერთი ორატორები.

ვაი მათი ბრალი, ვისაც საქართველო და ქართველობა ისე წარმოუდგენია, რომ ერთი კაცის, ვინც უნდა იყოს ის, სიკვდილს გადაუყვას“.¹

ნიკო ნიკოლაძით კი „ეკალი“ აშკარად არ არის კმაყოფილი. მისი აზრით, ფოთის არჩევნებში სოციალ-დემოკრატებმა იმიტომ ვერ გაიმარჯვეს, რომ იქ „ნიკო ნიკოლაძეა ქალაქის თავათ“.²

„ეკალს“ სწორი პოზიცია უჭირავს ქალთა ემანსიპაციის საკითხშიც. იგი დასცინის „ნიშადურს“, რომელიც „ხან ძროხებს ადარებს ამ საწყლებს და სულელებს უწოდებს, ხახ გრძელ თმთანებად ხატავს და ჭკუამოკლებად იხსენიებს“.³

დასასრულ, ერთი რამ უნდა შევნიშნოთ. „ეკალს“ ზოგჯერ ფარული, ზოგჯერ კი აშკარა პოლემიკა აქვს „ეშმაკის მათრახთან“ და განსაკუთრებით მის ფავორიტთან — ნ. კალანდაძესთან („ეშმაკი“). მართალია ეს პოლემიკა ეპიზოდური ხასიათისაა და უმთავრესად პირადულობის ჩარჩოებს არ სცილდება, მაგრამ ცხადია, რომ ერთი სოციალ-დემოკრატიული ჟურნალი უკმაყოფილოა მეორე სოციალ-დემოკრატიული ჟურნალს. ამის მიზეზის გარკვევა ადვილად შეიძლება, თუ დავაკვირდებით ამ ორი ჟურნალის ავტორთა კოლექტივს. „ეკალის“ გარშემო ძირითადად ბოლშევიკ-ლიტერატორები არიან თავმოყრილი (თუმც მისი წმინდა ბოლშევიკურ ორგანოდ მიჩნევა მაინც არ შეიძლება). „ეშმაკის მათრახის“ გარშემო კი მენშევიკი ლიტერატორები და სწორედ სოციალ-დემოკრატიაში ამ ორი მიმართულების არსებობა, მიუხედავად პარ-

¹ „ეკალი“, № 1, გვ. 5.

² „ეკალი“, № 1, გვ. 6.

³ „ეკალი“, № 2, გვ. 6.

ტიის ფორმალური ერთიანობისა, იჩენს თავს „ეკალისა“ და „ეშმაკის მათრახის“ ფურცლებზე.

როგორია პ. გაჩეჩილაძის ჟურნალის ლიტერატურულ-მხატვრული ღირებულება? გადაკრით უნდა ითქვას, რომ ამ მხრივ „ეკალი“ ვერ დაიკვეხნის. მიუხედავად ჟურნალის მაღალიდებურობისა, მასში გვხვდება ენობრივ-სტილისტურად დაუხვეწავი, მშრალი მასალები, რომელთაც იუმორთან თითქმის საერთო არაფერი გააჩნიათ. „ეკალში“ ვხვდებით შემდეგ განყოფილებებს: „ახალი ამბები“, „კვირიდან კვირამდე“, „მუშათა შორის“, „პროვინცია“, „რუსეთი“ და სხვ.

როგორც საარქივო მასალებიდან ირკვევა, „ეკალის“ თორმეტივე ნომერი სათითაოდ ხდებოდა ბეჭდვითი საქმეთა კომიტეტის სპეციალური მსჯელობისა და რედაქტორ-გამომცემლის სასტიკი გაფრთხილების საბაზი. ჟურნალის ახალგაზრდა რედაქტორი არაერთხელ „დაურიგებიათ“ მუქარითა და ფეხების ბაკუნით, არაერთხელ დაუჯარიმებიათ პრესის კანონის „მეოთხე მუხლის“ დარღვევისათვის.

თავისი რედაქტორის ერთ-ერთი მორიგი დაჯარიმების ამბავი „ეკალმა“ თვითონვე გამოაქვეყნა ასეთი მოსწრებული და ირონიული განცხადებით: — „ჟურნალ „ეკალის“ რედაქტორი, თფილ. გენერალ-გუბერნატორმა დააჯარიმა 500 მანეთით. თუ ფულს ვერ შეიტანს, ორ თვეს ციხეში უნდა ჩაჯდეს. თვეში 250 მანეთად ვინ არ ჩაჯდება ციხეში ამ ქესატობის დროს!“¹

1907 წლის 17 ნოემბერს პლ. გაჩეჩილაძემ თხოვა გუბერნატორს, მე 500 მანეთის გადახდის საშუალება არ გამაჩნია, ასე რომ 2 თვე ციხეში ჯდომა მომიწიებს და რადგანაც ფილტვებით ვარ დაავადებული, გთხოვთ მაპატიოთ, ან ჯარიმა შეძიმცროთო. გენერალ-გუბერნატორმა არ შეიწყნარა პლ. გაჩეჩილაძე და იგი 27 ნოემბერს ციხეში ჩასვეს.

რედაქტორდაპატიმრებული „ეკალი“ მაინც განაგრძობდა არსებობას, თუმცა ყოველ ნომერში თხოვდა „აგენტებს“: უსახსრობას განვიცდით და ფულს ნუ დაგვიგვიანებთო.

1908 წლის 28 აგვისტოს პლ. გაჩეჩილაძემ ითხოვა ყოველ-

¹ საქ. სსრ ცენტრ. არქივი, ფ. № 17, აღ. I, საქმე № 5658.

კვირული ჟურნალის ყოველდღიურ გაზეთად გადაკეთების
ნებართვა. გუბერნატორმა ნება დართო.

ყოველდღიურმა გაზეთმა „ეკალმა“ მხოლოდ ხუთი დღე
გასძლო. № 5-ში ლევ ტოლსტოისე დაბეჭდილი სტატიის გამო
პლ. გაჩეჩილაძე პასუხისგებაში მისცეს და კვლავ დააჯარი-
მეს 500 მანეთით. რადგანაც მან ჯარიმის გადახდაზე უარი გა-
ცა, „განაწყენებულმა“ სასამართლომ გამოუსწორებელი
რედაქციური ხელშეკრულება გაასამართლა და ამჟამად 30 თვე
ციხე მიუსაჯა.

ბუნებრივია, „ეკალმა“ არსებობა შეწყვიტა.

„მუშაკის მატრახი“

„პუბლიცისტობა ეს ისეთი ფონია, რომელიც
ერთალაგას ახრახობს ხოლმე, შეტადრე მას,
ვინც შიგ მოუშადებლათ შესტოპავს. ჩვენს
ახლო წარსულში ბევრი ისეთი დამხრჩვალნი გვა-
ში გამოიჩინა და ბევრიც ცოცხალ-მკვდარი ჯერ
კიდევ დაფართხალობს სახიფათო ტალღებზე“.

„მუშაკის მატრახი“, № 18, გვ. 9

რეაქციის მძვინვარებას ბოლო არ უჩანს.

ნაპერწყლებად ერთიანდება და სადაცაა წარღვნის კოცო-
ხად აგიზგიზდება ჩაგრული ხალხის მრისხანება.

პოლიციის „მეძებრები“ შეუსვენებლივ დაეძებენ პროტეს-
ტანტებს და „კრამოლნიკებს“, „მარქსის მიმდევრებს“ და „მი-
ტინგის მოყვარულებს“.

პროლეტარიატი და გლეხობა რეაქციის მარწუხებს გაფიც-
ვებით და დემონსტრაციებით, ციხის ხვრელებითა და თვითნა-
კეთი ბომბებით პასუხობს.

მეფისნაცვალნი ვორონცოვ-დაშკოვი იმპერატორს ოთხი
საათის განმავლობაში ესაუბრება კავკასიაში გასატარებელი
საგანგებო რეფორმების პროექტზე.¹

¹ გაზ. „ამირანი“, 1908 წ. 22 აგვისტო.

პარტიათა და ფრაქციულ დაჯგუფებათა სიმრავლეს. მათ იდეურ შეუთანხმებლობას დემაგოგია შეაქვს განმათავისუფლებელ მოძრაობაში.

ბურჟუაზიული პარტიების უმეტესობა აშკარად გადადის თვითშეზღუდვების მხარეზე. სადღაა მათი მაღალფარდოვანი სიტყვები ქმობასა, თავისუფლებასა და თანასწორობაზე.

„ტფილისის „პატრიოტულ საზოგადოებას“ სადგურის სამეფო დარბაზიდან პატრიოტების სამშო დარბაზში ლოცვა-კურთხევით გადააქვს ყვავილებითა და ბაირალებით მორთული ხელმწიფე-იმპერატორის სურათი“.¹

სოციალ-დემოკრატიაში თანდათანობით ღრმავდება და გამთიშველი ხდება ბოლშევიკთა და მენშევიკთა წინააღმდეგობა. მენშევიკები თავიანთი ოპორტუნიტული მოღვაწეობით საფრთხის წინაშე აყენებენ პროლეტარული პარტიის სახელსა და დიდებას. ბოლშევიკები კვლავ თანმიმდევრულად და წინ დახედულად მიაბიჯებენ მარქსისა და ლენინის მიერ ნაჩვენები გზით.

რეაქცია ახალ-ახალ ხრიკებს მიმართავს სატირული პრესით დასათრგუნავად, მაგრამ ისტორიული მომენტიტ დაპურებული სატირული ენერგია მაინც ხშირად ამოხეტავს ხოლმე ჟურნალებად და ალმანახებად, მოარულ ეპიგრამებად და კარიკატურებად.

ქართული სატირული ჟურნალისტიკის კიდევ ერთ თვალსაჩინო მაგალითს „ეშმაკის მათრახი“ წარმოადგენს.

სხვა სოციალ-დემოკრატიულ სატირულ ორგანოებთან შედარებით „ეშმაკის მათრახმა“ დიდხანს გაძლო და, ბუნებრივია, უფრო ღრმა კვალი გაავლო ქართული ჟურნალისტიკის ისტორიაში.

1907 წლის 28 სექტემბერს თეოფილე ერასტის ძე ბოლქვაძემ მიიღო ჟურნალ „ეშმაკის მათრახის“ გამოცემის ნება-

¹ „ამირანი“, — 26 აგვისტო, 1908.

რთვა და ერთი კვირის შემდეგ გამოსცა კიდეც მისი პირველი ნომერი.

ვინ იყო თეოფილე ბოლქვაძე? იგი, სოციალ-დემოკრატიული ჟურნალის რედაქტორი, ამ პარტიაში არ ირიცხებოდა, არც თვით ჟურნალი და საარქივო საბუთები გვეუბნებიან რამეს თ. ბოლქვაძის ლიტერატურული საქმიანობის შესახებ. საფიქრებელია, რომ თ. ბოლქვაძე აკაკის ჟურნალების რედაქტორ-გამომცემელთა მსგავსი პიროვნება იყო, რომელიც მხოლოდ პასუხს აგებდა იმ ჟურნალის ავ-კარგზე, (რომელსაც იქნებ არც კი კითხულობდა) და რომელსაც ყოველთვის მაღლიერებით მოიხსენიებს ჟურნალისტიკის ისტორია.

„ეშმაკის მათრახი“ მცირე შესვენებებით და სხვადასხვა სახელწოდებებით 1921 წლამდე გამოდიოდა. ჩვენ ამჯერად მისი ხანგრძლივი ისტორიდან ერთ თვითმყობად და გამოკვეთილ პერიოდს ავიღებთ — 1907—1908 წლებს. ჯერ ერთი იმიტომ, რომ სხვა პერიოდი ჩვენი კვლევის სფეროში ჯერჯერობით არ შემოდის. მეორეც იმიტომ, რომ ჟურნალი 1908 წლის 5 ოქტომბერს დახურეს და იგი მხოლოდ ერთი წლის შემდეგ იწყებს გამოსვლას, ამჯერად, უკვე შეცვლილი სახელწოდებით („მათრახი და სალამური“) და განახლებული რედაქციითაც. თანაც პირველ ორ წელიწადს „ეშმაკის მათრახი“ ასე თუ ისე სოციალ-დემოკრატიის ერთიანი ორგანო იყო, 1909 წლიდან კი იგი წმინდა მენშევიკურ ორგანოდ გვევლინება.

„ეშმაკის მათრახს“ კარგად აქვს შეგნებული თავისი დანიშნულება და სატირული მასალების მიმართ საკმაოდ სწორი პრინციპები გააჩნია. „ღია წერილში პროვინციელ ეშმაკთაღმი“ — რედაქცია ასე აყალიბებს თავის მოთხოვნებს კორესპონდენტებისადმი:

1. „ჩვენი „მათრახი“ პატარა მათრახია. მაშასადამე სიპატარავით რომ წუნი ვერ დასდონ, ვეცადოთ მეტად მწვავე იყოს.

2. ამასთანავე ერთი „მათრახი“ ვერ გადასწვდება იმდენ ზურგს, რამდენსაც ის ესაჭიროება (ხომ ხედავთ ჩვენს მტრებს რამდენი მათრახები აქვთ?); ჩვენი „მათრახი“ ვერ ჩაიტევს

იმდენსა და ისეთ ვრცელ წერილებს, რამდენიც და როგორიც დღეს მოსდის რედაქციას,

ამიტომ საჭიროა მოკლე და მწვავე წერილები.

3. პირადი ინტერესები ნუ გაგვიტაცებს. წერილიც და სურათებიც საზოგადო ხასიათისა იყოს.¹

თავიდანვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ „ეშმაკის მათრახი“ ვერ იყო ისეთი მებრძოლი და პოლიტიკურად მომართული ორგანო, როგორც „ეკალი“. თ. ბოლქვაძის ჟურნალს ზოგჯერ ეძინევა მენშევიკური „აუტკივარი თავის“ პოლიტიკა და ხშირად თვითმპყრობელობის დამხობაზე ან პროლეტარიატის ბრძოლაზე წერას ამჯობინებს ისეთ წერილმან საკითხებზე წეროს, როგორიცაა „დაბა მიხაილოვის სადგურის მოლარის მიერ მოზრდილთათვის საბავშვო ბილეთების მიყიდვა“² და ა. შ.

მაგრამ ზემოთქმული სრულებითაც არ ნიშნავს, რომ „ეშმაკის მათრახი“ შემპრიგებლური ხასიათისა იყო, მის ფურცლებზე ხშირად გაიეღვებს „ფეთქებადი“ ფელეტონები და მებრძოლი პუბლიცისტური სტატიები.

ჟურნალი პირველ ნომერშივე არ მალავს თავის უკმაყოფილებას ნაციონალ-დემოკრატიული ბურჟუაზიის მიმართ. ეშმაკის ვრცელი ლექსი დასცინის ნიშადურელ კორესპონდენტს, რომელიც ვიწრო ნაციონალურ ნაჭუქში ჩაკეტილა და იქიდან „ჩხავის“: „კაცობრიობის საკითხი რა ჩვენი სავალალოა“, ჩვენს უბედურ სამშობლოს ეუშველოთო. „ფედერალისტთა გოშია“ გაკვირვებული კითხულობს: „მითხარ რუსეთის გულისთვის, ქართველნი რათა სტირიან?“³ ის კი არ იცის, რომ რუსეთის სსწაზე, იქ სასურველი რეჟიმის დამყარებაზეა დამოკიდებული საქართველოს ბედი, — დაასკვნის „ეშმაკის მათრახი“ და ეძელა ჩაგრული ხალხის საერთო დროშის ქვეშ დარაზმვის იდეას გამოთქვამს.

ჟურნალი ამათრახებს რეაქციით შეშინებულ და სოროებში მიმალულ რევოლუციის „თანამგზავრებს“, რომელთაც მოთმინება არ ეყოთ თავისუფლების საქმისათვის ბოლომდე

1 „ეშმაკის მათრახი“, № 9, გვ. 6.

2 „ეშმაკის მათრახი“, № 2, გვ. 8.

3 „ეშმაკის მათრახი“, № 1, გვ. 2.

ებრძოლათ და პირველივე გასაქირის დროს „ხელი ჩაიქნიეს“.

„გუშინ — ქადაგი

დღეს — მუნჯი

გუშინ -- „გაუმარჯოს ხალხს!“

დღეს — „ისევ მთავრობას ენაცვალოს ჩვენი თავი!“

გუშინ „შიგლები არ დამეხოცოს, მეც სოციალ-დემოკრატი ვარ!“

დღეს — „გასწყდეს მაგათი სინსილა, სულ მაგათ აურიეს ქვეყანა“.¹

ასეთია პროლეტარიატის საქმის მოღალატეთა ეშმაკისეული დახასიათება.

ქურნალი თავს მუშათა ორგანოდ თვლის და მათი ცხოვრებისა და ბრძოლის ავ-კარგს სისტემატურად ეხმაურება. იგი ყოველთვის ქება-დიდებით იხსენიებს სოციალ-დემოკრატიის მხარდამხარ მებრძოლ უპარტიო მუშებს და ამავე დროს ცალკე გამოყოფს ბურჟუაზიის მიერ ყალბი დაპირებებით მოსყიდულ „მუშათა ბიუროკრატias“.

მერვე ნომერში „ეშმაკის მათრახი“ ვრცელ ნეკროლოგს უძღვნის სოციალ-დემოკრატი მუშის ვასო ურუშაძის ხსოვნას. მის გმირულ ცხოვრებას სამაგალითოდ ხდის მთელი მებრძოლი პროლეტარიატისათვის.

მეთვრამეტე ნომრიდან ქურნალი იწყებს ფელეტონების სერიის ბეჭდვას თვითმპყრობელურ-ბიუროკრატიული რუსეთის შესახებ სათაურით — „ცხელ-ცხელი ამბები“. აკაკის მიერ ადრე დამკვიდრებული ამ რუბრიკის ქვეშ გამოქვეყნებულ ფელეტონებში და სატირულ მინიატურებში მეფის რუსეთის ბევრი უხამსობის, უფიცობის და უთავობის ნიმუშია გამასხრებული. მასალათა უმეტესობა ქართველი ავტორებისაა, ნაწილიც რუსული პრესიდან გადმობეჭდილი.

„ეშმაკის მათრახი“ უცხოეთის ამბებსაც ეხება. ამისთვის მან თავის ფურცლებზე სპეციალური რუბრიკაც კი შემოიღო. „უცხოეთის“ განყოფილებაში დაბეჭდილი დეპეშები ყურადღებას იპყრობენ მძაფრი სატირული ტონითა და პოლიტიკური ალღოიანობით. აი ორი მათგანი:

¹ „ეშმაკის მათრახი“, № 5, გვ. 3.

„ვენა. იმპერატორი იოსები სრულიად გამოკეთდა: მადა 90 გრადუსი აქვს, სიცხე ჩინებული, პულსი საათში 17; აცეკებს დღეში ათჯერ. ექიმები იმედს იძლევიან, რომ თუ სენი გაივლის, საშიში აღარაფერი იქნება.

„პარიზი. მინისტრები ფრიად კარგს გუნებაზე არიან, რადგან მაროკოში გაგზავნილი რაზმი ჩინებულად ასრულებს თავის ცივილიზატორულ მისიას ადგილობრივ მკვიდრთა განათლების შესახებ. მართლაც ცეცხლგაჩენილი სოფელ-ქალაქებისგან მთელი მხარე განათებულია“.¹

„ნიშადურთან“ პაექრობის ნიმუშები თუმცა ძლიერ უხვადაა წარმოდგენილი ჟურნალში, მაგრამ მათ შეგნებულად ეუფლით გვერდს, რადგანაც საინტერესოს არაფერს შეიცავენ გარდა — თითქმის დედისგინებამდე მისული ლანძღვა-გინებისა გუნიას ჟურნალისა და მის თანამშრომელთა მიმართ.

1908 წლის თებერვალში ჟურნალი ორი კვირის განმავლობაში არ გამოდიოდა. მხოლოდ თებერვლის ბოლოს გამოვიდა მისი მეცხრამეტე ნომერი. რედაქცია შემდეგნაირად ხსნიდა ამ გარემოებას: „ყველას მოგეხსენებათ, როგორ ალალბედზეა დამოკიდებული ჟურნალ-გაზეთების საქმე დღევანდელ პირობებში. ყოველი მხრიდან იერიშით მოდიან და ადამიანს ათასი თვალი უნდა ჰქონდეს, რომ ყოველგვარ მოსალოდნელ ზიფათს თავი დააღწიოს. ჩვენს გაზეთსაც ეწვია, სრულიად მოულოდნელათ, 10 თუმნის ჯარიმა, მაგრამ ვინაიდან ესოდენი თანხა არ სჩვევია ჩვენს კასას, კეთილ-ინება „მათრახის“ რედაქტორმა ორი კვირით საგუბერნიო „ტუსაღო-საყუდელში“ გადაბარგვა. 17 თებერვალს გათავდა ვადა ტუსაღობისა და დღეს ჩვენი გაზეთი კვალად გამოდის ნათელზე“.² ჟურნალი დააჯარიმეს № 16-ში გამოქვეყნებული ფელეტონისათვის — „იუბილე“. ფელეტონში მხილებული იყო ლანჩხუთის ბოქაულის — იაშას შავ-ბნელი საქმიანობა.

„ეშმაკის მათრახი“ თავის ფურცლებს ხშირად უთმობს სოფლის ცხოვრების ასახვას, გლეხთა მდგომარეობის, მათი განწყობილებისა და სულისკვეთების ჩვენებას. ერთ-ერთ ფე-

1 „ეშმაკის მათრახი“, № 3, გვ. 7.

2 „ეშმაკის მათრახი“, № 19, გვ. 2.

ლეტონში გურული გლეხი პირდაპირ ლაპარაკობს იმის შესახებ, რომ რევოლუციის შემდეგ საკმაოდ დიდხანს უწევთ შესვენება, რომ საჭიროა ჩქარა დამთავრდეს ეს მოსამზადებელი პერიოდი და იარაღით ხელში კვლავ აღსდგნენ თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ საბრძოლველად: „სახლი დაგვიწვეს, გაჩერდი ტაქტიკააო, დაგვაჩოქეს — დუუჩოქეთ აგიც ტაქტიკააო. ვინცნაჲ. ვინცნა ...შპიონი მოკლა, მის წონა ოქროთ შეაფასეს, ჩაგვიყენეს ეგზეკუცია და მოგვითსარეს — მეთმინე ტაქტიკააო... თუ ყველაი ტაქტიკაა, დაყუდებული ბერობა ყოფილა თქვენი ტაქტიკა და მეტი არაფერი“¹.

ეურნალში ხშირად გაიელვებს გიორგი ქუჩიშვილის ლექსი. თითქმის ყველა მისი ლექსი პოლემიკური ხასიათისაა და სოციალ-დემოკრატიის პოზიციიდან დაწერილი. მაგალითად „გლეხის ღიღინში“ პოეტი გლეხს ათქმევინებს, თუმცა დრო შეიცვალა და რეაქციის მათრახი გამეფდა, თუმცა „საზოგადოება ჯაშუშებმა“ სოფლის უბედურება „ესდევებს“ დააბრალეს, მაგრამ გლეხებმა კარგად ვიცით, რომ სოციალ-დემოკრატია ჩვენი მეგობარია, რომ ამ პარტიის მიერ არჩეული გზა უტყუარია და ვეცადოთ ამ გზით ვიაროთ.²

პირველი სამოციანელი ქართველი მოღვაწე, რომელსაც „ეშმაკის მათრახმა“ ეურადღება მიაქცია და თავის წერილების სერიაში („ქართველი მოღვაწეები“) საგანგებო სტატია უძღვნა — ნიკო ნიკოლაძეა.

„წარჩინებული ქართველი პუბლიცისტი და საზოგადო მოღვაწე მეცხრამეტე საუკუნისა“³ — წერს ეურნალი და უკანასკნელ ორ სიტყვას ხაზს იმიტომ უსვამს, რომ მას, როგორც სოციალ-დემოკრატიულ ორგანოს, „ფოთის თავის“ დღევანდელი საქმიანობა არ მოსწონს, რადგანაც „დღევანდელი პარტიებში ნ. ნიკოლაძე უფრო კადეტებს შეეფერება თუ მარჯვნივ არა“⁴. „ეშმაკის მათრახი“ ნ. ნიკოლაძეს ნაკლად უთვლის იმასაც, რომ მან დიდი დრო და ენერგია რუსულ პრესაში სამ-

¹ „ეშმაკის მათრახი“, № 8, გვ. 2.

² „ეშმაკის მათრახი“, № 32, გვ. 7.

³ „ეშმაკის მათრახი“, № 2, გვ. 6.

⁴ იქვე.

სახურს მოანდომა... „ქართული არ ეხერხებოდაო“, ირონიულად შენიშნავს ჟურნალი.

„ეშმაკის მათრახის“ აზრით ნ. ნიკოლაძემ ახალ მოძრაობას ფეხი ვერ აუწყო და გაჩუმება ამჯობინა. „1905 წელს, ნ. ნიკოლაძე უკანასკნელად გამოჩნდა „ვოხროჟდენიეს“ ფურცლებზე, სადაც პოლემიკას ეწეოდა „ყარიბთან“. მას შემდეგ ის, როგორც პუბლიცისტი, აღარ ჩანს“¹.

რა აზრისაა „ეშმაკის მათრახი“ აკაკი წერეთელზე? ჟურნალი, მიუხედავად მისი მეცენატის პირადი უთანხმოებისა აკაკისთან, იძულებულია აღიაროს: „დღევანდელ მოძრაობას აკაკი თანაუგრძნობს, თუმცა ხანდისხან აქაც მოიკოჰლებს. ყოველ შემთხვევაში ის თავის ტოლებში ყველაზე მეტი თანამგრძნობია“.

სოციალ-დემოკრატიული ორგანო არც სხვა ადგილას მალავს თავის მოწიწებას აკაკისადმი, მაგრამ დიდად აწუხებს რა მისი ფედერალისტთა „ბნელ კედლებს“ შეფარება, მოხუცი მგოსნის ამ ნაბიჯს მხოლოდ სიბერის ტკივილებს ადარებს:

„ვერც თუ აკაკი გაექცა
სარეაქციო კილოსა...
მოსდგა და ბეჭდავს შაირებს
დასაგმობს, სათაქილოსა.
მიყვირს მგოსანმა ეგეთი
„ლექსი“ ვით გაამხილოსა?
(თუმცა „სიბერის ტკივილებს“
ვინ გაექცევა შეილოსა?)“².

„ეშმაკის მათრახი“ კვლავ უბრუნდება აკაკის. ოცდამეშვიდე წომერში ეშმაკი ბეჭდავს „ღია წერილს ბ-ნ აკაკისადმი“. წერილში ლაპარაკია იმის შესახებ, რომ „ნიშადურში“ გაძოჰყვეცნებული ლექსი „მეჩონგურე“ აკაკის კალამს არ ეკადრება რომ ვ. გუნიას ჟურნალი ფარად იყენებს აკაკის სახელს და ამით ხშირად სამარცხვინო მდგომარეობაში აყენებს მას. ეშმაკი წერს: „მიუხედავად ჩემი თქვენდამი პატივისცემისა, აშკარათ ვხედავთ, რომ ეს ათი-თხუთმეტი წელიწადია თქვენი

¹ „ეშმაკის მათრახი“, № 2, გვ. 6

² „ეშმაკის მათრახი“, № 19, გვ. 11.

მოდეაწეობა ახალს არაფერს მატებს თქვენს სახელს, ხოლო ამ ბოლო წლისა კი პირდაპირ აკრთობს (მეტი რომ არა ვსთქვათ). პას შემდეგ, რაც თქვენი „მუზა ნიშადურის“ კაობამდე ჩამოქვეითდა, მან ბევრი დაჰკარგა მკითხველის თვალში...“¹

„ეშმაკმა“ სოციალ-ფედერალისტური მრწამსის გამო, არც ჩვენი საუკუნის დასაწყისის ყველაზე დიდი კრიტიკოსი — კიტა აბაშიძე დაინდო და ასეთი სტროფებით შეამკო იგი:

„კრიტიკის მიდრეკილებას
განიცდის ერთობ ფრიადსა,
აცხობს და აცხობს „სტატიებს“
შინაარსებით წყვდიადსა;
თანაც რეგენულად მუდამ-ჟამს
კითხვებსა ჭიჭენის დიადსა,
(ვითა უკბილო ბებერი
ქვასავით გამხმარ ხშიადსა)“².

საინტერესოა „ეშმაკის მათრახის“ აზრი ვაჟა-ფშაველაზე. „კავკასიონის მთის არწივი და ფშაველთა პირველი მერცხალი, ლუკა რაზიკაშვილი, დაიბადა სწორეთ იმ წელს, როდესაც ბატონყმობა მოისპო. ამგვარათ ის უკვე 46 წლისაა და წლოვანობასთან ერთად აზრითაც, რიგიანათ მოხუცდა“³. — ვკითხულობთ ჟურნალში. რას წარმოადგენს, როგორც პოლიტიკური მოღვაწე, ეს „აზრით რიგიანათ მოხუცებული“ პოეტი? — „როგორც პოლიტიკური მოღვაწე, ვაჟა-ფშაველა თითქმის შეუმჩნეველია. არის თავისთვის კავკასიის მთებში შებუდებული და იშვიათად ჩამოეშვება ხოლმე ბარში. მეორე ღუმის არჩევნების დროს ფედერალისტების მხრით დიდს აგიტაციას ეწეოდა, მაგრამ მისმავე სოფლელებმა ზურგი შეაქციეს და მოქმედება დაუწუნეს“⁴. როგორც ვხედავთ, სოციალ-დემოკრატიული ჟურნალი, თუმცა დიდად აფასებს ვაჟას ლიტერატურულ-მხატვრულ ღირსებას, მაგრამ იქვე იგრძნობა, რომ „მარქსისტულ თეორიაში ღრმად გაურკვეველი“ პოეტით იგი ფრიად კმაყოფილი როდია.

¹ „ეშმაკის მათრახი“. № 27, გვ. 13.

² „ეშმაკის მათრახი“, № 18, გვ. 3.

³ „ეშმაკის მათრახი“, № 10, გვ. 7.

⁴ იქვე.

„ეშმაკის მათრახის“ სახით კიდევ ერთმა სოციალ-დემოკრატიულმა ორგანომ იყარა ჯავრი „პარტიისაგან განთესილ“ იროდიონ ევდოშვილზე. სატირულ ლექსში — „მგოსანს“ ნ. კალანდაძე „მუზა და მუშის“ ავტორს ღამურას უწოდებს; ღამურას, რომელმაც „თაგვობა“ (სოციალ-დემოკრატობა რ. მ.) იუკადრისა და დღეს ნიშადურს ამშვენებს, მაგრამ ჭქედანაც მალე გააფრენენ.

ასეთია „ეშმაკის მათრახის“ დამოკიდებულება იმ პერიოდის ქართული მწერლობის ზოგიერთი დიდი წარმომადგენლისადმი. სხვა საკითხია, რამდენად სწორი იყო ეს პოზიცია. ჩვენის აზრით, სოციალ-დემოკრატიული ორგანო სამოციანელთა სახელოვანი თაობის შეფასებაში ნაჩქარევ დასკვნებს აკეთებს და ხშირად უკიდურესობაში ვარდება. საჭირო იყო უფრო ზომიერტაქტიკური, გულთბილი და მორიდებული საუბარი მეცხრამეტესაუკუნეგამოვლილ თმაჭაღარა მოღვაწეებზე, მიუთმეტეს იმათგან, ვისაც ამ ადამიანთა ნაწერებზე ესწავლა წერა-კითხვა და მათ მიერ გაკვალულ დემოკრატიულ ნიადაგზე გაჰქონდა ახალი რევოლუციური ხნული.

როგორადაც არ უნდა „მოხერხებოდა“ ნ. ნიკოლაძეს ქართული, რა „ჭაობამდეც“ არ უნდა „ჩამოქვეითებულიყო“ აკაკი, და აზრით როგორადაც არ უნდა „მოხუცებულიყო“ ვაჟა-ფშაველა, მათ მაინც გააჩნდათ ერთი დიდი უპირატესობა „ეშმაკის მათრახელთა“ წინაშე, — მათს სიტყვებს საოცარი გარინდებით და მოწიწებით ისმენდა საქართველო, და ისმენდა უპირველეს ყოვლისა.

„ეშმაკის მათრახი“ ლიტერატურისა და ხელოვნების საკითხებსაც ეხება. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით საინტერესოა ერთი ფაქტი:

ჟურნალის ოცდამეთორმეტე ნომერში ვკითხულობთ ლადო მესხიშვილის გასტროლებზე ქუთაისში. წერილის ავტორი ღირსეულად უყურებს რა დიდი მსახიობის ტალანტს, იქვე აღნიშნავს: „მხოლოდ სამწუხარო და სავალალო ისაა, რომ ლადო მესხიშვილი ჩვენი სცენიზა გასტროლიორათ ითვლება. პირადათ მესხიშვილი აქ არაფერ შუაშია. იმ ატმოსფეროში, რომელიც შექმნეს ქართული სცენის გარშემო „ღვთიური ნიჭით“ აღვსილმა ჩვენმა არტისტებმა, კაცს ცხოვრება არ შეუძ-

ლია. და განა მარტო მესხიშვილია ჩვენი სცენიდან გარიყული? სად არის არტისტი მარჯანოვი? იცის თუ არა საზოგადოებამ, რომ ის ზუსეთში ერთ საუკეთესო რეჟისორათ ითვლება? ჩვენში კი გუნდები რეჟისორობენ“.¹ ექვი არ არის, რომ მარჯანოვი, დიდი ხელოვანი კოტე მარჯანიშვილია, ხოლო ჟურნალის მიერ მისი მოწიწებით მოხსენიება — სოციალ-დემოკრატიული ორგანოს ისტორიისათვის ერთი სასიამოვნო ფაქტი.

1908 წლის 9 აგვისტოს გენერალ გუბერნატორმა რიაზინკინმა „ეშმაკის მათრახი“ დახურა „უაღრესად მავნე მიმართულებისათვის“.

ჟურნალის დახურვის მიზეზად იქცა ორმოცდამეორე ნომერში დაბეჭდილი ვ. მალაქიაშვილის² ვრცელი ლექსი — „მოდმეთა სისწლი“. ლექსი ასეთი შინაარსისაა: ქარხნის მეპატრონის — ლიპიანიძის მუშები გაიფიცნენ. ლიპიანიძემ ჰკუა იხმარა და მუშებს „ლოკაუტი“ გამოუცხადა. თანაც სოფელში აგენტები გაგზავნა მუშახელის ჩამოსაყვანად. რეაქციის თვითნებობით ილაჯგაწყვეტილი გლეხები ადვილად დათანხმდნენ ქალაქში წასვლაზე და აი ისინი გაფიცულ მუშათა დაზგებთან დგანან. მოტყუებული სოფლელები ნებით თუ უნებლიეთ „შტრეიკბრეხერებად“ გვევლინებიან. ამ გარემოებამ ქუჩაში დარჩენილ მუშათა შორის უკმაყოფილება გამოიწვია და ისინი „კბილთა ღრჭიალით“ დაერივნენ სოფელ „სტუმრებს“. ქარხნის ეზოში სისხლისღვრა ატყდა. ორივე მხარე საგრძნობლად დაზარალდა. კმაყოფილია მხოლოდ ერთი კაცი — ლიპიანიძე. მან წადილი აისრულა, თავისი მტრები ერთურთს წაკიდა და დღეიდან წითელი ღროშის ფრიალის აღარ ეშინია.

ასე იქნება, სანამ მუშები და გლეხები არ გაერთიანდებიან, მტარვალ ლიპიანიძე მანამ იბატონებს:

„სანამ არ მოსპობს, გაანადგურებს
მას ხალხის რისხვა და ცეცხლის ალი“.

ვ. მალაქიაშვილის ეს ლექსი კომენტარებს არც კი საჭიროებს, ისე ნათლადაა მასში გამოთქმული მუშებისა და გლე-

¹ „ეშმაკის მათრახი“, № 32, გვ. 4.

² ვარლამ ხუროძე

ხების გაერთიანების პრობლემა, ისე აშკარადაა მზის სინათლეზე გამოტანილი „ბურჟუა-დემაგოგის“ თვალთმაქცური სახე.

სანამ აკრძალვის ქაღალდს მიიღებდა, თ. ბოლქვაძემ მოამზადა და დაბეჭდა კიდევ ჟურნალის ორმოცდამესამე ნომერი, მაგრამ სტამბიდან მთლიანად გატანა ვერ მოასწრო. 234 ეგზემპლარს კონფისკაცია უყვეს.

„ეშმაკის მათრახის“ აკრძალვის მეორე დღეს, გენერალ-გუბერნატორი რიაზინკინი, ბეჭდვით საქმეთა კომიტეტს წერდა: ყურადღება მიაქციეთ რომ მომავალში არ გამოვიდეს აღნიშნული ჟურნალის სახეცვლილი გამოცემაო. ...მაგრამ „ეშმაკის მათრახის“ რედაქციამ გენერალ გუბერნატორზე უფრო ადრე იფიქრა ჟურნალის მოსალოდნელ დახურვაზე და 1908 წლის 18 აგვისტოს თეოფილე ბოლქვაძეს უკვე ხელთ ჰქონდა გაზეთ „მათრახის“ გამოცემის ნებართვა.

„მათრახის“ პირველი ნომერი 1908 წლის 31 აგვისტოს გამოვიდა. მკითხველმა ამ გამოცემის მხოლოდ ექვსი ნომერი იხილა. მეექვსე ნომერზე „მათრახი“ აკრძალეს. „მათრახი“ თავისი მიმართულებით, ავტორთა კოლექტივით, მასალების ხასიათით და გაფორმებითაც ზუსტად ისეთივეა, როგორც „ეშმაკის მათრახი“, განსხვავება მხოლოდ იმაშია, რომ მას იუმორისტული ჟურნალის ნაცვლად, სახუმარო გაზეთი ჰქვია და რედაქტორ-გამომცემლად თ. ბოლქვაძის ნაცვლად ხელს აწერს ბ. ბოლქვაძე.

„მათრახმა“ პირველი ნომრიდანვე თვითვე იგემა რეაქციის მათრახი ლევ ტოლსტოის საიუბილეო წერილისათვის. უნდა აღვნიშნოთ, რომ იმ პერიოდის ქართულ პრესაში (რამდენადაც ჩვენ საშუალება გვქონდა მისთვის გადაგვხადა, რ. მ.) ლ. ტოლსტოის შემოქმედების ასეთი პრინციპული და მრავალმხრივი შეფასება არ გამოქვეყნებულა. ჟურნალი აღნიშნავს, რომ „საკაცობრიო ლიტერატურაში, დღეს ლევ ტოლსტოის ბადალი არ ჰყავს. იგია პირველხარისხოვანი ვარსკვლავი, ყველაზე ბრწყინვალედ მოკაშკაშე. მსოფლიო აზროვნებაში ტოლსტოის მეტათ თვალსაჩინო და საპატიო ადგილი უკავია“.¹ მაგრამ, „მათრახი“, როგორც სოციალ-დემოკ-

¹ „მათრახი“, № 1, გვ. 19,

რატეული ორგანო, ფართოდ ჩერდება ლ. ტოლსტოის, როგორც ფილოსოფოსის ნაქლოვანებებზე, აღნიშნავს მისი „სოციალიზმის იდეალისტურ-უტოპისტურ“ მხარეს, ასევე მიუღებლად თელის ლ. ტოლსტოის „ღვთისმეტყველურ იდეალებს“.

გაზეთების „ხოლერამ“ მალე „მათრახსაც“ უწია. 5 ოქტომბერს გამოსულ მის მეექვსე ნომერში დაბეჭდილ ჩაბრუნადის (ვ. რუხაძე) ლექსისათვის — „სათარხანის სიმღერა“ იგი სამუდამოდ აკრძალეს. „სათარხანის სიმღერა“ ავტორის ომანია-ნი მოწოდებაა სპარსეთის ჯალათთა წინააღმდეგ იარაღით ბრძოლისაკენ. ცენზურას არ გამოეპარა ამ ლექსის ალეგორიული ხასიათი და მის პირველ საბრალდებულო წარდგინებაში პირდაპირაა ნათქვამი, სპარსეთის სახით ავტორი რუსეთის სინამდვილეს გულისხმობსო.

თბილისის სასამართლო პალატის პროკურორმა სასწრაფოდ მისწერა ბეჭდვითი საქმის კომიტეტს; „მათრახის“ რედაქტორი მიცემულია პასუხისგებაში, თქვენ კი გთხოვთ გაგვიგოთ, ვინ არის „სათარხანის სიმღერის ავტორიო. თ. ბოლქვაძემ არ გასცა ვ. რუხაძის ფსევდონიმი და რეაქციის მთელი რისხვა თავისთავზე მიიღო. 27 ოქტომბერს ბეჭდვით საქმეთა კომიტეტის პროკურორს პასუხობს: «В ответ на отношение от 21 сего октября за № 2294, комитет сообщает, что автор стихов «Песнь Сатархана» ему неизвестен. Стихотворение подписано псевдонимом Чахрухадзе, а комитет лишен возможности узнать настоящую фамилию автора».¹

თ. ბოლქვაძეს ერთი წლით ციხე მიუსაჯეს. იმპერატორმა მხედველობაში არ მიიღო მისი კასაციური საჩივარი. მაშინ, „ეშმაკის მათრახის“ რედაქტორი ოზურგეთში გაიქცა, მაგრამ იქაც-მალე. მიაგნეს, დაიპყრეს და თუმცა 1908 წლის 23 დეკემბერს გაასამართლეს; 1909 წლის 21 ივნისიდან მეტეხის ციხეში იხდის სასჯელს. ზუსტად ერთი წლის შემდეგ, 1910 წლის 21 ივნისს თ. ბოლქვაძე გაათავისუფლეს.

~~„ეშმაკის მათრახის“ პარალელურად გამოდიოდა იუმორის-~~

¹ საქ. სსრ სახელმწიფო ცენტრალური არქივი, ფ. 114, აღ. 4, საქმე № 1534.

ტული აღმანახი „ეშმაკი“, რომლის სულ ორი ნომერი გამოვიდა და ძირითადად „ეშმაკის მათრახში“ გამოქვეყნებულ მასალებს ბეჭდავდა, ამიტომ მასზე აღარ შევჩერდებით.

„ეშმაკის მათრახის“ ძირითადი თანამშრომელი და სულისჩამდგმელი იყო ნესტორ კალანდაძე (ეშმაკი), ჟურნალში აქტიურად თანამშრომლობდნენ აგრეთვე ალ. მგელაძე („ბლიკვაძე“), ნ. ქურიძე („ნ. ზომლეთელი“), ვ. რუხაძე („ჩახრუხაძე“), ვ. ხუროძე (ვ. მაღაქიაშვილი), პ. კალანდაძე (პ. ირეთელი), ი. გომართელი, გ. ქუჩიშვილი, ნ. ღუდუშაური, („დილა მოხევე“), დ. ჩხეიძე (დ. თურდოსპირელი), შხანკოლა (?), კენტი (?) და სხვები.

„ეშმაკის მათრახი“, მისი მოღვაწეობის პირველი ორი წლის მანძილზე, ქართველი სოციალ-დემოკრატების საკმაოდ ღონიერი და ავტორიტეტული ჟურნალი იყო.

პარიკატურა 1905 — 1908 წლების ქართული სატირული ჟურნალების ფურცლებზე

კარიკატურის სრული და თანმიმდევრული ისტორია ჯერ არ დაწერილა.

სახვითი ხელოვნების ამ ერთ-ერთმა ყველაზე ოპერატიულმა და მეტერძოლმა ჟანრმა საუკუნეების განმავლობაში თანდათანობით ჩამოაყალიბა თავისი კანონები: ჰიპერბოლური ლოგიკა, სახეთა თავისებური სატირული სისტემა, რეალურის და ფანტასტიკურის ორიგინალური შერწყმა და მოვლენის არსის გაზვიადებული, იუმორისტული აბსტრაგირება.

კარიკატურა უფრო ადრე შეიქმნა, ვიდრე ამ იტალიური სახელით მონათლავდნენ მას. („კარიკარე“ — გაზვიადება, გადაქარბება).

ბრიტანეთის მუზეუმში ინახება უცნობი ეგვიპტელი მხატვრის მიერ, ჰამი ათასი წლის წინათ, პაპირუსზე შესრულებული ფარაონ რამზეს მე-3-ის კარიკატურა. რამზესი კატის სახითაა წარმოდგენილი, ხოლო მისი მტრები კი — თაგვებისა.

ნაპოლეონის აღზევების პერიოდში ინგლისელმა მხატვარმა გილრეიმ შექმნა კორსიკელი იმპერატორის მძაფრი, პოლიტიკური კარიკატურა. ნაპოლეონმა კარიკატურაში მაშინვე იცნო თავისი თავი და საშინლად გაბრაზდა. მისი დაჟინებული მეცადინეობით 1802 წლის ამენის სამშვიდობო ხელშეკრულებაში შეიტანეს სპეციალური პუნქტი, რომლის ძალითაც, ინგლისელი კარიკატურისტები და პასკვილისტები უნდა შეეპყროთ, როგორც კაცისმკვლელები და საფრანგეთის მთავრობისათვის გადაეცათ. ...და მაინც იმდროინდელი მსოფლიოს ყველაზე დიდი დესპოტიც კი უძლური აღმოჩნდა პატარა კარიკატურის წინაშე.

პოლიტიკური კარიკატურის შედევრები შექმნეს და მისი აკვანი დაარწიეს ონორე დომემ და ფრანსისკო გოიამ.

კარიკატურამ უფრო მეტი საზოგადოებრივი რეზონანსი შეიძინა მას შემდეგ, რაც იგი ჟურნალისტიკას დაუკავშირდა. პრესის ფურცლებზე დამკვიდრებულმა სატირულმა გრაფიკამ ხელოვნების მეტად პოპულარული და საინტერესო სახე მიიღო.

ჩვენს პერიოდიკაში კარიკატურა პირველად გამოჩნდა 1888 წელს ჟურნალ „თეატრის“ ფურცლებზე. მართალია, საქართველოში მანამდე გამოდიოდა კარიკატურებიანი ჟურნალები „გუსლი“ (მხატვარი მ. ჩემოდანოვი) და „ფალანგა“ (მხატვარი (პიტერსონი), მაგრამ ამ ჟურნალებში დაბეჭდილ სატირული გრაფიკის ნიმუშებს ცოტა რამ ჰქონდათ საერთო საქართველოს საზოგადოებრივ ცხოვრებასთან.

ვერც „თეატრში“ დაბეჭდილ ლიტველი მხატვრის ვ. გოლოვნიას (ფსევდ. ვასო ოქონელი), და ვერც ვ. გუნიას „რამე რუმე“-ში დაბეჭდილ ნიკოლოზ ბიაზის (ფს. „კოლა“) კარიკატურებს, მათი არამებრძოლი და არამახვილი ხასიათის გამო ქართული პუბლიცისტური კარიკატურის დაბადების და წინსვლის მაჩვენებელ ფაქტებად ვერ მივიჩნევთ.

1905 წლის რევოლუციის პერიოდში სატირულმა გრაფიკამ, ისე როგორც მთელმა სატირულმა ჟურნალისტიკამ, თავს იდო თვითმპყრობელობის მხილებისა და რევოლუციის ბარიკადებზე სიცილის მრისხანე იარაღით ბრძოლის კეთილშობილური მისია. ძნელია გადაჭარბებით შეფასება იმ დიდი წვლილისა, რაც სატირულ გრაფიკას მიუძღვის პირველი რევოლუციის პერიოდის სატირული ჟურნალისტიკის ესოდენ პოპულარობაში. ძნელია აგრეთვე, თვალნათლივ წარმოდგენა იმ მძიმე ცენზურული პირობებისა, რომლის დროსაც ამ ჟურნალების მხატვარი-კარიკატურისტები მეფისა და მისი „მოურავების“ (როგორც მათ აკაკიმ უწოდა) ნილაბჩამოხსნილი სახის ჩვენებას ახერხებდნენ.

მართალია, ამ პერიოდის ზოგი სატირული ჟურნალის გრაფიკა დღევანდელ მკითხველს ვერ გააოცებს მაღალი პროფესიული ოსტატობით, ვერც ხასიათთა უნაკლო ჩვენებითა და ფსიქოლოგიური სიღრმით, მაგრამ ამ ჟურნალებიდან თანა-

მედროვე კარიკატურისტებს ზოგიერთი აუცილებელი ნიშნის სწავლა შეუძლიათ. ეს არის დიდი მოქალაქეობრივი გაბედულება, მოუხრებლობა დაცინვის ღირსად ცნობილი ყველა და ყოველგვარი „ავტორიტეტისადმი“. ამასთან ერთად ელვისისის-წრაფის ოპერატიულობა. ეს ნიშნები კი მეტნაკლები სიძლიერით მოიკოჭლებს ჩვენს დღევანდელ სატირულ გრაფიკაში.

ჩვენი კარიკატურისტების შემოქმედებაში შეიმჩნევა ერთგვარი დაყოფა ადამიანებისა და მოვლენებისა; ისეთებად, რომლებზედაც შეიძლება გავიცინოთ და ისეთებად, რომლებიც იქნებ სასაცილონი არიან, მაგრამ გაურკვეველი მიზეზების გამო კარიკატურას ვერ შევკადრებთ. თემებისადმი ასეთმა ცალმხრივმა მიდგომამ კი გამოიწვია სატირული გრაფიკის თემატური გაერთფეროვნება. თითქოსდა მხოლოდ ის არის სასაცილო, რაც ძველია, გადმონაშთია, ხოლო ახალზე კი, თუნდაც იმიტომ არ შეიძლება გაიცინოს კაცმა, რომ ის ახალია.

ქართული კარიკატურის ისტორიკოსი გვერდს ვერ აუქცევს 1905—1908 წლების ქართული სატირული ჟურნალისტიკის გრაფიკას. სწორედ ამ ჟურნალების ფურცლებზე დაიბადა და ფრთები შეისხა პოლიტიკურ-პუბლიცისტურმა კარიკატურამ, ხელოვნების უაღრესად საჭირო და სასარგებლო დარგმა.

მართალია, 1901 წლიდან „ცნობის ფურცლის“ დამატებაში დაიწყო ბეჭდვა ოსკარ შმერლინგის სატირული ნახატებისა, მაგრამ ამ ნამუშევრებს ჯერ კიდევ არ ჰქონდათ ის პოლიტიკური სიმახვილე და მებრძოლი სული, რომლითაც თვით ოსკარ შმერლინგი და საერთოდ ქართული სატირული გრაფიკა რუსეთის პირველი რევოლუციის პერიოდში აღიჭურვა.

1907—1908 წლების ქართული სატირული ჟურნალების ფურცლებზე მოღვაწეობდნენ ქართული სატირული გრაფიკის პიონერები გ. ზაზიაშვილი (ივანეშვილი), ო. შმერლინგი, ს. შახ-შიაშვილი, პ. მღებრაძე, შ. ჭიქოძე, მ. თოიძე, ი. ნიკოლაძე, მ. ჭიაურელი, ვ. კილაძე, ვ. სიდამონ-ერისთავი და სხვები. სწორედ მათი უანგარო მეცადინეობით ჩაეყარა საფუძველი კარიკატურის ოსტატთა იმ საკმაოდ ძლიერსა და ორიგინალურ სკოლას, რომელიც ამჟამად ჩვენში არსებობს.

პირველი ქართული სატირული ჟურნალის — აკაკი წერეთლის „ხუმარას“ (1907 წ.) გრაფიკული გაფორმება ეკუთვნის მუშა-მხატვარს გიგო ზაზიაშვილს. იქნებ ნიშანდობლივია ის ფაქტიც, რომ დიდმა აკაკიმ პირველი ქართული სატირული ჟურნალის გაფორმება ამდროისთვის საკმაოდ გახმაურებულ კარიკატურისტს ოსკარ შპერლინგს (ან სხვა გამოჩენილ მხატვრებს კი არა, მუშა-მხატვარს შიიანდო. მუშა-მხატვარს, რომელიც ალიხანოვ-ავარსკიმ ერთი წლის წინათ (1906 წ.) ქუთაისიდან გააძევა, როგორც რევოლუციის აქტიური მონაწილე. სწორედ „ხუმარადან“ დაიწყო ეროვნული სატირული გრაფიკა და თუ პირველ ქართველ გრაფიკოსად გრიგოლ ტატიშვილს ვთვლით, სატირული გრაფიკის პირველ წარმომადგენლად გიგო ზაზიაშვილი უნდა ვაღიაროთ.

„ხუმარა“ 1907, № 1

მხატვარი გ. ზაზიაშვილი

1907—1908 წლების ქართული სატირული ჟურნალების გრაფიკა თემატურად სამი სახით წარმოგვიდგება. ესენია: პოლიტიკური კარიკატურა, საყოფაცხოვრებო კარიკატურა და მეგობრული შარჟები გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეებზე.

დავიწყოთ „ხუმარადან“.

ნომრის პირველსავე გვერდზეა დაბეჭდილი გ. ზაზიაშვილის კარიკატურა. ამ კარიკატურამ კიდევ შეიწირა ჟურნალი და მის მოხუც რედაქტორს მეტეხის ციხე მოანახულებინა.

შესრულების თვალსაზრისით გ. ზაზიაშვილის ეს კარიკატურა წმინდა, რეალისტური მხატვრობიდან კარიკატურულ გამოსახვაზე გაუბედავი გადასვლის ნიმუშს წარმოადგენს.

კარიკატურა გადატვირთულია ზედმეტი, მეორეხარისხოვანი დეტალებით. კარიკატურის ცენტრალური ფიგურები, საკმაოდ გამოკვეთილია, მაგრამ მხატვარს ზედმიწევნით გაურჩევია უკანა ხედიც, ქუჩის პირას ჩამწკრივებული სახლები (საწვიმარი მილებიც კი) და თქვენ წარმოიდგინეთ, უაღრესი სიზუსტით მოუხაზავს ქვაფენილი. გ. ზაზიაშვილის ეს კარიკატურა შორს დგას სრულყოფისაგან, მაგრამ მასში მკაფიოდ ჩანს ის მთავარი, რისთვისაც საერთოდ იქმნება სატირული გრაფიკის ნიმუში.

„მასხარას“ მეორე ნომერში ყურადღებას იპყრობს გიგო ზაზიაშვილის ნახატი „აკაკის მოგზაურობა“ („ხუმარას“ რედაქციიდან მეტეხამდინ). მხატვარს გრაფიკულად გამოუსახავს იმ დღეებში რეაქციის მიერ ჩადენილი ყველაზე სამარცხვინო აქტი: სამ შეიარაღებულ პოლიციელს მიჰყავთ იგი, შავ ფრაკში გამოწყობილი, თეთრწვერა, ახოვანი ტუსადი. გ. ზაზიაშვილის სტილისათვის დამახასიათებელ, ნახევრად რეალისტურად გადაწყვეტილ ამ კარიკატურაში ნათლად ჩანს ავტორის პოზიცია. კარიკატურის სიუჟეტშივე ხაზგასმულია მთავარი: სამივე პოლიციელი და მათი ჯუჯა უფროსიც საოცრად უმწეონი ჩანან „ხუმარას“ დარბაისელი რედაქტორის გვერდით.

„მასხარა“ მეორე ნომერზევე დაიხურა. როგორც ვიცით, მის დახურვაში ერთ-ერთი „ხელშეწყობი“ პირველი ქართველი კარიკატურისტის მებრძოლი გრაფიკაც იყო. „მასხარას“ დახურვის შემდეგ გამოსული „ბზიკის“ № 1-ში მკითხველი ეცნობა ოსკარ შმერლინგის კარიკატურებს.

საქართველოში დაბადებული და გაზრდილი, ეროვნებით გერმანელი, ოსკარ შმერლინგი წლების განმავლობაში დაუღალავად იღწვოდა ქართული ხელოვნების ფრონტზე და წარუშლელი კვალი დატოვა, როგორც სატირული გრაფიკის, ისე საერთოდ ჩვენი მხატვრობის ისტორიაში. ოსკარ შმერლინგი იყო იმ დროის უმეტესი სატირული ჟურნალების მთავარი მხატვარ-კარიკატურისტი და ყველაზე პროფესიონალი კარიკატურისტიც. მან განამტკიცა და ახალ სიმაღლეებს აზიარა ქარ-

თული სატირული გრაფიკის ახლადდაბადებული სკოლა. ოსკარ შმერლინგის კარიკატურებს სხვადასხვა წარწერა აქვს, მაგრამ უწარწეროდაც ძნელი გამოსაცნობი არ არის ამ მაღალნიჭიერი მხატვრის ნამუშევრები.

„მასხარა“ № 2, 1907

აკაკის მოგზაურობა („ხუმარას რედაქციიდან მეტეხამდინ“)

გ. ზაზიაშვილი

ოსკარ შმერლინგის ავტორობით „ბზიკში“ გამოქვეყნებული პირველივე კარიკატურა პოლიტიკური სატირის შესანიშნავ ნიმუშს წარმოადგენს. სახელმწიფო სათათბიროს გრძელ შენობაზე ზის იმპერატორი ნიკოლოზ მეორე. მის შავ ჩექმებს შენობაში შესასვლელი მთლად დაუფარავს. იმპერატორის წინ დგას შავფრაკიანი კაცი და კანონების წიგნს აწოდებს. მეფეს ფართო ხელისგული დაუფარებია წიგნისათვის და მკაცრად ბრძანებს: „კანონიც მე ვარ და სამართალიც“. დიახ, იმპერატორი კანონიც თვითონ იყო და სამართალიც, უსამართლობით დაჩაგრული ხალხის დასათრგუნავად.

„მასხარას“ მეორე ნომერში ანარქია წარმოდგენილია კრუ-

ხად, რომელსაც ბუდეში კვერცხების ნაცვლად ყუბბარები უწყვია. საინტერესოა ო. შმერლინგის სხვა კარიკატურაც... ლამაზად მოვლილ საფლავთან დგას 'შაოსანი' ქალი და მოს-თქვამს. საფლავის ქვას აწერია: „აქ განისვენებს ნაშთი, რუსე-თის თავისუფლებისა. დაიბადა 17 ოქტომბერს. გარდაიცვალა 1907 წელს“. მიიცივალა რუსეთის თავისუფლება. 17 ოქტომ-ბრის ქიშკრა საბოლოოდ გაქრა. ეს მშვენივრად გაიგო და გა-მოხატა კარიკატურისტმა.

ეურნალის მესამე ნომერში მხატვარმა წარმოგვიდგინა თვითმპყრობელობის და რევოლუციის სიმბოლური სახე. ვულკანის თავზე (ვულკანისა, რომელიც ეს ეს არის დაიქუ-ხებს) ზის მეფის მოხელე. მოხელეს შეძრწუნებული სახე აქვს: „ხსნა არსით არის!“

სატირულ-კარიკატურული ალეგორიის ბრწყინვალე ნიმუშს წარმოადგენს ამ ეურნალის მეოთხე ნომერში გამოქვეყნებუ-ლი ოსკარ შმერლინგის კარიკატურა „პრესის თავისუფლება“. იმდროინდელი პრესა მხატვარმა წარმოგვიდგინა ნისკარტ და ფეხებზეკრული ფრინველის სახით. კარიკატურას ასეთი წარ-წერა აქვს: „მეუბნებიან იჭიკჭიკო, მაგრამ ჩემ ნისკარტს რომ კლიტე აძევს, იმას კი აღარ უყურებენ. ესეც შენი ბეკდვითი სიტყვის თავისუფლება“. ეს კარიკატურა მარტო თემის აქტუა-ლობით კი არა, უზადო შესრულებითაც გამოირჩევა.

„ოხუნჯის“ პირველი ნომერი ფერწერული კარიკატურითაა წარმოდგენილი. უნდა აღინიშნოს რომ „ოხუნჯი“ პირველი ქართული სატირული ეურნალია, რომელიც ფერებშია დაბეჭ-დილი. ეურნალის პირველ გვერდზე კარიკატურის საგნად რეაქ-ციის მიერ დაჩაგრული სახელმწიფო სათათბირო ქცეულა. სა-თათბიროს შენობას ყორნები და სვაეები დაჰპატრონებიან. ისინი ბრჭყალებით ჩაჰფრენიან შენობას. ცაში უთვალავი ყო-რანი დაფარფატებს. კარიკატურა ხელმოუწერელია, მაგრამ შესრულების მანერაზე ეტყობა, რომ იგი ოსკარ შმერლინგს უნდა ეკუთვნოდეს: „შავი ყორანი გამითხრის საფლავს“... — ასე წაუწერია მხატვარს აღნიშნული კარიკატურისათვის.

ისე როგორც „ეკალი“, კარიკატურებიანი ალმანახი „ცეცხ-ლიც“, სატირული გრაფიკის განვითარებისათვის ვერავითარ სანუგეშოს ვერ იძლევა, ვერც თემის სიახლით და ვერც მხატ-

დღისუბანი

შავი ყოხანი გაბრუნების საფლავს...

„ოხუნჯის“ თავფურცელი.

მხატვარი ო. შვერლინგი

ვრული ოსტატობით. ამ აღმანახის კარიკატურებს საზოგადო-
ებრივ-საპირბოროტო პრობლემების დაყენებისა და გადაწყ-
ვეტის ნაცვლად, უბრალო ყოფითი და ზოგჯერ პორნოგრაფი-
ული, ბულვარული თემებით გატაცება ემჩნევა. „ცეცხლის“
ვერც პირველ და ვერც მეორე ნომერში ვერ იხილავთ სხვა სა-

ტირული ჟურნალებისათვის დამახასიათებელ ცეცხლოვან კარიკატურებს. სამაგიეროდ, უხვად იპოვნით შიშველი ქალების ფერად ფოტოებს.

კარიკატურის თემატური გამრავალფეროვნების თვალსაზრისით შესამჩნევი როლი შეასრულა იუმორისტულმა გაზეთმა „შუამავალმა“. „შუამავალის“ ფურცლებზე პოლიტიკური კარიკატურის გვერდით დიდ ადგილს იკავებს საყოფაცხოვრებო სატირული გრაფიკა. ოსკარ შმერლინგი „თავისუფლებისათვის დევნილთა“ გვერდით, ყურადღებას უთმობს, „თფილისიდან ბათუმისაკენ“ მიმავალი მატარებლის კურიოზულ სურათს და უპატრონოდ მიტოვებულ „ქუთაისის ბულვარზე“ გამართულ ყვავების მეჯლისსაც. საყოფაცხოვრებო თემაზეა შექმნილი ჟურნალის მეორე ნომერში დაბეჭდილი კარიკატურაც „მუშტაიდიდან ერევნის მოედნამდე“. ნახატი ტრამეაით მგზავრობის უხერხულობათა შესახებ გვიამბობს. „შუამავალის“ მეოთხე, მეექვსე და მერვე გვერდებზე გაგრძელებებით დაბეჭდილი რეპორტაჟული კარიკატურა პრესის დამამცირებელ მდგომარეობას შეეხება.

„შუამავალის“ უკანასკნელ გვერდზე გ. ზაზიაშვილს „ვეტცელის პივო“ გაუხდია კრიტიკის ობიექტად. ხელჯოხიანსა და მსუქან ვაჭარს თავის ნაცვლად ლუდის კასრი ადევს მხრებზე. უნდა ითქვას, რომ ეს კარიკატურა თავისი შესრულებით და სატირულ-იუმორისტული ელფერიტ ახალი სიტყვაა გ. ზაზიაშვილის გრაფიკულ შემოქმედებაში.

ქართული კარიკატურის ისტორიას დიდი კვალი დააჩნიეს ჟურნალებმა: „ეშმაკის მათრახმა“ და „ნიშადურმა“. ამ ჟურნალების ფურცლებზე სატირული გრაფიკა მრავალფეროვნად გამოიყურება. ეს ბუნებრივიცაა, რადგანაც იმ პერიოდისათვის ზემოაღნიშნული ჟურნალები შედარებით უფრო „ილბლიანი“ გამოდგნენ (მათ ორი წელი გასძლეს).

„ეშმაკის მათრახის“ თავფურცელი ოსკარ შმერლინგის დაუხატავს და ნიშანდობლივია, რომ ორი ჟურნალის — „ნიშადურისა“ და „ეშმაკის მათრახის“ მთავარი გრაფიკოსი ოსკარ შმერლინგია, მიუხედავად ამ ჟურნალების სხვადასხვა პოლიტიკური მიმართულებისა და ურთიერთშორის გაუთავებელი შუღლისა და კინკლაობისა.

„ეშმაკის მათრახის“ მეორე ნომერში ოსტატურად შესრულებული კარიკატურა ქუთაისის ციხიდან პოლიტიკურ პარტიმართა გაქცევაზე მეტყველებს. ყეყეჩი ზედამხედველი გაციებით დასცქერის შავ ხერელს ციხის კედელში; ხერელში ჯერ კიდევ მოჩანს ტუსადის ფეხები. სატირული ჟურნალი ამ კარიკატურით აუწყებს მკითხველს, რომ ციხეებით ვერ შეაკავენ ბენ ფართოდ გაშლილ რევოლუციურ ბრძოლას, რომ მეფის ციხეებს უკვე აღარ ძალუძთ ხალხისთვის თავდადებულ პარტიმართა შენარჩუნება.

„ეშმაკის მათრახის“ მეორე ნომერში გამოჩნდა ახალი განყოფილება „ქართველი მოღვაწეები“. ამ რუბრიკის ქვეშ იბეჭდებოდა ქართველი მოღვაწის შარეი და მისი, ჟურნალის მიერ შემჩნეული, დამსახურება სამშობლოს წინაშე. შარეების ამ სერიის ავტორია ოსკარ შმერლინგი. პირველი ქართველი მოღვაწე, ვისაც ჟურნალმა ყურადღება მიაქცია ნიკო ნიკოლაძეა; თუ რა დახასიათებას აძლევს ჟურნალი ნიკო ნიკოლაძეს, როგორც პუბლიცისტსა და საზოგადო მოღვაწეს, ჩვენ ამას ცალკე შევხებით.

ჟურნალის მესამე ნომერში ო. შმერლინგი გვთავაზობს მეგობრულ შარეს აკაკი წერეთელზე. ეს ნახატიც ზუსტად იგივე სტილითაა შესრულებული, როგორც ნიკო ნიკოლაძისა. მხატვარს მკვეთრი შტრიხებით და შარეისათვის სასარგებლო კონკრეტულობით (თეთრწვერა მოხუცი შავ სამოსელში) ოსტატურად შეუქმნია ქართული პოეზიის ოლიმპიელის შუბნათელი სახე.

„ეშმაკის მათრახის“ მეოთხე ნომერში პირველად გამოჩნდა და ამ ჟურნალის თითქმის ყველა ნომერში გვხვდება ნახატი-რუბრიკა. ნახატზე გამოსახულია პირქვე შწოლი კაცი, რომელსაც ზურგზე უშველებელი ჩექმა აწვება და ლამის გასრისოს. ამ სურათის სიმბოლური ქვეტექსტი კომენტარს არ საჭიროებს.

ჟურნალის შემდეგ ნომრებში მკითხველის ყურადღებას იმსახურებს მოსე ჯანაშვილის, ვალერიან გუნიას, ვასო აბაშიძის და ვაჟა-ფშაველას მეგობრული შარეები. ეს შარეები ქართულ მოღვაწეთა სიცოცხლეში შექმნილ იუმორისტულ-გრაფიკულ პორტრეტებს წარმოადგენენ და ნიჭიერი კარიკატურისტის მიერ დანახული მათი მდიდარი სულიერი სამყაროს

„ეშმაკის მათრახი“ № 2, 1907
ნიკო ნიკოლაძე
მხატვარი თ. შმერლინგი

მსუბუქ-იუმორისტული გადმო-
ცემით დღესაც დიდ ინტერესს
იძსახურებენ.

„ეშმაკის მათრახის“ ოცდა-
მესამე ნომერში გამოქვეყნებუ-
ლია ერთი მეტად საინტერესო
კარიკატურა. გარდა ბრწყინვა-
ლე მხატვრული შესრულებისა,
ამ კარიკატურისადმი ინტერესს
ზრდის ის გარემოებაც, რომ
იგი ლევ ტოლსტოის შეესება...
ადამიანებზე, სახლებზე, თვით
მთაზე უფრო ამალღებული გი-
განტური ტოლსტოის წინ ძლივს
მოჩანს პაწაწინა, თავუნიას-
მსგავსი კაცი-პურიშკევიჩი. წარ-
წერა მეტყველებს:

„პურიშკევიჩი — ჩვენ, რო-
გორც დიდებულ სახელმწიფო
მოღვაწეებს, სადა გვცალიან
ისეთი უმნიშვნელო საქმეები-
სათვის, როგორიც ტოლსტოის
დღესასწაულია“.

დიახ, მეფეს და მის ლაქიებს ტოლსტოის იუბილესთვის
მართლაც არ ეცალათ. მათ უფრო „საპატიო“ და აუცილებე-
ლი საქმეები ჰქონდათ საკეთებელი. რევოლუცია აკვანშივე
უნდა ჩაეკლათ, „ექვმიტანილი“ პირები ციხეებსა და კატორ-
ლებში უნდა გაეგზავნათ.

„ეშმაკის მათრახის“ დანარჩენი ნომრების სატირულ გა-
ფორმებაში ერთგვარი მოღუნება შეიმჩნევა. კარიკატურაჲ
დაპყარგა კონკრეტული, მებრძოლური ხასიათი და იგი ან სრუ-
ლიად უმისამართო და ლმობიერი გახდა, ანდა ვ. გუნიას ჟურ-
ნალის „ნიშადურის“ უაზრო ლანძღვას გადაჰყვა. ჟურნალის
№ 23-დან № 30-მდე თითქმის არაფერია საინტერესო თუ არ
ჩავთვლით ვ. გუნიას მისამართით შეურაცხყოფელ კარიკა-
ტურებს და ლექსებს.

ქურნალის ოცდამეთექვსმეტე ნომრის პირველ გვერდზე მკითხველი მაშინვე ამოიცნობს კ. მარქსს. გოლიათი მარქსის წინაშე დგას პაწაწინა გრიგოლ რობაქიძე (სხვათა შორის შესრულების სტილით ეს ნახატი ძალიან ჰგავს, ჩვენს მიერ უკვე ნახსენებ ტოლსტოისა და პურიშკევიჩის კარიკატურას) და ამბობს:

„გ. რობაქიძე-იმე, რაეა ლაპარაკობთ, ბატონებო! ერთს შეუბერაე და ამ ლილიპუტის კვალსაც ვეღარ ნახაეთ!!“ — ეს კარიკატურა და მის გვერდით დაბეჭდილი ლექსი — „ჩვენის-თანა ბედნიერი“ — საყურადღებოა იმიტაც, რომ ქურნალი აშკარად იცავს მარქსიზმს და დაუნდობლად ამათრახებს მარქსიზმის რევიზიისა და გაყალბების ცდებს.

„ეშმაკის მათრახი“-ს № 39-ში ოსკარ შმერლინგის კარიკატურა ნაძალადევის მუშათა უბანს ექომდაგება. კარიკატურაზე გამოსახულია ეშმაკი, რომელსაც ხელთ ტაბლა უქირავს, ხოლო ტაბლაზე შეიარაღებული პოლიციელები სხედან. კარიკატურის შინაარსს ხსნის ეშმაკის ლექსის — „მილოცვის“ შემდეგი სტროფები:

„მუშათა უბანს მარად ეამს
მეტი აქვს ყურადღებანი,
რამეთუ უყვართ მიტინგნი
და საიდუმლო კრებანი.
შეეტყბეთ, ძმანო, ამ ნობათს
და შეეთვისეთ გულითა
ოცდაოთხ გოროდოვოს
თავისი ბოქაულითა“.

„ეშმაკის მათრახის“ გაგრძელება — სახუმარო გაზეთი „მათრახი“, — სატირული გრაფიკის ნიმუშებით რაიმე სიახლეს არ შეიცავს და ამიტომ მასზე არ შევჩერდებით.

„ნიშადურის“ ბურჟუაზიულ-ნაციონალისტური მიმართულება ასულდგმულებს სწორედ მის სატირულ გრაფიკასაც.

„ნიშადურის“ პირველსავე ნომერში დახატულია რედაქტორ-გამომცემელი, რომელიც ლოცულობს შემდეგი სიტყვებით:

„ყოვლად წმინდა „არხანგელო“, ამაცდინე არხანგელსკის გუბერნიას!..“ მაგრამ ქურნალის არსებობის მთელს მანძილ-

„ეშმაკის მათრახი“, № 3. 1907
აკაკი წერეთელი
მხატვარი ი. შმერლინგი.

მოსახულია არენაზე ცხვრისა (სათათბირო) და მგლის (თვით-
მპყრობელობა) შერკინება. კარიკატურას ქვეშ ასეთი ლექსი
აქვს მიწერილი:

„ორჯერ ენახეთ მიეპარა
ეს ოხერი ჩუმა-ჩუმა,
საწყალი სულ მალდა ხტოდა
„ვაი, ღუმა, ღუმა, ღუმა!“
ეს მესამეთ აგერ მისდევს,
კიდევ უნდა გაჰკრას კბილი,
შხამათ კი არ ამოეჭცეს
მესამეჯერ „ღუმა“ ტკბილი!“

ზე, არსად არ იგრძნობა მისი
შიში არხანგელსკის გუბერნია-
ში გაგზავნისადმი, არც მორჩი-
ლი ქედმოხრა ან შერიგება არ-
სებული წესწყობილებისადმი.

როგორც ვიცით, ბოლშევი-
კები მესამე სახელმწიფო სა-
თათბიროს არჩევნებში იცა-
ვნენ მისი ლეგალურ ტრიბუ-
ნად გამოყენებისა და ბოლშე-
ვიკი დეპუტატების გაყვანის
პოლიტიკას. მმართველი რეაქ-
ციული ფენები, ისევე როგორც
წინა სათათბიროებში, ამჯერა-
დაც ცდილობდნენ სათათბირო
ჩაეყენებინათ თავიანთ სამსა-
ხურში. ვფიქრობთ, სათათბი-
როსადმი ამ დამოკიდებულების
გამოძახილია „ნიშადურის“ მე-
ორე ნომერში დაბეჭდილი კა-
რიკატურა, რომელზედაც გა-

ამავე ნომერშივეა გამოქვეყნებული ოსკარ შმერლინგის საინტერესო კარიკატურა პუბლიკაციისთვის: „დარვინის თეორიით, ყურთუქულმა, კაცის პირუტყვად გადაგვარება“.

„ნიშადურის“ მეცამეტე ნომერში კარიკატურისტს ნოე ჟორდანიაც კი წარმოუდგენია ჟორდანიას ხელთ საცეცხლური უჭირავს და „კუქს აკურთხებს“. კარიკატურას აწერია:

ჩვენი ქართველი მარქსისტი
საცეცხლურით კუქს აკურთხებს.
მხოლოდ იგი იყოს სახე
და საშობლოს მიაფურთხებს!...
მაგრამ მარქსი ბრანწს უჩვენებს:
ვერ მოგართვი ძამიო,
ეგ არ მითქვამს „კაპიტალში“
საქართველოს ქამიო!...“

„ნიშადურის“ ამავე ნომერში სიმასხვილითა და სატირულიუმორისტულ ჟღერადობით

ყურადღებას იპყრობს კიდევ ერთი კარიკატურა. ქუჩაში ანთებული ფანრის ქვეშ ჩასძინებია „გოროდოვოის“, მის ირგვლივ დგანან შეიარაღებული კაცები და მძინარეს დარაჯობენ.

„— ვა, ავეტიქ არაქელიჩ, ეს რა ამბავია? დუქნები რად დაგიკეთიათ? ზაბასტოვკაა?...“

— რის ზაბასტოვკა! აი იმ გოროდოვოის ვყარაულობთ, არავინ მიეპაროს და არ მოგვიკლან, თორემ ხომ იცი!... ასეთი წარწერა აქვს ზემოაღნიშნულ კარიკატურას და ამით მხატვარი აქცენტირებას უკეთებს რეაქციის გამარჯვების შედეგად შემოღებულ „საგანგებო წესრიგს“ ქალაქში.

1907 წლის უკანასკნელი ნომრებიდან ოსკარ შმერლინგი ჩამოშორდა ჟურნალს და კარიკატურებს ხელს აწერს „სანდრო“. (ს. შანშიაშვილი.)

„ეშმაკის მათრახი“, № 10, 1907

ვაჟა-ფშაველა

მხატვარი ო. შმერლინგი.

„ეშმაკის შატრაში“, № 8, 9, 1907,
ვალ. გუნია და ვ. აბაშიძე
მხატვარი ო. შმერლინგი

ოსკარ შმერლინგის წასვლა საგრძნობლად ემჩნევა „ნიშადურს“. „სანდრო“ კარიკატურის, როგორც დამოუკიდებელი საეურნალო მასალის შექმნას, რატომღაც გაურბის და ძირითადად ჟურნალში დაბეჭდილი ფელეტონების ილუსტრირებით კმაყოფილდება. ამასთან ერთად, „ნიშადური“ კვლავ ენერგიულად აგრძელებს პორნოგრაფიული ხასიათის სურათების ბეჭდვას. „ნიშადური“ თანდათანობით იხრება რეაქციული ბურჟუაზიის პოზიციისაკენ და ჟურნალის სულისკვეთების ეს უკანდახევა განსაკუთრებით ესდევებთან (სოციალ-დემოკრატებთან) ურთიერთობაში მჟღავნდება. ეს გარემოება ჟურნალის ერთ ასეთ ნახატ-ხუმრობაშიც კარგად ჩანს. შავხალათი-

ნი ახალგაზრდა კაცი თავის მოახლეს ჰკოცნას. კარებში ამ კაცის ცოლი დგას:

„ცოლი — რას სჩადიხარ?

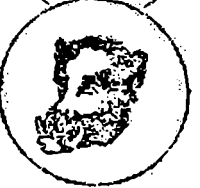
— ქმარი — არაფერს. ჩემო კარგო, მე სოციალისტი ვარ და „კლასთა გათანასწორებას“ ვცდილობ!“

საინტერესოა „ნიშადურის“ № 40-ში გამოქვეყნებული ერთი კარიკატურა. კარიკატურა ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის საქმეს შეეხება და იგი ერთხელ კიდევ ხაზს უსვამს „ნიშადურის“ უბადრუკ ცდას — ილიას მოკვლა სოციალ-დემოკრატებისათვის დაებრალეზინა. კარიკატურა ორი ნახატისაგან შედგება. ერთ ნახატზე გამოსახულია საგურამოს გზა, მკვლელს, რომელიც ილიას ეტლს ელოდება, ცალ ხელში დანა უჭირავს, მეორეში ტელეფონი. ტელეფონის ხაზი კი „მოგზაურის“ რედაქციაში მიდის და თითქოს იქედან რედაქტორი რჩევა-დარიგებას აძლევს საქართველოს სულაერი მამის მკვლელებს. ამ კარიკატურამ, ბუნებრივია, მისი უდანაშაულო ადრესატების აღშფოთება გამოიწვია და გაზეთ „ცხოვრების სარკეში“ (№ 2) გამოჩნდა „ვ. ნ.“-ს წერალი, რომელშიც ავტორმა აღშფოთება გამოთქვა, ასეთი უსაბუთო ცილისწამების გამო, სოციალ-დემოკრატების მიმართ.

„ნიშადურის“ № 43-ში დაბეჭდილია მხატვრის საპასუხო წერილი სათაურით: „თუ პილპილი არ გიჟამია, კუდი რათ გეწვის?“. მხატვრის პირით ჟურნალი ისევ ძველ პოზიციაზე რჩება და აცხადებს: „ჩვენს კარიკატურაში სწორედ ის სორო, ის ბნელეთი, ის ჭურღმული და ცოდოა დახატული, რაიც თქვენ, ჩვენზე უკეთ, გეცნობებათ და რამაც ასე ამოგწვიათ კულის რიკი!“

ჩვენს ხელთაა ქართველი ბოლშევიკების სატირული ორგანო, ყოველკვირეული ჟურნალი „ეკალი“. (რედაქტორი პლატონ გაჩეჩილაძე.) ეს ჟურნალი თავისი მოურიდებლობით და პირდაპირობით თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ იმდროინდელ სატირულ ჟურნალთაგან ყველაზე სწორად ნასროლი ყუმბარაა, და „ეკალის“ სატირული გრაფიკაც აბსოლუტურად ადექვატურია ჟურნალის იდეური მიმართულებისა.

„ეკალის“ მთავარი მხატვარი გიგო ზაზიაშვილია. „ეკალის“ სატირული ფურცელი ძალიან წააგავს „ხუმარას“ თავფურ-

ცელს. აქაც მხატვარს ბენიას და ბემ-
ტიას ალეგორიული სახეები შეუქმნია.
ჟურნალმა პირველსავე ნომერში მკაც-
რად ამხილა ილიას მკვლელობის ფაქტს
ამოფარებული, მევირალა პატრიოტი
და ცილისმწამებელი „ნიშადური“. გი-
გო ზაზიაშვილის ერთი კარიკატურის
სახით, კადეტებმაც იგემეს რევოლუ-
ციური სატირის ბასრი მახვილი.

„ეკალის“ მეორე ნომერში დაბეჭ-
დილ კარიკატურაზე გამოსახულია
მღვდელი, რომელიც სახრით უპირებს
ცემას მის წინ წაქცეულ ღარიბს. მაგ-
რამ მღვდელს თავის ამ განზრახვაზე
ხელი ააღებინეს და ახლა თვითონ მას,
მისივე იარაღით სცემენ ღარიბის საშ-
ველად მოსული გლეხები და მუშები.
ბნელი არ არის ამ კარიკატურაზე შე-
ვამჩნიოთ მოწოდება მუშათა და გლეხ-
თა გაერთიანებისაკენ და იქნებ შეიარა-
ღებული ბრძოლისკენაც.

„ეკალის“ მეოთხე ნომერში მოთავსე-
ბული კარიკატურა გვამცნობს, რომ რე-
ვოლუციურმა იდეებმა ფეხი მოიკიდეს
მოსწავლეთა შორისაც. „ქართულ გიმ-
ნაზიაში“ — ასე ჰქვია გ. ზაზიაშვილის
ნახატს — მასწავლებელი ცდილობს
როგორმე კარში გაასწროს ამბოხებულ
გიმნაზიელთა შემართებას.

ჟურნალის მეხუთე ნომერში ერთადერთი გრაფიკული ხა-
მუშევარია. ნახატს „თავისუფლება“ აწერია. ციხის გამომტე-
რეული ფანჯრის გვერდზე დგას განთავისუფლებული ტუსადი
წითელი ღროშით ხელში. იქვე დამსხვრეული ბორკილები
ყრია. ასე იწინასწარმეტყველა „ეკალის“ კარიკატურისტმა
ის დღე, რომელიც ათი წლის შემდეგ დადგებოდა რუსეთის
იმპერიაში მცხოვრებ ჩაგრულთათვის.

„ნიშადური“ № 2, 1907
კაცის პირუტყვად
გადაგვარება
მხატვარი ო. შერლინგი.

ასე გამოიყურება კარიკატურა 1905—1908 წლების ქართული სატირული ჟურნალების ფურცლებზე.

ბუნებრივია, ჩვენ პრეტენზია არ გვქონია ამ წლების სატირული გრაფიკის სრული მიმოხილვა-შეფასებისა. ქართული კარიკატურის ისტორიის ეს ერთი მნიშვნელოვანი მომავალი ღრმა პროფესიულ განხილვასა და ამ საკითხით სპეციალურად დაინტერესებულ მკვლევარს ელის. მაგრამ რაკი ამ წლების სატირული გრაფიკის ისტორიაზე ჯერჯერობით არაფერი დაწერილა, ჩვენ შევეცადეთ მკითხველის ყურადღება მხოლოდ იმდენად შეგვეჩერებინა, რამდენადაც ეს საკითხი ჩვენი კვლევის სფეროში შემოდის. ვხელმძღვანელობდით აგრეთვე იმ აზრითაც, რომ სატირული ჟურნალისტიკის ისტორიის წერისას, არ შემოვფარგლულიყავით, მხოლოდ ჟურნალების ლიტერატურულ მასალათა შეფასებით, რადგან სატირული გრაფიკა, სატირული ჟურნალისტიკის ერთ-ერთი ორგანული და ფრიალ მნიშვნელოვანი ნაწილია.

ჩვენს მიერ ზემოგანხილული მასალებიდან ასეთი დასკვნების გაკეთება შეიძლება:

1905—1908 წლების ქართული სატირული ჟურნალების გრაფიკა წარმოადგენს ფრიალ მნიშვნელოვან პერიოდს ქართული კარიკატურის ისტორიაში; მისი თემატური გამრავალფეროვნების და ტექნიკური სრულყოფის თვალსაზრისით.

ამ პერიოდში სატირულმა გრაფიკამ გადადგა საკმაოდ მტკიცე პირველი მებრძოლური ნაბიჯები და მით უფრო სასიამოვნოა, რომ ეს ნაბიჯები გადაიდგა რუსეთის პირველი რევოლუციის წლებში, უახლესი ისტორიის გრანდიოზულ მოსახვევზე.

მართალია, სატირული გრაფიკა, როგორც იმ პერიოდის ბევრი სატირული ჟურნალი, არ იყო ბოლომდე თანმიმდევრული; ზოგმა ჟურნალმა სწრაფად ვერ აუღო ალღო შექმნილ ვითარებას, ვერ შესძლო სწორი ორიენტირება რევოლუციის რთულსა და ძნელგასაკვლევ ლაბირინთში, მაგრამ ხალხის მობილიზებისა და თვითმპყრობელობის მხილებაში, 1905—1908 წლების სატირული გრაფიკა ბოლომდე სწორ პოზიციაზე იდ-

გა და განმათავისუფლებელ ბრძოლაში საკმაოდ დიდი ღვაწლი მიუძღვის.

თუ დღეს აუცილებელია აღინიშნოს ამ ჟურნალების სატირული გრაფიკის ზოგიერთი ნიმუშის ადვილად შესამჩნევი ნაკლი: — ნახევრადნატურალისტური ხასიათი, არასაკმარისი იუმორისტულობა, შესრულების პრიმიტიულობა, ხელშეწყობა ჟურნალებს შორის წვრილმანი (ზოგჯერ პირადი) უთანხმოების ნიადაგზე წამოჭრილი კინკლაობისათვის, აგრეთვე ზოგიერთი დიდი თანამედროვის შეუფასებლობა, — სამაგიეროდ ქართული კარიკატურის ეს გუშინდელი დღე შეიცავს მრავალ საინტერესო ნიშანს, რომელთა ჩამოთვლა მაღალგანვითარებულ თანამედროვე სატირულ გრაფიკასაც კი სასარგებლო გაკვეთილად გამოადგება.

რაში მდგომარეობს ეს ნიშნები?

უპირველეს ყოვლისა, ეს არის სატირული გრაფიკის დაინტერესება პოლიტიკით — მისი მეზრძოლი ხასიათი. თანამედროვე კარიკატურა რატომღაც ზედმეტად მორცხვ, მოკრძალებულ დამოკიდებულებას იჩენს თანამედროვეობის სოციალ-პოლიტიკური საკითხებისადმი (და თითქოს ამ დუმილით „დიდი მატერიებისადმი“ ღრმა პატივისცემას გამოხატავს). სამაგიეროდ, ჩვენი კარიკატურა დიდად საჭირო (მაგრამ ზოგჯერ გადაჭარბებულ) შეუწყნარებლობას იჩენს საზღვარგარეთული ცხოვრებისადმი. მართალია, ჩვენს პერიოდში სატირას და იუმორს სოციალ-პოლიტიკურ საკითხებში საბრძოლო ძალიან ცოტა აქვს, მაგრამ არავინ არ შეეცდება იმის მტკიცებას, რომ ჩვენში ამ მხრივ არასოდეს დაშვებულა შეცდომები. ხოლო შეცდომების დროული მხილება კი სატირის საკმაოდ კეთილშობილური საქმე იქნებოდა. (მხედველობაში გვაქვს ამ ათითხუთმეტი წლის წინანდელი ამბები და მრავალი შემფერხებელი, უსაგნო და უთავბოლო ექსპერიმენტი როგორც პოლიტიკურ, ასევე სამეურნეო საკითხებში).

1905—1908 წლების სატირული გრაფიკის მეორე ყურადსაღები ნიშანია, მისი კონკრეტულობა. კარიკატურისტი, არსად არ მიმართავს კითხვის ნიშნებს, არსად არ ტოვებს მკითხველს სატირის ადრესატის თვითმხივედრის რებუსის წინაშე, არ ხელმძღვანელობს „აუტკივარი თავის“ პოლიტიკით. (როგორც ეს

უკანასკნელი ზოგჯერ ემჩნევა თანამედროვე სატირულ გრაფიკას.) კარიკატურისტი იმდენ მოქალაქეობრივ სიმაჰაცეს იჩენს, რომ ერთნაირი მოუერიდებლობით და კონკრეტულობით ამათრახებს თბილისის გუბერნატორს და სტრუვესაც. პურიშკევიჩის და თვით „მის უდიდებულესობა“ იმპერატორსაც კი. მართალია, ჩვენ ზოგადი, პრობლემური კარიკატურის წინააღმდეგი არა ვართ, მაგრამ კარიკატურის ზოგადობამ არ უნდა დაჩრდილოს მისი უძველესი და ფრიად სასარგებლო თვისება — კონკრეტულობა.

იმ პერიოდის სატირული გრაფიკის მესამე ნიშანია მისი მასშტაბურობა.

თუ დღევანდელი ჟურნალების კარიკატურამ სატირის ობიექტად ძირითადად წვრილმანი ყოფითი ნაკლოვანებანი (ე. წ. „გადმონაშთები“) დაიტოვა, თუ იგი ნომრიდან ნომერში იმეორებს მხოლოდ ლოტობის, მექრთამეობის, უვიცობის, სიზარმაცის... ტრადიციულ თემებს — 1905—1908 წლების სატირულ გრაფიკას თავის სამიზნედ უფრო ფართო და მნიშვნელოვანი ასპარეზი ჰქონდა ალებული. კარიკატურისტი ხელმძღვანელობდა იმ ელემენტარული ქეშმარიტებით, „რომ ცხოვრებაში არ არსებობს ისეთი საკითხი, რომელსაც არ შეიძლება შეეხოს იუმორისტი“.

1905—1908 წლების სატირულ ჟურნალისტიკაში წარმოდგენილი კარიკატურის მეოთხე დადებითი ნიშანი მისი ოპერატიულობა იყო. მხატვარი, მისივე ენით რომ ვთქვათ — „გაცივებას არ აცლიდა“ თანამედროვეობის ცხელ-ცხელ ამბებს, თბილისის სამღვდელოების კრება იქნებოდა იგი თუ სათათბიროს გარეკვა, ქუთაისის ციხიდან პატიმრების გაქცევა, თუ ირანის შაჰის გადადგომა.

...და კიდევ რომ არ ახასიათებდეს ეს ოთხი სასარგებლო ნიშანი, 1905—1908 წლების სატირული გრაფიკა მაინც საინტერესო იქნებოდა ჩვენთვის, როგორც ქართული პოლიტიკური კარიკატურის ისტორიის ერთ-ერთი პირველი და დიდი ფურცელი.

თავი მეშვიდე

1905—1908 წლების სატირული ჟურნალების ზოგადი შანრობრივი და სტილური თავისებურება

მკაცრი ცენზურული პირობები, ალეგორიული თქმის აუცილებლობა, რეაქციის სულისშემხუთველი ატმოსფერო და მკითხველში სტრიქონებს შორის წაკითხვის უნარის გამომუშავების საჭიროება, აიძულებდა სატირული ჟურნალების თანამშრომლებს, უფრო სრულყოფილად დაუფლებოდნენ ეზოპურ ენას.

1905—1908 წლების ქართულ სატირულ ჟურნალისტიკას მოუხდა ყამირზე პირველი ხნულის გავლება ჩვენი სატირული ლიტერატურის და ჟურნალისტიკის ქანრული და ენობრივ-სტილური გამრავალფეროვნების თვალსაზრისით.

ამოუწურავია სატირული გარდასახვის მხატვრული საშუალებანი. სატირა ყველა ქანრზე უფრო ინარჩუნებს იმპროვიზირების და მანევრირების საშუალებას, ამიტომაც ძნელდება მისი ზუსტად მოთავსება ლიტერატურის თეორიის ჩარჩოებში და ამავე მიზეზით ძნელდება ლიტერატურათმცოდნეობაში ამ ყველაზე ნაკლებად შესწავლილი დარგის ქანრობრივ და ენობრივ სტილისტურ საშუალებებზე ამომწურავი საუბარი.

დასკვნის გაკეთება კი ამთავითვე შეიძლება. ჩვენი საუკუნის გარიჟრაჟის პირველ ქართულ სატირულ ჟურნალებს ქანრობრივ-სტილისტური მხრივაც ბევრი რამ შეუძლიათ მისცენ თანამედროვე სატირულ პერიოდისას.

სატირულ ჟურნალებში გვხვდება, როგორც წმინდა ლიტერატურული სატირულ-იუმორისტული ქანრები (იუმორისტული მოთხრობა, იუმორისტული ნოველა, პაროდია, შარჟი, ეპიგრამა...), ისე საგაზეთო სატირული ქანრებიც (ფელეტონი,

ჰამფლეთი და სხვ.) აქედან ყველაზე გავრცელებული ჟანრია ფელეტონი. გვხვდება, როგორც პრობლემური, ისე კონკრეტული ფელეტონები და ფელეტონ-სტატიები. ამ ფელეტონთა მხატვრული მხარე საინტერესოა თავისი მრავალფეროვნებით. სატირიკოსები დაუცხრომლად ეძიებენ ფელეტონის კომპოზიციის, არქიტექტონიკის, სიუჟეტის, მხატვრულ გამომსახველობითი საშუალებების სხვადასხვა ფორმებს და მეთოდებს. მაგალითად: აკაკიმ დაამკვიდრა ფელეტონის საინტერესო ფორმა „ბენიას და ბეშტიას დიალოგი“, „შუამავალში“ გამოქვეყნებული ფელეტონი „მესამე ღუმის თავმჯდომარის დღიურიდან“¹ დღიურების სახით არის დაწერილი. იშვიათი როდია ფელეტონი-ზღაპარი, ფელეტონი ლექსად და ა. შ.

მართალია, ამ ჟურნალებში გამოქვეყნებული ფელეტონების ერთი ნაწილი (მათ შორის აკაკის ფელეტონებიც კი) სრულყოფისაგან შორს დგას, როგორც იდეურ-თემატური, ისე მხატვრული თვალსაზრისით, მაგრამ მათში შეიმჩნევა დიდი სწრაფვა სატირული ტიპიზაციის და ინდივიდუალიზაციის ახალ ფორმათა ძიებისაკენ.

სატირული ჟურნალების ფურცლებზე იუმორისტული აპოკრიფიც გვხვდება. იუმორისტული აპოკრიფი ჰქვია საყოველთაოდ ცნობილი ლიტერატურული, მითოლოგიური ან ისტორიული სიუჟეტების ავტორისეულ, სატირულ-იუმორისტულ ინტერპრეტაციას. იუმორისტული აპოკრიფის მამამთავრად კარელ ჩაპეკს თვლიან, მაგრამ ქართული სატირული ჟურნალების გაცნობამ დაგვანახვა, რომ ჩვენი სატირიკოსები კ. ჩაპეკამდე იცნობდნენ ამ საინტერესო ჟანრს. „ნიშადურის“ ოცდამესამე ნომერში დაბეჭდილი რიშ-ბაბას აპოკრიფი „მერძევე“, წარმოადგენს ცნობილი ხალხური ზღაპრის — „ლარიბი და ქილა ერბოს“ სატირულ გარდასახვას. ლარიბი მერძევე ბაზრისკენ მიიჩქარის და ოცნებობს. „გავყიდი ამ რძესა, ვიყიდი დედალსა, დედალი დამიზრდის ვარიებსა, გავყიდი ვარიებსა, ვიყიდი ინდაურსა, ინდაურის ქუქებსაც დავყიდი და ერთ კაი ღორს ვიყიდი. ღორი მოიგებს გოკებსა, რომ მოიზრდებიან გავყიდი და ერთ კაი ხარს ვიყიდი, შევაბამ ურემში და ჰაამო!...

¹ „შუამავალი“, № 6, გვ. 3.

მოიქნია სახრე, ჰკრა სარძევეს და წააქცია“. ხალხური ზღაპრის მიხედვით თითქოს აქ უნდა დამთავრებულიყო ეს სევდიანი მოთხრობა ღარიბი, გულუბრყვილო მერძევეზე, მაგრამ ავტორმა სრულიად მოულოდნელად გააგრძელა: „სარძევე თუნუქისა იყო, პირს ჩვარი მაგრად ეცო, ასე რომ არც ქურქელი გამტყდარა და არც რძე დაქცეულა“. ამბავი გრძელდება, მერძევემ გაყიდა რძე, იმ ფულით დედლის ყიდვას აპირებდა და იქნებ მისი ოცნება კიდევ ასრულებულიყო, რომ გზად დიდი ხნის უნახავი ნათლიმამა არ შეხვედროდა და მისი ოცნების კოშკის საყრდენი, სიმწრით ნაშოვნი ფული არ გამოეცანცლა.

საინტერესოა სატირული „მიბაძენი“. პაროდის მსგავს ამ ჟანრს ავტორები მიმართავენ იმისათვის, რომ პოპულარული ნაწარმოების ლიტერატურული პერსექვერაციით უფრო ზუსტად მიაღწიონ დასახულ მიზანს. თანაც აპოკრიფისგან განსხვავებით „მიბაძეში“ შენარჩუნებულია ნაწარმოების რითმული და სინტაქსური სტრუქტურა. მაგალითად „ეშმაკის მათრაახში“ დაბეჭდილ ერთ ლექსს „სულიყო“¹ ჰქვია. ლექსში ეშმაკი ჰყვება თავის უთანხმოებაზე აკაკი წერეთელთან. მეო, ამბობს ავტორი, ვთხოვე მგოსანს, რომ ახალი ღროის შესაფერად „სხვა ხმაზე მომართულიყო“, მაგრამ მან ზურგი მაქცია და „კვალად დაიწყო სიმღერა, რაც მისგან ბევრჯერ თქმულიყო“. თუმცა დედააზრი აშკარად ტენდენციურია, მაგრამ, ლექსი საინტერესოდ იკითხება. აკაკის ლექსის პარამონიითვე ნ. კალანდაძე მგოსანს ყვავს აღარებს:

„ეკალში ყვავი შეენიშნე
საწყლად რომ მოკუნტულიყო,
მივეხმატებილე ყვანჩალას
„შენ ხომ არა ხარ სულიყო“.²

„ეშმაკის მათრაახი“ ხშირად მიმართავს აგრეთვე ხალხურ მოტივებს. ჟურნალში „მესტიურლის“ რუბრიკის ქვეშ სისტემატურად იბეჭდება გრძელი ფელეტონი ლექსად. ლექსი მეს-

¹ „ეშმაკის მათრაახი“, № 3, გვ. 1.

² „ეშმაკის მათრაახი“ № 3, გვ. 1.

ტვირულ კილოზეა გაწყობილი და მკითხველს სატირის აღქმას უადვილებს.

საკმაოდ ხშირად გვხვდება პაროდია. პაროდის ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშს წარმოადგენს „შუამავალში“ გამოქვეყნებული „სიტყვა თქმული“ ელია ჭავჭავაძის მიერ ს. გურამიანთ-კარში ეკზეგუციის მონიკების დროს¹. (მიბაძვა სიტყვისა წინამძღვარიანთკარში თქმულისა.) აი, როგორ ალაპარაკებს ავტორი ილიას: „ხალხო და ჯამაფთხო... ღმერთმა რომ ქვეყანა გააჩინა, დედა-მიწას გული გადაუხსნა, შიგ აუარებელი სიმდიდრე დადვა, ეს არე-მარე მე მომიზომა და მითხრა: „ილიო ჩემო! იშრომე, გაისარჯე, დედამიწას გული გაუბე, იქიდან სიმდიდრე ამოიღე და ისარგებლე“. თუმცა შინაარსობრივად ეს პაროდია საკმაოდ არაზუსტია, გაბრაზებული კაცის პოზიციებიდანაა დაწერილი და ილიასთვის გულქვა ბატონის ქურჭის ჩამოცმევას ედილობს, მაგრამ მხატვრულად იგი საკმაოდ ძლიერი და ორიგინალურია.

ამ ჟურნალებში გამოქვეყნებული სატირული გამოცანები ისეთი ზუსტმისამართიანობითა და მამხილებლობით გამოირჩევიან, რომ ხშირ შემთხვევაში გამოსაცნობი თითქმის არაფერია. ქვეყნდება აგრეთვე ანეკდოტები, ნაკვესები, „დამაკვირდი“ და სხვ.

სატირიკოსები აკროსტიხსაც მიმართავენ. მაგალითად მეორე სათათბიროს გარეკვის შემდეგ „მასხარაში“ ვ. ხანდამაშვილმა გამოაქვეყნა ასეთი აკროსტიხი:

„დამიფრინეს, როგორც შარშან
უმიზეზოდ, არაფრათა,
მხოლოდ მისთვის, რომ სტოლიპინს
არ ვემონე სულ მთლად ბრმათა!“¹

ამ ტრადიციული ჟანრების გვერდით არანაკლებ საინტერესოა ჟურნალების მიერ დამკვიდრებული ჟანრობრივ-სტილისტური სიახლენი და რუბრიკები. ხშირად გვხვდება ე. წ. „უცხო სიტყვების ახსნა“. ეს თავისებური სატირული ლექსიკონი შესაფერი ზომიერებით გამოუყენებიათ და მისთვის საკმაოდ მნიშვნელოვანი პოლიტიკური დანიშნულება მიუციათ. მაგ.:

¹ „მასხარა“, № 2, გვ. 7.

„ამინისტია“ — სიზმარი, რომელსაც ხშირად ხედავს რუსეთის მოქალაქე.

აგრარული საკითხი — გლეხების მიწებით დაკმაყოფილება სასაფლაოზე გადასახლებით.

დუმა — ხაფანგი ხალხის წარმომადგენლების დასაქვრად.¹

საინტერესო სატირულ-სტილური ფორმაა „ეშმაკის მათრახის“ მიერ შემოღებული რუბრიკა — „დაიჭერებთ?“. ამ რუბრიკის ქვეშ დაბეჭდილი მოკლე მასალები მკითხველზე სათანადო ემოციურ ზეგავლენას ახდენენ. — დაიჭერებთ? — გვაუწყებს ერთგან ჟურნალი:

„ნახუტურის მკვდრებმა ნება მისცეს მღვდელ კ. ქანტუ-რიას, ჩვენი გვირგვინები გაჰყიდეს და ფული როგორც გინდა, ისე მოიხმარეო.

— მიქიაშვილი იმიტომ არ სტოვებს ლანჩხუთს, რომ ხალხი სიხარულით არ გადაიხრის.“²

ჟურნალები ოსტატურად იყენებენ სატირული „განცხადების“ ხერხს. მაგ. „ნიშადურის“ ოცდამეცამეტე ნომერში გვხვდება ასეთი განცხადება: „დაეშურეთ! „ეშმაკის მათრახის“ რედაქციაში იყიდება შემთხვევით გადმოტანილი საათი — „marx“, მუშაობს დღეში მარტო 8 საათს“.

მასალის მოწოდების საინტერესო ხერხად მიგვაჩნია აგრეთვე „ეშმაკის მათრახის“ მეტვრამეტე ნომრიდან შემოღებული „შეკითხვები“. საილუსტრაციოდ ერთ მათგანს მოვიტანთ: „მოეხსენება თუ არა „ეშმაკს“, რომ ფედერალისტების მიერ ფ. მახარაძის საწინააღმდეგოთ წამოყენებულ საზიზღარ ცილისწამების გასარჩევად დანიშნულ სამედიატორო სასამართლოს ზოგიერთმა წევრებმა, გუნიასაგან არჩეულებმა, პეტრე სურგულაძემ და ვახტანგ მუსხელოვმა — მოინდომეს შეედგინათ ფედერალისტთა სასამართლო... და თუ მოეხსენება, ასეთი უმსგავსოების წინააღმდეგ, რა ზომების მიღებას აპირებს?“³

გავრცელებულია აგრეთვე „კითხვა-პასუხის“ სატირული ხერხი:

¹ „შუამავალი“, № 1, გვ. 8.

² თანამ. „წერილები ნიანგს“ რ. 8.

³ „ეშმაკის მათრახი“, № 18, გვ. 5.

კითხვაზე — რა არის თავისუფლება? „ნიშადური“ ასეთ სარკაზმულ პასუხს იძლევა: „ძილში ნახული ტკბილი სიზმარია რუსეთის ხალხისათვის, ხოლო მთავრობისა და აგენტებისათვის თვითნებობისა და ძალმომრეობის უფლება“. არანაკლებ საინტერესოა პასუხი მეორე კითხვაზე — რა არის კონსტიტუცია? „რუსეთში კონსტიტუცია რეალური მოვლენა კი არა, საოცნებო წესწყობილებაა, თუმცა „შეურყეველის კანონთა“ ძალით იგი თვით ხელმწიფისგანაც დადასტურებულია და ყველასათვის სავალდებულო, გარდა მთავრობისა და მისი აგენტებისა. სწორედ ასეთ ყოფაზეა დაწერილი დიდებული რუსთველის შაირი: „ვერ იქმოდა, რად მიქაღდა, თუ მიქაღდა, რად მატყუა?!“¹.

„სიზმრის ახსნის“ ქანობრივ ხერხს ხშირად ეხვდებით „ეშმაკის მათრახის“ და „ნიშადურის“ ფურცლებზე.

„დიდი ჩინოვნიკი ნახო — ყვავილ ბატონები შეგხვდება.

წითელი რაზმელები — ვინმე გიჯაშუშებს.

ადვოკატი ნახო — ვიღაცა მოგატყუებს.

ანარქისტი ნახო — ანტეჟრისტე გამოგეცხადება.

ესერი ნახო — მეორე დღეს მესერზე ჩამოეხევი“.²

საინტერესოა აგრეთვე ჟურნალების მიერ გამოყენებული სატირული ხერხი, რომელსაც „კორექტურული შეცდომები“ ჰქვია. აი რამდენიმე ნიმუში: „ცნობილი პედაგოგი იაკობ გოგებაშვილი, ფოთის ავი ნიკოლაძე, სათავად-აზნაურო მანკი“³ და სხვ.

„ნიშადურის“ რამდენიმე ნომერში გვხვდება ფელეტონების სერია რუბრიკით — „დიდებულო სერვანტეს“. იგი წარმოადგენს სხვადასხვა ქალაქებიდან (ქუთაისი, ფოთი, სამტრედია) სერვანტესისათვის მიწერილ სატირულ ბარათებს. ავტორები ღონ-კიხოტის და მისი თავგადასავლის გათანამედროვებით და ადგილობრივ პირობებთან შეფარდებით საინტერესო საკითხავს ხდიან სატირულ ნაწარმოებს.

სატირული ჟურნალების ავტორები ოსტატურად მიმართა-

¹ „ნიშადური“, № 1, გვ. 8.

² იქვე.

³ „ეშმაკის მათრახი“, № 2, გვ. 9.

ვენ სიცილის სახეებს: იუმორს, სატირას, ირონიას, სარკაზმს, გროტესკს და ა. შ.

სატირისა და იუმორის სასიამოვნო შერწყმის მაგალითს წარმოადგენს, სხვათა შორის, „შუამავალში“ გამოქვეყნებული „პროვინციის ამბები“.

„ზუგდიდი: ადგილობრივმა ადმინისტრაციამ შენიშნა, ერთი ახალგაზრდა ყმაწვილი მუდამ თავჩალუნული დადიოდა. საიდუმლო დაზვერვით გამოიჩვენა, რომ ახალგაზრდა ფიქრობდა და რადგანაც ფიქრი სამხედრო წესების მოხსნამდე აკრძალულია, ყმაწვილიც დაიჭირეს. რომელ გუბერნიცაში ან რამდენი წლით გადაასახლებენ, ჯერ არავენ იცის“.¹

იშვიათი როდია მაღალი, ხალასი იუმორის ნიმუშები: მაგ. „სტამბოლი: ოსმალეთის მთავრობამ შეიმუშავა ფრიად ლიბერალური შინაარსის კონსტიტუცია სპარსეთისათვის“.²

სატირულ ჟურნალებში გვხვდება ირონია. ირონია, როგორც ყველაზე მოქნილი და თანაც სატირის შემნილბავი საშუალება, ზუნებრივია, ხელს აძლევდა ცენზურით გაწამებულ ჟურნალებს: „ბედნიერია თბილისი“ — გვიმტკიცებს „შუამავალში“ დაბეჭდილი ერთი ფელეტონის ავტორი და იქვე ირონიულად გვისაბუთებს: „ბედნიერია თბილისი, რადგანაც ხელშეუხებლობა ისეა დაცული, რომ სადამოს რომ დაგეძინება, ადარ იცი, მეორე დღეს ლოგინში შესვლები, თუ საიქიოს, მეტეხის ციხეში, თუ უჩასტკაში“.³

ჟურნალების ფურცლებზე ირონია საკმაოდ ღრმად და არსებულ სიტუაციასთან მკიდროდ დაკავშირებული. სურს რა პოლიტიკის გადაჭარბებულ, მომაბეზრებელ სიფხიზლეს და ჯაშუშთა გამადიდებელი სათვალეებიდან ცქერას გაუსვას ხაზი, — „ემშაყის მათრახი“ ასეთ დეპეშებს ათავსებს:

„ქიათურა — 10 სექტემბერს, დილით, ერთი სოციალ-დემოკრატი ნელ ხმაზე ლილინებდა. უტყუარი ფაქტია. მიეცით ადგილი თქვენს გაზეთში.“

ქუთაისი — სასტუმრო „იალტაში“ ექვსმა სოციალ-დემოკ-

1 „შუამავალი“, № 3, გვ. 3.

2 „შუამავალი“, № 1, გვ. 6.

3 „შუამავალი“, № 1, გვ. 2.

რატმა ყიფიანის ღვინო მოითხოვა და ერთმანეთის საღლეგრ-
ძელო დალიეს. მე შორიახლოდან თვალს ვადევნებდი.

სახეზე ყველას ვიცნობ, თუ გამოძიების დროს მაჩვენებენ.
ახალგაზრდები არიან“.¹

ამ ჟურნალთა სარკაზმი იქამდეც კი მიდიოდა, რომ ზოგჯერ
ცოცხალ ადამიანებსაც კი მკვდრებად აცხადებდნენ. მაგალი-
თად „მასხარას“ მეორე ნომრის პირველ გვერდზე შეე ჩარჩო-
ში ჩასმული, მსხვილი შრიფტით დაბეჭდილი განცხადება მწუ-
ხარებით აცხადებს: „ნათესავთა ნაცნობთა და სამსახურში თა-
ნამგრძნობთა საყურადღებოდ, რომ მისთვის უდროოთ გარდა-
იცვალა ძვირფასი მამასახლისი.

დარჩო ისაკოვი.

დამწუხრებულნი ჰირისუჯალნი: ლევან შალიაშვილი, ლევან
მამისაშვილი და ნასყიდა ვასილოვი“.²

სატირული ჟურნალები დიდ ყურადღებას უთმობდნენ
ენობრივი სიწმინდის დაცვას. „ნიშადური“ ერთ-ერთ ფელე-
ტონში სწუხს, რომ, „წავიდა, აღარ ისმის წმინდა ქართული,
ტკბილი ქართული“. იგი ერთმანეთს უპირისპირებს რა ვაჭ-
რული მეტყველების ტიპიურ დიალოგს და მის სწორ, ლიტე-
რატურულ გამოხატულებას. ამით ქმნის სატირულ სახეს. თა-
ნაც მკითხველს განუმარტავს, რომ ქართული ენის ლექსიკა
საკმაოდ მდიდარია და მისი დამახინჯება საშვილიშვილო დანა-
შაულია. აი, ერთი მაგალითი ამ ფელეტონიდან:

„ამას წინათ, ერთმა ვაჭარმა ასეთი ამბავი მიაგმო:

— ერთს მანუფაქტურის მაღაზიაში შევიდა ჩვენი პრისტა-
ვი და საროჩკები იკითხა.

— რა საროჩკები გნებავთო, ჰკითხა კუპეწმა, პპლატნიანი
თუ შოლკოვი?

— მე ნეუნად გაზრდილი არა ვარ, სიტეცზედაც სოლლასნი
ვარო“.

ავიღე და იმ ვაჭრის ნაამბობი გადმოვაქართულე, აი რა გა-
მოვიდა:

¹ „ეშმაკის მთრახი“, № 4, გვ. 8.

² „მასხარა“, № 2, გვ. 1.

„ერთს ფარჩეულობის ღუქანში შევიდა ჩვენი ბოჭაული და პერანგები იკითხა.

— რა პერანგები გნებავთ, ჰკითხა ვაჰარმა, — ტილოსი თუ აბრეშუმისა?

— მე აზიზად არ ვარ გაზრდილი. ჩითისას ვიყაბულებ“ და. ა. შ.

სატირული ჟურნალებისათვის უცხო როდია სატირისა და იუმორის გამოხატვის ენობრივ-სტილისტური საშუალებანი: ბგერებით და სიტყვებით თამაშის ხერხი, ცალკეული სიტყვების გამეორება სატირული განწყობილების შესაქმნელად ე. წ. „მაკარონული ნათქვამი“, შედარებებისა და დაპირისპირების საშუალებით გამოწვეული კომიზმი, ალეგორია, გადაჭარბება, ნართაული, ცინიკური და სკრაბეზული გამოთქმები და ა. შ.

ამ ჟურნალებში გამოქვეყნებულ ფელეტონთა უმრავლესობის დამახასიათებელია — დიალექტიზმები და ბარბარიზმები. დიალექტით გადმოცემულია არა მარტო პერსონაჟთა საუბრები, არამედ ხშირ შემთხვევაში, ავტორის მონოლოგიც. ამასთან ერთად, ფელეტონებში სჭარბობს გურული დიალექტი, რადგანაც სატირული ჟურნალების თანამშრომელთა დიდი ნაწილი გურიიდან იყო.

ენობრივ-სტილისტური სატირული გარდასახვა მიღწეულია, როგორც აღვნიშნეთ, აგრეთვე სხვა ენების ლექსიკის დამახინჯებული მოტანით ამა თუ იმ პიროვნების მიერ. მაგალითად, ფელეტონში — „გურული სცენა“ — ჯარისკაცს სურს თავის უფროსს უთხრას, რომ წუხელის მის ქალიშვილთან იცეკვა. აი როგორ ახერხებს ამის თქმას: „ია ვჩერა ნოჩ ნა ვაშ დოჩ ტანცულ“. ენის უცოდინარობით მიღწეული სტილური კომიზმი ახლა პროვინციალურად ჟღერს, მაგრამ იმ პერიოდში საკმაოდ მოსწრებელი და სასაცილო იყო.

ამ საინტერესო ჟანრობრივ და ენობრივ-სტილისტურ მიღწევებთან ერთად 1905—1907 წლების ქართულ სატირულ ჟურნალისტიკას საკრიტიკოც ბევრი რამ რჩება.

ჯერ ერთი, ამ ჟურნალების ენა მოიკოჭლებს. რედაქციები საკმაოდ დაუდევრად ექცეოდნენ მასალათა სტილისტური და მუშავეების და კორექტირების საკითხებს.

ზოგიერთ ჟურნალში გვხვდება ვიწროპირადული ინტრიგები და პორნოგრაფიული ხასიათის მასალები.

ხშირად შეინიშნება ხელალებით ბეჭდვა იდეურად და თემატურად ერთფეროვანი და ხშირად მხატვრულად უსუსური ლექსებისა, რომლებიც გაუთავებლად იმეორებენ ერთსა და იმავეს, ასეთი დამახასიათებელი სტროფებით:

„თუ გინდ ამის თქმისათვის
შევხვდე უბედურებას,
მაინც ვიტყვი მერწმუნეთ
გაუმარჯოს ერთობას“.¹

ჟურნალები ყოველთვის ვერ იცავდნენ თავიანთ სატირულიუმორისტულ სახეს და ხშირად გაკიანურებული პუბლიცისტური მსჯელობით მკითხველს თავს აბეზრებდნენ.

¹ „ნიშადური“, № 23, გვ. 16.

დასკვნა

ქართული სატირული პერიოდიკის დაბადება 1905—1907 წლების რევოლუციას დაემთხვა. რევოლუციამ მობილიზაცია უყო ქართველი სატირიკოსების უდიდეს ნაწილს და პრესის შედარებითი თავისუფლების პირობებში მათს შემოქმედებით აღმაფრენას არნახული ასპარეზი გადაუშალა.

და სწორედ მაშინ, როცა რეაქციის მსუსხავი ძალა მთელი სიმძაფრით ეკვეთა თავისუფალი აზრის გამოთქმის ყოველგვარ საშუალებას, თბილისში თითქმის ერთდროულად თერთმეტი დასახელების სატირული ჟურნალი გამოვიდა და თერთმეტივემ სასამართლოებით და კონფისკაციებით, გადასახლებით და ციხეებით დაასრულა თავისი გრანდიოზული შეტევა.

მაგრამ დარჩა ჩვენს ჟურნალისტიკასა თუ ლიტერატურაში მათ მიერ გავლებული სასახელო კვალი.

სამი სხვადასხვა მიმართულების მქონე ამ ჟურნალებს მკიდროდ აერთიანებს თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მუხლჩაუხრელ ბრძოლაში გამოხატული დიდი მოქალაქეობრივი გაბედულება.

დიდია ამ ჟურნალების ღვაწლი განმათავისუფლებელი ბრძოლის ისტორიაში, ასევე დიდია მათი როლი სატირისა და იუმორის ქანობრივ-სტილისტური განვითარებისა და ქართული პოლიტიკური კარიკატურის შექმნაში.

ამ ჟურნალთა გულდასმითი ანალიზი გვეხმარება ცხრაას-ხუთიანი წლების იდეურ-პოლიტიკური კოლიზიების გათვალისწინებაში, პარტიათა თუ დაჯგუფებათა უთანხმოების მიზეზებისა და რევოლუციური ბრძოლის ზოგი სხვა საკითხის გარკვევაში.

აქვე ვეცნობით აკაკი წერეთლის რევოლუციისდროინდელი მოღვაწეობის ერთ-ერთ სასიამოვნო ფაქტს — მხცოვანი მგოსნის თანამშრომლობას სოციალ-დემოკრატებთან.

თავის დროზე ცენზურის მიერ „დადრღნილი“ ეს ჟურნალები წარმოადგენენ ქართული რევოლუციური აზრის სატირულ ქრონიკებს და, მიუხედავად ზოგი მათგანის არათანმიმდევრულობის ან ნაციონალ-დემოკრატიული პოზიციისა, დღესაც საინტერესოდ უამბობენ მკითხველს იმ დიდსა და სასახელო შემართებაზე, რომელსაც ლენინმა დიდი ოქტომბრის რევოლუციის „გენერალური რეპეტიცია“ უწოდა.

ს ბ რ ა მ მ ი

შესავალი	5
თ ა ვ ი პ ი რ ვ ე ლ ი	
ქართული სატირული ჟურნალისტიკის წინამძღვრები	17
თ ა ვ ი მ ე ო რ ე	
რევოლუცია რევოლუცია	42
თ ა ვ ი მ ე ს ა მ ე	
რევოლუციურ-დემოკრატიული სატირული ჟურნალისტიკა (აკაკი წერეთლის ჟურნალები)	59
თ ა ვ ი მ ე ო თ ხ ე	
ნაციონალურ-დემოკრატიული ბურჟუაზიის სატირული ჟურნალისტიკა („ნიშადური“)	85
თ ა ვ ი მ ე ხ უ თ ე	
სოციალ-დემოკრატიული სატირული ჟურნალები	110
თ ა ვ ი მ ე ე ქ ვ ს ე	
კარიკატურა 1905—1908 წლების ქართული სატირული ჟურნალების ფურცლებზე	138
თ ა ვ ი მ ე შ ვ ი დ ე	
1905—1908 წლების სატირული ჟურნალების ზოგიერთი განრული და სტილური თავისებურება	158
დასკვნა	168

რედაქტორი ილ. ხოშტარია
მხატვარი ზ. ფორჩხიძე
მხატვრული რედაქტორი გ. წერეთელი
ტექნიკური რედაქტორი ც. შველიძე
კორექტორი ლ. არჩვაძე
გამომშვები გ. ბენიძე

გადაეცა წარმოებას 14/V-71 წ. ხელმოწერილია დასაბეჭდად 15/X171 წ.
ქალაქის ზომა $84 \times 108\frac{1}{32}$, პირობითი ნაბეჭდი თაბახი 9,03
სააღრ.-საგამომც. თაბახი 7,71.

უფ. 11812 ტირაჟი 2.000 შეკვ. № 2089 ფასი 84 კაპ.

გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“
თბილისი, მარჯანიშვილის 5

საქ. კბ ცკ-ის გამომცემლობის სტამბა. თბილისი, ლენინის ქ. № 14.
Типография издательства ЦК КП Грузии.
г. Тбилиси, ул. Ленина, 14.